

ISANG GRAMATIKAL-ISKETS
NG SAMBAL TINA

LEO FORDÁN

Isinumite sa
Department of Language, Literature, and the Arts
COLLEGE OF ARTS AND COMMUNICATION
Unibersidad ng Pilipinas Baguio
Bilang parsiyal na pagtupad sa mga kahingian
para sa digring
BACHELOR OF ARTS IN LANGUAGE AND LITERATURE

Abril 2023

Ang
ISANG GRAMATIKAL-ISKETS
NG SAMBAL TINA

ni

LEO FORDÁN

ay natanggap para sa
digring Bachelor of Arts in Language and Literature

Ana Isabel Caguicla
Tagapayo

Joseph Andrew Carvajal
Tagapangulo, Department of Language, Literature, and the Arts

at inaprobahan para sa College of Arts and Communication
Unibersidad ng Pilipinas Baguio

ni

Jimmy B. Fong, PhD
Dekano, College of Arts and Communication

They say, English is the language of science. And that's true to some extent. Having a universal language makes the dissemination of knowledge easier. However, it shouldn't *always* be the case. Our native languages are also capable of being used for these endeavors and so, I strived to demonstrate that. I would've loved writing this in either medium but I thought, I have to prove the point I've been proving all my undergraduate years for one last time.

ABSTRAK

Fordán, Leo. 2023. “Isang Gramatikal-Iskets ng Sambal Tina.” Tesis na Andergradweyt, Unibersidad ng Pilipinas Baguio.

Ang Sambal Tina, o simpleng “Sambal,” ay isang wikang Sambalic sa Pilipinas na nakapaloob sa Central Luzon group. Pangunahing matatagpuan ang mga ispiker nito sa hilaga ng lalawigan ng Zambales. Ayon sa pinakahulíng survey noong 2000, mayroon itong 70,000 ispiker na maaaring nabawasan pa dahil sa kasalukuyang istatus nito bílang wikang level 6 o shifting ayon sa EGIDS. Ibig sabihin nito, hindi na naipapása para maging L1 sa batang henerasyon ang wikang ito mula sa henerasyong nag-anak. Nilayon ng pag-aaral na ito na idiskrayb ang grammar ng Sambal Tina sa pamamagitan ng pagdetalye sa ponolohiya, morpolohiya, at sintaks nito. Ginabayan ang pagsusuri dito ng mga kaisipan ng teoryang heneratibo tulad ng mga akda nina Nolasco at Ceña sa Tagalog kung saan may pagkilala sa unibersal na grammar. Ang Sambal Tina na pinagfokusan ng pag-aaral na ito ay pawang ang dayalek sa bayan ng Palauig. Magsisimula ito sa ponolohiya kung saan ipepresenta ang imbentaryong ponemiko ng Sambal Tina at saká ang mga ponolohikal na prosesong pinagdadaanan ng mga tunog-wika. Para naman sa morpolohiya, iisa-isahin ang mga categoryang pangsintaktika at mga partikular na proseso sa pagbuo ng mga salitâng napapabilang sa bawat categorya, partikular sa paglalapi sapagkat isa itong aglutineyting na wika. At panghulí, ipapakita sa sintaks ang kayarian ng mga pangungusap batay sa ulo at saká ang mga transpormasyong isinasagawa para makabuo ng tanong at negasyon. Gayundin, may paunang deskripsiyon dito ng cross-referent pronoun [CRP], isang katangian ng Kapampangan, na ipinagpapalagay na mayroon din sa Sambal Tina.

TALAAN NG NILALAMAN

PÁHINÁ

Páhiná ng Pamagat.....	i
Approval Sheet.....	ii
Pambungad.....	iii
Abstrak.....	iv
Talaan ng Nilalaman.....	v
Listahan ng Teybol.....	vi
Listahan ng Figyur.....	vii
Listahan ng Abrebiasyon at Simbolo.....	viii

TSAPTER

I. INTRODUKSIYON.....	1
Kaligiran ng Pag-aaral.....	1
Pahayag ng Problema.....	9
Layunin ng Pag-aaral.....	10
Kahalagahan ng Pag-aaral.....	10
Saklaw at Delimitasyon.....	11
Depinisyon ng mga Termino.....	12
II. FREYMWORNG NG RISERTS.....	14
Ribyu ng Kaugnay na Literatura.....	14
Mga Pag-aaral sa Sambal Tina.....	15
Mga Deskripsiyon ng Ibang Wika ng Pilipinas.....	17
Teoretikal na Freymwork.....	22
III. METODOLOHIYA NG RISERTS.....	27
Disenyo ng Riserts.....	27
Metod ng Riserts.....	27
Konsiderasyong Etikal.....	30
IV. RESULTA AT DISKUSYON.....	31
Ponolohiya.....	31
Ponetika.....	31
Imbentaryong Ponemiko.....	33
Mga Patinig.....	34
Mga Katinig.....	35
Ponotaktika.....	37
Pagbabagong Morpoponemiko.....	40

Ortograpiya.....	43
Morpolohiya.....	45
Morpolohikal na Tipolohiya.....	46
Pagbuo ng Salita.....	46
Mga Kategoryang Pangsintaktika.....	48
Sintaks.....	66
Tipolohiyang Pangsintaktika.....	67
Pangungusap.....	67
Pangungusap na Walang Simuno.....	74
Transpormasyon.....	78
Cross-referent Pronoun.....	86
V. BUOD, KONGKLUSYON, AT REKOMENDASYON.....	89
Buod.....	89
Kongklusyon.....	90
Rekomendasyon.....	91
SANGGUNIAN.....	93
MGA APENDIKS.....	97
Apendiks A: 500-salitang Listahan.....	97
Apendiks B: Listahan ng Pangungusap.....	119
Apendiks C: Transkripsiyong Ortograpiko ng mga Tugon sa Pear Film.....	150
Apendiks D: Transkripsiyong IPA ng mga Tugon sa Pear Film.....	154

LISTAHAN NG FIGYUR

BLG.	PÁHINÁ
1	Porsiyento ng mga wikang nanganganib sa mundo (Simons 2019).....3
2	EGIDS mula sa <i>Ethnologue</i> (2022).....4
3	Mapa ng mga wika sa Hilagang Pilipinas mula sa <i>Ethnologue</i> (2022).....7
4	Central Luzon Group batay sa <i>Ethnologue</i> (2022) at Reid (2017).....8
5	Lokasyon ng Palauig (wikipedia.org).....11
6	Larawan ng in-situ na elisitasyon.....28
7	Ang Internasyonal na Ponetikong Alpabeto [IPA].....32
8	Ispektogram ng salitang “amputihon” 33
9	Kayariang pantig ng salitang “angkalngo” ‘naririnig’.....37
10	Sangahan ng Sambal Tina vs Ingles.....67

LISTAHAN NG TEYBOL

BLG.		PÁHINÁ
1	Mga Patinig ng Sambal Tina.....	34
2	Mga Katinig ng Sambal Tina.....	35
3	Distribusyon ng katinig sa Sambal Tina.....	39
4	Kumpol-katinig sa Sambal Tina.....	40
5	Pagbabago sa ispeling.....	44
6	Tumbasan ng Ponema at Ortograpikong Representasyon.....	4
7	Halimbawa ng paglalapi.....	47
8	Halimbawa ng reduplikasyon.....	47
9	Ang mga panlaping pangngalan.....	49
10	Kaukulan ng mga pantukoy.....	51
11	Mga panghalip panao sa Sambal Tina.....	52
12	Mga panghalip pantanong sa Sambal Tina.....	53
13	Mga panghalip panturo sa Sambal Tina.....	53
14	Mga pamilang sa Sambal Tina.....	54
15	Mga pantakal sa Sambal Tina.....	55
16	Halimbawa ng ulilang pantakda.....	56
17	Mga panlaping Antas sa panturing.....	57
18	Halimbawa ng pang-uring hubad.....	58
19	Halimbawa ng pangngalan na panturingin.....	58
20	Mga panlaping tinig at aspekto sa iba't ibang pandiwa.....	61
21	Mga panlaping Paraan sa pandiwa.....	62
22	Mga klitik-partikel sa Sambal Tina.....	64
23	Pangatnig sa Sambal Tina.....	66
24	Sunurang pang-abayin sa Sambal Tina.....	86

LISTAHAN NG ABREBIASYON AT SIMBOLO

Minarapat na panatilihin sa Ingles ang mga abrebiasyon tulad sa mga ibang agham, hal. ang simbolong kemikal ng mga elemento sa kemistri.

ABS	absolutibo	PREP	pang-ukol
ACR	aktor	PROSP	prospektibo
BEN	benepisyaryo	PROX	proximal
C	katinig	RED	reduplikasyon
CONJ	pangatnig	RPFV	perpektibong katatapos
CV _r	reduplikasyong CV	SPRL	superlatibo
C _{1r}	reduplikasyon ng unang katinig	SG	pang-isahan
DET	pantakda	THM	tema
DIST	distal	V	pandiwa / patinig
ERG	ergatibo	Q	pananda ng tanong
EXIST	salitang pangmayroon	WH	salitang pantanong
FW _r	buong-salitang reduplikasyon	1	unang panauhan
GEN	henetibo	2	pangalawang panauhan
IMP	pautos	3	pangatlong panauhan
IPFV	imperpektibo	=	klitisisasyon
LNK	pang-angkop	-	bawnderi ng morpema sa gloss
LOC	loktibo	.	bawnderi ng pantig sa ponetikong transkripsiyon
MED	medial	\$	bawnderi ng pantig sa kayariang pantig
MOD	Paraan	< >	gitlapi sa gloss / hudyat ng ortograpikong representasyon
Mod	panturing	[ ]	hudyat ng ponetikong transkripsiyon
N	pangngalan	/ /	hudyat ng morpema o ponema
NEG	negasyon	*	di-gramatikal
NOM	nominalisasyon	?	alinlangang gramatikalidad
OBL	obliko	σ	pantig
PAT	pasyente	∅	hungkag na morpema
PERS	personal		alternasyon
PFV	perpektibo		
PL	pangmaramihan		

Tsapter I. Introduksiyon

Kaligiran ng Pag-aaral

Ang pag-aaral ng Wika ay isang agham. Isa itong katangian ng tao na yunik mula sa mga iba pang miyembro ng kingdom Animalia—isang instinct na sistematikong natatamo sa tulong ng isang likás na fakulti (Pinker 1995). Sa *Language Death* naman, ginamit ni Crystal (2000) ang paghahalintulad ng linguistic diversity at biodiversity upang ipakita na mahalagang pagtuonan ng pansin ang preserbasyon ng lahat ng wika dahil ang bawat isa rito ay tulad ng species sa isang ecosystem. Mainam ang naturang metafor bilang kontra-argumento sa pagbabalewala ng mga minoryang wika. Ibig sabihin, nararapat tanawin ang buong sistema bilang network kung saan krusyal ang bawat yunit.

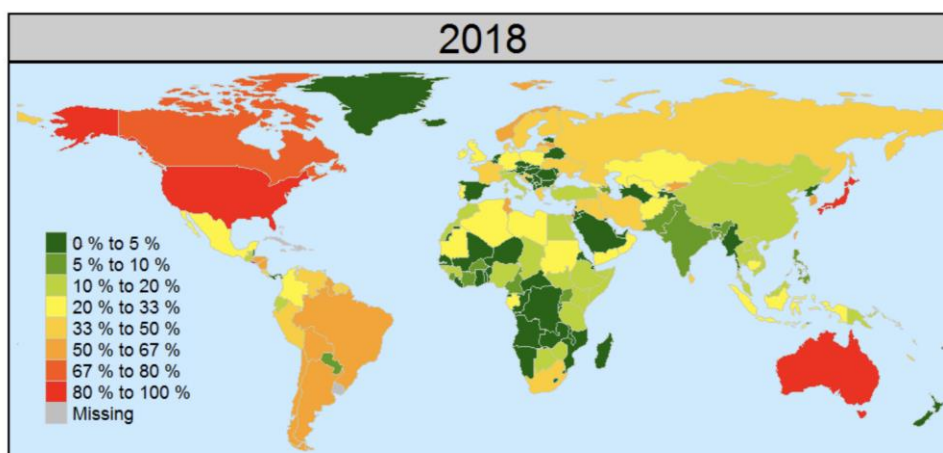
Kung gayon, ipinapakita lang nito na kinakailangang iaplay ang siyentipikong pagsusuri at dokumentasyon sa bawat umiiral na wika, lalo na ang mga nanganganib maglaho para manatili ang datos na magagamit sa revitalization atbpng inisyatiba. Gayundin, ayon kay Payne (1997), nagkakaloob ng partikular na rekognisyon ang pagkakaroon ng lingguwistikong deskripsiyon para sa isang wika dahil naipapakitang may sariling grammar at hindi primitibo ang mga wikang minorya. Taliwas sa miskonsepsiyon ng maraming di-medyor sa lingguwistiks, nagtataglay ang lahat ng mga wika sa mundo ng sarili nilang grammar, na siyang nakapatern sa iisang pailalim na freymwork, ang unibersal na grammar [UG] (tingnan Chomsky 1965, Cook at Newson 2007).

Kayâ naman, tulad ng maraming wika sa mundo, sumasailalim din sa dokumentasyong pangwika ang mga wika ng Pilipinas. Dinidiskrayb ni Himmelmann (2006) ang gawaing ito bilang pagtatalâ na pangmatagalan at maramihan ang layunin. Gayundin, nilalayon ng naturang proyekto na malikom at maipreserba ang mga gawing pangwika ng isang partikular na speech

community gamit ang iba't ibang instrumento (SIL International 2022). Ang pag-aaral na ito naman ay isang gramatikal-iskets. Ang gramatikal-iskets ay isang maikli ngunit komprehensibong deskripsiyon ng isang wika mula sa antas ng ponolohiya hanggang sa sintaks. Bagama't may umiiral nang literatura sa wikang ito, marami pang aspekto na nangangailangan ng siyentipikong pagsusuri na sisikaping ipaliwanag dito.

Ayon kay Simons (2019), tinatayang may siyam (9) na wikang namamatay kada taon at posible pa itong lubos na tumaas kung magpapatuloy ang nadeterminang trend ng lumalawak na panganganib ng mga wika bunsod ng language shift. Ayon naman sa *Ethnologue* (2022), kasalukuyang may humigit-kumulang 175 buhay na wika ng Pilipinas, ngunit 11 dito ang namamatay at 35 ang nása peligro. Ayon naman kay Simons (2019), nása 5-10% ng mga wika ng Pilipinas ang hindi na vigorous, o ang estado kung saan ang wika ay nagagamit pa ng lahat ng henerasyon sa paraang oral. Sa paglaho ng isang wika, nawawala rin ang mga komponent ng kultura na naimbak sa wika gaya ng mga gawaing katutubo hinggil sa mga tradisyonal na halagáhan at pati kaalaman sa mga halamang-gamot na natukoy ng mga siyentista (Reid at Salvador-Amores 2016).

Figur 1. Porsiyento ng mga wikang nanganganib sa mundo (Simons 2019)

Kaugnay nito, ipinagpapalagay ni Krauss (1992) na tiyak ang extinction ng anumang wika na hindi na itinuturo sa mga bata bílang L1, gayumpaman, maaari pang mapigilan ang trend na ito sa pamamagitan ng revitalization. Sa Expanded Graded Intergenerational Disruption Scale [EGIDS] nina Lewis at Simons (2010), napapasailalim sa kalagayang ito ang mga wikang nása klasipikasyong level 7 o shifting. Magfofokus ang papel na ito sa isang wikang maikaklasifay rin dito—ang Sambal Tina (language code: xsb). Ang EGIDS, na siya ring ginagamit sa *Ethnologue* (2022), ay ipinropos bílang panukat ng vitality, ang kakayahan ng wika na manatiling sinasalita ng isang speech community sa iba't ibang kontekstong panlipunan, lalo na sa pang-araw-araw na paggamit sa tahanan (SIL International 2022).

Figyur 2. EGIDS mula sa *Ethnologue* (2022)

Level	Label	Description
0	International	The language is widely used between nations in trade, knowledge exchange, and international policy.
1	National	The language is used in education, work, mass media, and government at the national level.
2	Provincial	The language is used in education, work, mass media, and government within major administrative subdivisions of a nation.
3	Wider Communication	The language is used in work and mass media without official status to transcend language differences across a region.
4	Educational	The language is in vigorous use, with standardization and literature being sustained through a widespread system of institutionally supported education.
5	Developing	The language is in vigorous use, with literature in a standardized form being used by some though this is not yet widespread or sustainable.
6a	Vigorous	The language is used for face-to-face communication by all generations and the situation is sustainable.
6b	Threatened	The language is used for face-to-face communication within all generations, but it is losing users.
7	Shifting	The child-bearing generation can use the language among themselves, but it is not being transmitted to children.
8a	Moribund	The only remaining active users of the language are members of the grandparent generation and older.
8b	Nearly Extinct	The only remaining users of the language are members of the grandparent generation or older who have little opportunity to use the language.
9	Dormant	The language serves as a reminder of heritage identity for an ethnic community, but no one has more than symbolic proficiency.
10	Extinct	The language is no longer used and no one retains a sense of ethnic identity associated with the language.

Ang pinakahulíng pagsusuri sa Sambal Tina bílang wikang level 7 ay nangangahulugan na wala nang transmisyon ang wika mula sa henerasyong nag-anak patúngong batang henerasyon. Ayon sa *Ethnologue* (2022), paminsan pa itong ginagamit ng kabataan, o mga tin-edyer, kung hindi tumutuloy sa mas mataas na antas ng edukasyon ngunit halos hindi na sinasalita ng mga bata. Samantala, ginagamit pa ng matatanda ang Sambal Tina sa lahat ng domeyn tulad ng komersiyo at paminsan sa mga aktibidad panrelihiyon at politikal na pangangampanya (Eberhard, Simons at Fennig 2022).

Ayon kay Grenoble (2021), ang penomenon ng language shift ang pinakanagdudulot ng panganganib ng wika at nagaganap ito pag tumigil nang gamítin ng isang speech community ang kanilang wikang ninuno para lumipat sa, kadalasan, mas popular na wika. Kung kayâ naman, tulad ng interaksyon ng mga species, may mga modelo na tumatanaw sa language shift

bílang isang kompetisyon sa pagitan ng mga speech community (Kandler and Steele 2017). Ipinagpapalagay rin na ang language shift ay kaugnay ng mga panlipunang salik gaya ng mga historikal na pangyayari, ugaling pangwika, ideolohiya, atbp. (Grenoble 2021).

Pangalan ng Wika

Ang wikang tampok sa pag-aaral na ito, na kilála rin bílang simpleng *Sambal*, ay tatawaging *Sambal Tina*. Bagama't sinasabi sa *Ethnologue* (2022) na nakakainsulto para sa speech community ang terminong *Sambal Tina*, napag-alaman kong lipás na nosyon na ito at hindi na nagdudulot ng di-kanais-nais na reaksiyon batay sa mga kamag-anak kong L1 ispiker. Katutubong salita ang *tina*¹ para sa substans na ginagamit bílang pangkulay ng tela atbp. at ginamit na metafor para sa laksang panghihiram mula sa Espanyol ng naturang varayti, kompara sa Sambal Botolan. Kung kayâ naman, sinasabi ring nagmula ang katawagang ito sa mga taga-Botolan (Goschnick 1989). Bagama't mayroong mataas na mutual intelligibility (70%) ang dalawang varayti ayon sa *Ethnologue* (2022), itinuturing nang magkahiwalay na wika ang mga ito.

Kung gayon, sa kabila ng nasabing paniniwala, *Sambal Tina* ang pinili kong termino para sa pag-aaral na ito, gaya ng mga ibang umiiral na kamakailang riserts (tingnan Elgincolin, Goschnick at Elgincolin 1988, Torres 2019, Orellana 2021) para makaiwas sa kalituhan. Gayundin, sang-ayon ito sa distingksiyon ng endonym at exonym sa taksonomiya ng mga wika.

---

¹ “bleach”

Demograpiya

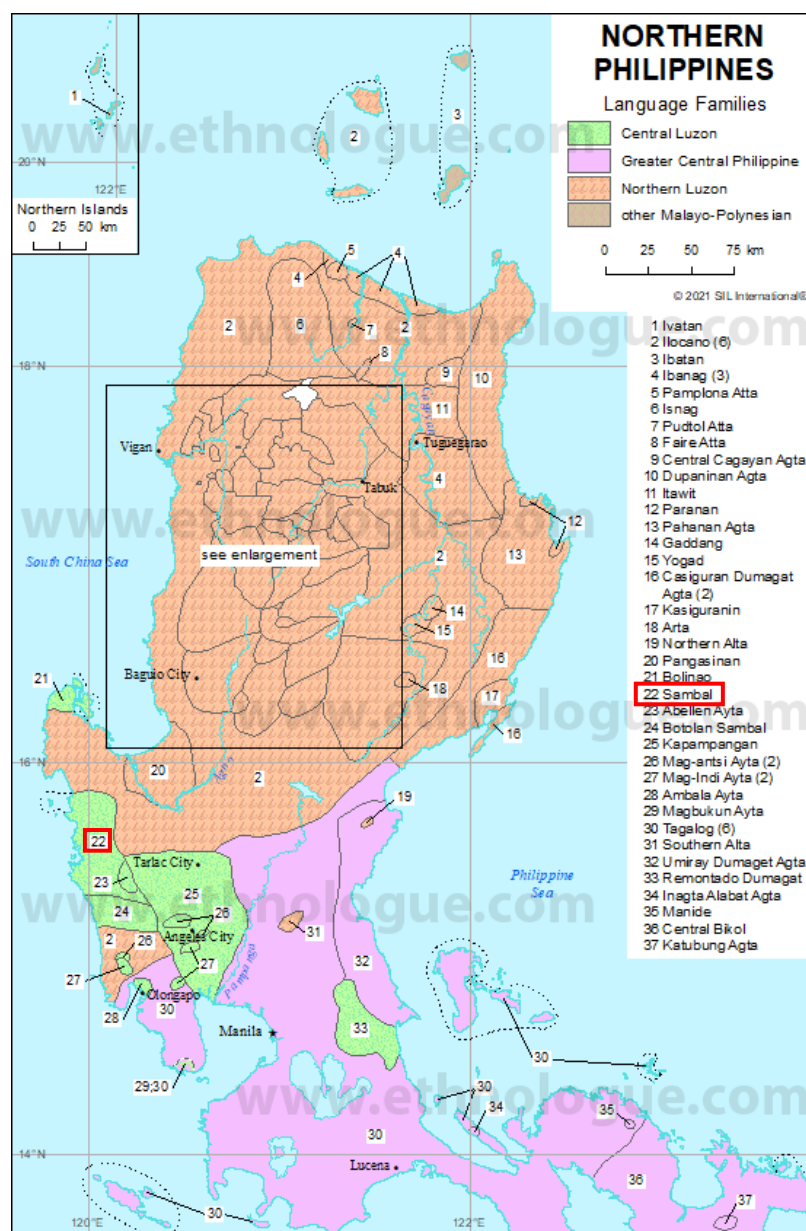
Ang mga ispiker ng Sambal Tina ay pangunahing mula sa etnolingguwistikong grupo na Sambal (tinatawag ding *Sambali* o *Zambal*). Pangunahing matatagpuan ang mga ispiker nito sa limang munisipalidad sa hilaga ng Zambales: Iba, Palauig, Masinloc, Candelaria, at Sta. Cruz, at sa munisipalidad ng Infanta sa Pangasinan (Elgincolin, Goschnick at Elgincolin 1988). Bukod pa rito, sinasalita rin ito sa kanlurang hangganan ng lalawigan ng Tarlac at Panitian village sa lalawigan ng Palawan (Eberhard, Simons at Fennig 2022).

Ayon sa *2010 Census of Population and Housing*, may 27,286 sambahayan na ‘Zambal’ ang pinakaginagamit na wika sa bahay, kung saan ipinagpapalagay na magkasáma sa bilang ang Sambal Tina at Sambal Botolan. Samantala, ayon sa mga hindi pa naisapanahong² survey, sinasalita ang Sambal Tina ng humigit-kumulang 70,000 ispiker (Elgincolin, Goschnick at Elgincolin 1988, Eberhard, Simons at Fennig 2022).

---

² “updated”

Figyur 3. Mapa ng mga wika sa Hilagang Pilipinas mula sa *Ethnologue* (2022)

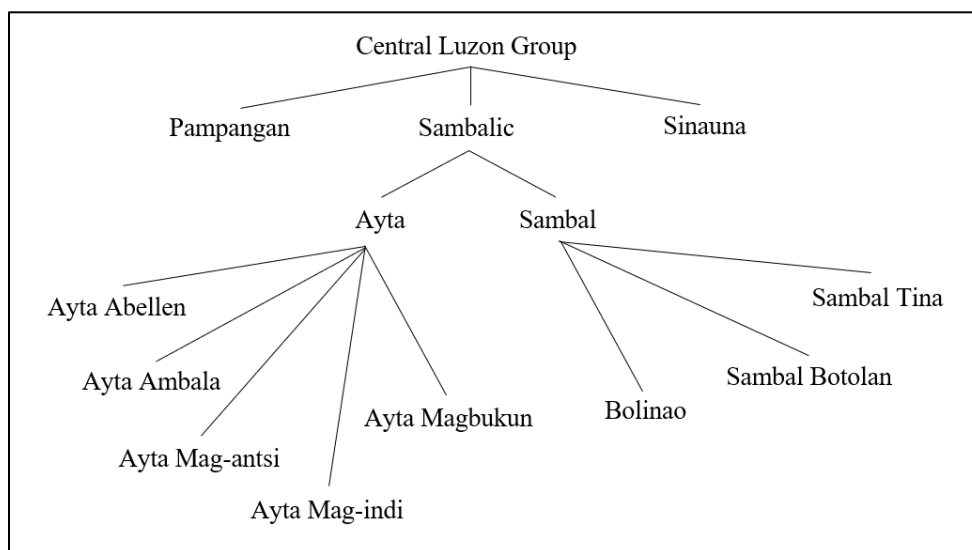
Dyenetik na Afiliasyon

Ang Sambal Tina ay kabilang sa mga wikang Austronesian, gaya ng mga wika ng Pilipinas, sa subgrupo ng mga wikang Sambalic kasáma ng Abellen, Ayta Ambala, Ayta Mag-antsi, Ayta Mag-indi, Ayta Magbukun, Bolinao, at Sambal Botolan (Eberhard, Simons at Fennig 2022). Ayon kay Walton (1979), napapabilang ang Sambal sa central Philippine

languages at gayundin sa *Ethnologue* (2022) sa klasipikasyong Central Luzon. Gayumpaman, ayon kay Goschnick (1989), maituturing itong parte ng northern Philippine languages dahil sa pagkakatulad ng Sambal sa mga ito. Interessanteng katangian ng mga wikang Central Luzon ang mutasyon ng Proto-Malayo-Polynesian *R patúngong glayd na /j/, imbes na ang tatlong karaniwang katinig sa RGH Law (Himes 2012, Conant 1911).

Figyur 4. Central Luzon Group batay sa *Ethnologue* (2022) at Reid (2017)

Sistema ng Pagsulat

Gaya ng kalakhan ng mga wika ng Pilipinas, gumagamit ang Sambal Tina ng alpabetong batay sa Latin-iskrip. Sa mga lumang riserts sa Elgincolin, Goschnick, at Elgincolin (1988) at SIL International (1988), ginagamit na wika ang ortograpiyang hinawig sa wikang pambansa, ngunit may tatlo lang na ortograpikong patinig. Alinsunod sa diwa nito, ang mga pangungusap na malalahok dito ay itatranskrayb sa nilikha kong probisyonal na ortograpiyang may impluwensiya ng programang armonisasyon³. Mainam na bigyang-prioridad ang pagiging episyente ng ortograpiya—kaysa emblematic function—sa anumang nanganganib na

³ “harmonization”

katutubong wika sapagkat madaling maitutulay ang pagtuturo ng literasi sa L1 patúngong Filipino, o vice versa (Almario 2018). Gayundin, may bentahe ang pagkakatulad ng ortograpiya sa dominanteng wika—sa kasong ito, ang wikang pambansa—kung nais ng isang ispiker ng dominanteng wika na matuto ng isang nanganganib na wika (Seifart 2006).

Pahayag ng Problema

Sapagkat nabibilang ang Sambal Tina sa mga wikang kulang-sa-dokumentasyon at nanganganib maglaho, nilayon ng papel na ito na matugunan ang pangunahing problema na “Ano ang mga katangiang ponolohikal, morpolohikal, at pangsintaktika ng Sambal Tina?”

Para naman tugunan ang nasabing problema ng pag-aaral, binuo ang mga sumusunod na tanong ng riserts:

1. Ano-anong mga ponema ang nása imbentaryo ng Sambal Tina at ano ang mga ponolohikal na prosesong nagaganap dito?
2. Ano-anong mga panlapi at/o morpolohikal na proseso ang ginagamit sa Sambal Tina para mapabilang ang salita sa isang kategoryang pangsintaktika?
3. Paano nabubuo ang iba’t ibang uri ng pangungusap at mga transpormasyon nito sa Sambal Tina?

Layunin ng Pag-aaral

Ang pag-aaral na ito ay isang pagtatangka na bumuo ng komprehensibong deskripsiyon ng Sambal Tina na nagdidiskas kung paano gumagana ang grammar nito sa antas ng ponolohiya, morpolohiya, at sintaks mula sa heneratibong pananaw. Gayundin, nilalayon ng iskets na ito na mag-ambag sa pagpapalalim ng pagkaunawa sa mga kulang-sa-dokumentasyong wika ng Pilipinas para maging katiwa-tiwalang sanggunian sa riserts ng mga iba pang linggwist.

Gayundin, hinahangad dito na maipalabas ang mga yunik na katangian ng Sambal Tina na nagpapaiba rito mula sa Tagalog, na karaniwang hambingan, at mga ibang wika ng Pilipinas.

Kahalagahan ng Pag-aaral

Bilang gramatikal-iskets, ang pag-aaral na ito ay magsisilbing dokumentasyon ng isang malápit nang manganib na wika. Gayundin, sapagkat isang kalipunan ng datos, inaasahan na mapagbatayan ito sa hinaharap ng mga materyales sa pagtuturo ng Sambal Tina, gaya ng inklusyon nito sa programang Mother Tongue-Based Multilingual Education [MTB-MLE] o para sa riserter na lilikha naman ng mas komprehensibong patnubay gaya ng reference grammar. Higit pa rito, ang pagkilala na mayroong grammar ang lahat ng wika ay karaniwang nagsisilbing inspirasyon para kilalanin ng mga ispiker ang kahalagahan ng kanilang wika at kung gayon, maaaring maisakasangkapan para kontrahin ang language shift.

Saklaw at Delimitasyon

Ang pag-aaral na ito ay isang singkronikong deskripsiyon ng Sambal Tina sa anyo ng iskets na sasakop sa lahat ng sangay ng wika. Gayundin, partikular na icelisit ang datos ng pag-aaral sa dayalek nito na matatagpuan sa bayan ng Palauig, Zambales batay sa mga informant na magmumula sa Liozon dahil doon naninirahan ang aking mga kamag-anak na L1 ispiker. Depende sa kanilang availability, at sa mga di-inaasahang restriksiyon ng pandemya sa hinaharap, isinagawa ang elisasyon nang in situ, face-to-face sa ibang lokasyon, o sa isang online conferencing platform.

Figyur 5. Lokasyon ng Palauig (wikipedia.org)

Depinisyon ng mga Termino

Para sa higit na malinaw na pagkakaunawa sa mga terminong gagamitin sa pag-aaral, binigyan ng operasyonal na depinisyon ang sumusunod batay sa mga kasunduan sa larang ng linggwistiks:

- absolutibo – kaukulan ng mga simuno ng pandiwang intransitibo o layon ng mga pandiwang transitibo
- aktor – gampaning tematiko ng entidad na nagsasagawa ng aksiyon
- ergatibo – kaukulan ng simuno ng pandiwang transitibo
- henetibo – kaukulang naghahayag ng pag-aari
- morpema – pinakabasikong yunit ng kahulugan

- obliko – kaukulan na naghahayag ng patapyas na diwa dahil sa pang-ukol
- pandiwa – categoryang pangsintaktika na nagpapakita ng aksiyon at nababanghay
- panganganib ng wika – estado ng wika kung saan hindi na ito vigorous, i.e. nása level 6b-10 ng EGIDS scale
- pangngalan – categoryang pangsintaktika na naghuhudyat ng entidad o abstraksiyon
- panghalip – categoryang pangsintaktika na pamalit sa pangngalan
- pangungusap – malayang sugnay o parirala na karaniwang may simuno ngunit may mga pagkakataong wala nito
- pantakda – categoryang pangsintaktika na nagtatakda ng reperensiya sa isang pangngalan
- panturing – categoryang pangsintaktika na nagpapakita ng katangian ng isang pangngalan o pandiwa.
- parametro – hilerang mga unibersal na katangiang may binaryong halaga na tinatakdaan depende sa wika
- ponema – makabuluhang tunog sa isang partikular na wika
- tema – gampaning tematiko ng entidad na tumatanggap o pinagsasagawaan ng aksiyon
- tunog-wika – mga tunog sa isang wika sa ponetikong antas, i.e., hindi ponema

- unibersal na grammar [UG] – unibersal na framework ng lahat ng mga wika sa mundo na may nakapirming mga prinsipyo at mga tinatakdaang parametro
- wika ng Pilipinas – katutubong wika sa Pilipinas, i.e. may diyenetik na afiliasyon sa mga karatig-wika sa pamamagitan ng parehong ninunong wika

Tsapter II. Freymwork ng Riserts

Ribyu ng Kaugnay na Literatura

Kagaya ng mga Sambalic na karatig-wika nito, ang Sambal Tina ay maituturing na kulang-sa-dokumentasyon kung titingnan ang limitadong lawas nito ng mga pag-aaral. Mahalaga, kung gayon, ang pagribyu sa kaugnay na literatura para madetermina ang mga naimbestigahan nang paksa at mga guwang sa kaalaman. Sa tsapter na ito, ididiskas ang i) mga nagdaang riserts kaugnay ng Sambal Tina, partikular sa mga historikal na batis, mga deskripsiyon ng sangay ng wika, at pati ii) mga gramatikal-iskets para sa ibang wika ng Pilipinas na makakatulong sa analisis.

Sa ganitong paraan, ilalatag ko ang mga naturang pag-aaral sa layuning magbigay ng maikling kasaysayan ng Sambal Tina na tutukoy sa mga development na matagumpay nang napunan sa antas na sangay ng wika. Samantala, sa paglalahok ng mga pag-aaral sa mga ibang wika ng Pilipinas, nilalayon naman na lumikha ng balangkas ng mga gawaing pangteoretikal-linggwistiks sa bansa, lalo na mula sa mga kontemporaryong linggwist, para magsilbing gabay sa pagbuo ng riserts na ito.

Nakaayos ang mga ito sa paraang kronolohikal at nakahati alinsunod sa dalawang nabanggit na klasipikasyon sa itaas kung saan pinagsama-sama sa bawat isa ang magkakaibang uri ng papel (tesis na andergradweyt, papel pangkumperensiya, term-peyper, atbp.).

Mga Pag-aaral sa Sambal Tina

Bagama't maituturing pa ring kulang-sa-dokumentasyon vis-à-vis mga mayoryang wika na palaging tampok ng mga pag-aaral, may ilan na ring paunang pagsusuri sa wikang ito.

Unang signifikant na pag-aaral hinggil sa wikang ito ang *English-Tina Sambal-Pilipino Dictionary* nina Elgincolin, Goschnick at Elgincolin (1988). Ang librong ito ang pinakaunang diksiyonaryong nilimbag ng dáting SIL para sa Sambal Tina at kasalukuyang nag-iisang diksiyonaryo para sa naturang wika. Sa tekstong ito rin unang ipinakilala sa tulong ng SWP ang bagong ortograpiya para sa wikang ito na kahawig ng palatuntunan sa Pilipino, ang dáting wikang pambansa. Wala itong mga entri ng isláng at arkaikong salita. Intensiyon ng mga awtor na magsilbi itong sanggunian para sa mga estudyante at mga nais matuto ng Sambal. Samantala, walang nabanggit hinggil sa mga metod ng pagkalap sa mga entring Sambal Tina, gayumpaman, mahihinuha na ang mga awtor ay ispiker ng wika dahil sa pambungad. Dahil sa pag-iral nito, nakatulong bílang dagdag na reperensiya sa pagkompleto ng listahan ng salita para sa Sambal Tina.

Sumunod ang *Tina Sambal Basic Clauses* ni Torres (2019) na nakafokus sa pagdiskrayb ng mga pangunahing sugnay sa Sambal Tina, kapuwa verbal at di-verbal. Ang mga di-verbal na sugnay ay maaaring maging pangngalanin, pang-uriin, pangmayroon, pang-ukulin, at panglunan, hábang ang mga verbal na sugnay ay maaaring intransitibo o transitibo. Sa ilang bahagi dito, kinokompara ang Sambal Tina sa mga ibang wika ng Pilipinas na Ilokano, Ibanag, at Pangasinan. Kabilang sa diskasyon ng mga pangngalanin ang paunang deskripsiyon ng mga morpolohikal na katangian ng wika tulad ng bílang, pluralisasyon, gender, at panghihiram. Gayundin, may simple itong deskripsiyon ng mga pandiwa na humapyaw sa fokus, transitivity, aspekto, at mga klase ng pandiwa. Gayumpaman, bagama't walang anumang indikasyon ng

mga ginamit na metod at kahit mga espesipikong teorya na gumabay sa riserts, mahihinuha ang impluwensiya rito ng batay-sa-Ingles na pagsusuri. Ang bahagi ng papel ko hinggil sa sintaks ay nagsilbing muling-pagsusuri ng mga sugnay ng wika pati ang mga transpormasyong nagaganap, na batay naman sa heneratibong sintaks. Naiiba rin ang aking papel dahil sa mas detalyadong deskripsiyon ng morpolohiya ng Sambal Tina alinsunod sa mas kontemporaryong analisis sa linggwistiks sa Pilipinas na nagsasaalang-alang sa tipolohikal na kakanyahan ng mga wika ng Pilipinas.

Panghuli, ang *Ang Fonoloji ng Tina Sambal* ni Orellana (2021) ay nakafokus sa pagdiskrayb ng ponolohiya ng Sambal Tina para lumikha ng imbentaryong ponemiko. Gumamit ito ng datos mula sa isang 200-salitang Swadesh list, popular na listahan sa linggwistiks para sa mga unibersal na konsepto, bilang eliciting material para sa isang katutubong ispiker na informant. Natuklasang may 20 ponema ang wika: 16 katinig at 4 patinig, kasáma ang haba ng patinig na fonemik din. Walang indikasyon ng mga espesipikong teorya na gumabay sa riserts ngunit may pagbanggit ng pares-minimal. Gumamit ang risertser ng messaging app para tumanggap ng mga rekording mula sa informant kung saan maaaring ipagpalagay na tradisyonal ang analisis na ginawa, i.e., walang ginamit na speech analysis software. Ang bahagi ng pag-aaral ko hinggil sa ponolohiya ay nagsilbing muling-pagsusuri ng mga ponema sa Sambal Tina para matukoy kung ganap talagang naiiba ang mga ito sa Tagalog, gaya ng ipinagpapalagay rito.

Mga Deskripsiyon ng Ibang Wika ng Pilipinas

Karaniwang ginagawa para sa mga minoryang wika ang pagbuo ng gramatikal-iskets lalo kung may kakapusan ng mga pag-aaral hinggil dito. Kayâ naman, marami-rami na ring naisulat na ganito para sa mga wika ng Pilipinas.

Isang halimbawa ang *A Grammatical Sketch of Botolan Sambal* ni Antworth (1979) na nagfokus sa pagbuo ng komprehensibong deskripsiyon ng Sambal Botolan na sinasalita sa munisipalidad ng Botolan sa Zambales. Ang mga analisis nito ay inspirado ng *A Tagalog Reference Grammar* nina Schachter at Otones (1972). Ito ang pinakalumang gramatikal-iskets sa isang wikang Sambalic. Naglalaman ito ng mga tsapter sa ponolohiya, morpolohiya, sintaks, at kohesyon. Samantala, ang tsapter nito sa morpolohiya ay nakatuon sa mga nominal, pang-uri, at pandiwa. Wala itong pagbanggit ng teoretikal na freymwork kayâ mahihinuha na eklektiko ang aprowts. Dahil sa pagkakahawig ng Sambal Botolan sa Sambal Tina, naisipan na gawin itong reperensiya sa mga punto ng kaibahan at pagkakatulad nilang dalawa.

Sa mas kamakailan naman, ang *A Grammatical Sketch of Masbatenyo* ni Rosero (2011) ay nagfokus sa pagbuo ng komprehensibong deskripsiyon ng Masbatenyo, isang Central-Philippine Bisayan language na sinasalita sa mga isla ng Masbate at ilang bahagi ng Sorsogon. Maituturing itong kulang-sa-dokumentasyon hindi tulad ng mga karatig-wika nito. Para sa teoretikal na freymwork nito, ginamit ang discourse-functional linguistics na nakasentro sa datos mula sa obserbasyon ng aktuwal na diskors, sa halip na mga artipisyal na sampol, kalakip ang ergatibong analisis at dulong sapin-sapin. Nahahati ito sa limang tsapter, i) pangkalahatang impormasyon sa wika, ii) imbentaryong ponemiko ng wika, ponotaktika at mga pagbabagong morpoponemiko sa wika, iii) mga katangiang pangbalangkas at distribusyonal ng mga kategoryang pangsintaktika, iv) estrukturang sugnay at mga gramatikal-patern. Para sa sarili

kong pag-aaral, ginamit na reperensiya ang diskusyon nito ng pandiwang pangkalagayan⁴ mula sa tsapter ng morfosintaks.

Gayundin, ang *Isang Iskets ng Morfosintaks ng Wikang Bolinao* ni Allado (2014) ay nagfokus sa pagbuo ng komprehensibong deskripsiyon ng Bolinao, isang wika na pangunahing sinasalita sa mga munisipalidad ng Bolinao. Walang espesipikong mga teorya na tinukoy ang awtor kung kayâ maipagpapalagay na gumamit ng eklektikong aprowts. Binubuo ito ng ponolohiya, mga panlaping derivesyunal at infleksiyonal, at mga estruktura ng pangungusap. Nagmula ang datos nito sa mga maikling kuwento na nakasulat sa Bolinao. Marahil bunsod ng mga limitasyon ng risertser, hindi ito gumamit ng mga program para sa pagsusuri ng mga ponema sa Bolinao, kundi binatay lang sa pandinig tulad ng mga tradisyonal na analisis o mga asampsiyon base sa ortograpiya. Para naman sa morpolohiya nito, gumagamit din ito ng tradisyonal na paraan kung saan itinuturing na iisang panlapi ang laguhan. Kapuwa mula sa subgrupo ng mga wikang Sambalic ang Bolinao at Sambal Tina kung kayâ nireperensiya rin ang iskets na ito sa sarili kong mga pagsusuri.

Sa *Amplifying Small Voices: A Grammar Sketch of Manide* naman, nagfokus si Doroja (2017) sa pagbuo ng komprehensibong deskripsiyon ng eponymous na wikang sinasalita ng etnolingguwistikong grupo na Manide sa Camarines Norte na may 4,000 miyembro. Binubuo ito ng imbentaryong ponemiko, mga proseso sa pagbuo ng salita, at estrukturang sugnay. Naglalaman din ito ng mga suhestiyon para sa ortograpiya. Gumagamit ito ng ergatibong analisis kasáma ng morphosyntactic alignment, headedness principle, at dulong sapin-sapin. Dahil sa mga restriksiyon ng National Commission on Indigenous Peoples [NCIP], isang informant lang ang nainterbiyu para sa pag-aaral na ito. Natukoy na ang Manide ay may 18

---

⁴ “stative verb”

segmental na ponema, 15 katinig at 3 patinig, kung saan fonemik din ang diin. Sang-ayon sa pag-aaral na ito, maaaring maging katanggap-tanggap ang pagkakaroon ng kakaunting bilang ng informant, dahil sa problema ng availability sa sarili kong riserts bunsod ng mga kalagayang pampandemya.

Sumunod, ang *A Grammatical Description of Isarog Agta (Katubung) and Some Notes on Language Endangerment and Extinction* ni Imperial (2018) ay nagfokus sa pagbuo ng komprehensibong deskripsiyon ng Isarog Agta, isang wikang level 8b (halos extinct) sa Camarines Sur malápit sa Mt. Isarog. Ipinepresenta ng risertser ang imbentaryo ng mga tunog, pangkalahatang proseso sa pagbuo ng salita, at basikong estruktura ng sugnay gamit ang discourse functional linguistics, ergatibong analisis, dulong sapin-sapin. Natukoy na may 19 ponema, 16 katinig at 3 patinig, ang Isarog Agta kung saan fonemik din ang diin. Patungkol sa morfosintaks, may pagkakatulad ang wika sa Ayta Magbukun, Manide, Masbatenyó, at Asi Bantaonan. Pinagbatayan ng mga konsepto sa sarili kong pag-aaral ang tsapter nito ng ponolohiya at ang lakip nitong seksiyon para sa ortograpiya.

Sa kabiláng bandá, ang librong *Morpolohya ng Filipino* ni Ceña (2020) ay inisyal na isinapanahong deskripsiyon ng morpolohiya ng Filipino alinsunod sa kontemporaryong teorya sa linggwistiks. Nilimitahan ito sa mga kategoryang pangsintaktika na pandiwa, pang-uri, at pangngalan. Naglalaman ang libro ng batay-sa-ebidensiyang analisis sa proseso ng halawan at mga bagong pagtanaw sa iba pang konseptong morpolohikal. Kahawig nito ang *Sintaks ng Filipino* (2012) ng parehong awtor na tumalakay naman sa iba't ibang uri ng parirala sa Filipino gámit ang X-bar theory. Bumabase ang dalawang ito sa idealisasyon ni Chomsky (1965) sa pagturing sa datos. Tinularan sa aking papel ang imbestigatibong aprowts ng pag-aaral na ito lalo na sa mga panlapi at gayundin, pagbabatayan ng mga konseptuwalisasyon, tulad ng

pagtanaw sa Tagalog sa mga deskripsiyon ng ibang wika ng Pilipinas. Higit pa rito, pinagkunan ito ng mga terminolohiya para sa mga pundasyonal na konsepto bílang pangunahing batis ngayon sa morpolohiya at sintaks.

Ang *A Grammatical Sketch of Paranan* ni Aquino (2021) naman ay nagfokus sa pagbuo ng komprehensibong deskripsiyon ng Paranan na napapabilang sa Northeastern subgrupo at sinasalita sa Palanan, Isabela province ng mga di-Agta. Nahahati ito sa tatlong bahagi: i) ang ponolohiya na may imbentaryong ponemiko ng wika, mga tuntunin at deribasyon, at akustikong analisis ng vowel space, ii) ang morpolohiya na patungkol sa mga fityur at proseso sa mga kategoryang pangsintaktika na pangngalan, panghalip, modifayer, pandiwa, at pangatnig, at iii) ang sintaks na nakatuon sa basikong sunuran ng konstituyuent, di-verbal na pangungusap, walang-simunong pangungusap, at pragmatically-marked clauses. Gumamit ito ng Basic Linguistic Theory [BLT] para sa teoretikal na freymwork.

At ang pinakabago, ang *A Grammatical Sketch of Pandan Bikol* ni Villegas (2022) ay nagfokus sa pagbuo ng komprehensibong deskripsiyon ng Pandan Bikol, isang dayalek ng Northern Catanduanes Bikol na sinasalita sa Catanduanes, Bicol. Pangunahin nitong nilayon na idiskrayb ang imbentaryo ng mga ponema, mga morpolohikal na proseso sa pagbuo ng salita, at mga estrukturang pangsintaktika ng Pandan Bikol batay sa pasulat at pasalitang wika. Gumamit ito ng BLT para sa teoretikal na freymwork. Tulad nito, ang sarili kong pag-aaral ay dumulog din sa paghahalintulad ng Sambal Tina sa mga ibang wika ng Pilipinas, partikular sa pagpapaliwanag ng mga prosesong ponolohikal at morpolohikal.

Kongklusyon

Sa ribyung ito, mapapansin ang pagkakatulad ng mga pag-aaral sa dokumentasyong pangwika hinggil sa ginamit na mga metod at teorya. Una, lahat ng mga modernong linggwist

ay kumikiling sa dulong sapin-sapin sa halip na ang tradisyonal na analisis. Pare-pareho ring kinikilala ng mga ito ang pre-categoriality ng ugat sa mga wika ng Pilipinas kung kayâ mahalaga ang pagsusuri ng sistemang panlapi at mga fangsyon ng bawat isa. Higit pa rito, may impluwensiya sa mga deskripsiyong ito ang mga riserts sa Tagalog at pinangkokompara sa estruktura ng bawat tampok na wika ng Pilipinas bunsod ng pagiging magkakapatid ng mga wikang ito, dagdag pa ang kalagayan na may malalim nang lawas ang Tagalog dahil sa pagiging wikang pambansa. Gayumpaman, may pagkakaiba ang mga ito sa pangunahing teoryang lingguwistiko kung saan may ilang gumagamit ng discourse-functional linguistics, Chomskyanong heneratibismo, BLT, at eklektikong paraan.

Panghulí, napag-alaman din dahil sa ribyu na wala pang umiiral na gramatikal-iskets para sa Sambal Tina na sumasaklaw sa lahat ng mga sangay nito kung kayâ naman angkop na maging paksa ng aking pag-aaral.

Teoretikal na Freymwork

Lalamanin ng seksiyong ito ang diskasyon ng teoretikal na framework ng pag-aaral.

Unibersal na Gramar

Ipinagpapalagay ni Chomsky (1965) na likás sa tao ang kapangyarihang pangwika dahil sa isang unibersal na gramar sa isip ng tao na nagpapaubra sa pagtamo ng wika. Lakip nito, pinaniniwalaan sa ilalim ng aprowts na Prinsipyo at Parametro na mayroong mga unibersal na prinsipyo sa lahat ng wika sa mundo, samantala, mayroon ding mga unibersal na parametro para sa varyasyon na siya namang pinupunan ng halaga batay sa wikang tinatamo (Cook at

Newson 2007, Nolasco at Ceña 2013). Kinikilala sa riserts na ito ang eksistensiya ng mga prinsipyo at parametro na susubuking tuklasin ang katumpakan batay sa Sambal Tina.

Idealisasyon

Ayon kay Chomsky (1965), pangunahing pinagbabatayan ng pag-aaral sa teoryang lingguwistiko ang huwarang⁵ ispiker/tagapakinig, i.e., isang táong perpekto ang paggamit at pagkakaalam sa kaniyang wika. Pinapadali nito ang analisis dahil sa kawalan ng mga naiibang anyo na idinulot lang ng mga obstruksiyon tulad ng mga pisikal na impluwensiya at hindi talaga bahagi ng wika. Magiging mas komplikado ito kung ikokonsidera pa ang mga naturang aksidental na sambit, kung kayâ mas mainam na repleksiyon ng kompetens ang huwarang datos (Ceña 2020). Sa pangkalahatan, ito ang prinsipyong gagabay sa pag-aaral na ito kung saan ang datos lang na matitiyak na gramatikal ang ilalahok (sa halip na pagsasaalang-alang sa natural na diskors) sa layuning mabuo ang imahe ng huwarang Sambal Tina. Kung gayon, masasabing kinikilala ng aprowts dito ang mga palagay ng heneratibong grammar at makakakita ng mga katangian nito sa pagsusuri.

Halawan

Samantala, para sa pagtukoy ng mga komponent ng morpolohiya, ang pagturing sa mga konsepto ng paghalaw sa mga salita ay gagabayan ng Paz, Hernandez, at Peneyra (2003), Nolasco (2011), at Ceña (2020).

Sa mga wika ng Pilipinas, tumutukoy ang isang ‘salita’ sa i) ugat, na nagpapahayag ng basikong leksikal na kontent, ii) ugat na may isa o higit pang panlapi, o iii) isang partikel. Ang

---

⁵ “ideal”

mga salita ay nagmumula sa pormasyon ng mga morpema na basikong yunit ng kahulugan sa pamamagitan ng pagkabit ng panlapi sa ugat. Maaaring makita sa mga anyo na ugat, proseso, o panlapi ang isang morpema.

Ang mga iba pang leksikal-aytem ay ang panlapi at partikel. Ang panlapi ay isang morpemang nakatali na kailangang ikabit sa ugat o tangkay, maaaring sa unahan (unlapi), sa loob (gitlapi), o sa dulo (hulapi). Ang partikel naman ay morpemang malaya na nakakatayo mag-isa at hindi nilalapian.

Pre-categoriality sa mga Wika ng Pilipinas

Nakapaloob naman sa pagturing sa mga salita ang nosyon ng pre-categoriality. May umiiral na konsensus sa pagiging pre-categorial (walang intrinsikong kinabibilangan na categoryang pangsintaktika) ng ugat sa mga wika ng Pilipinas, pangunahin sa dahilang natutukoy lang ang categoryang pangsintaktika ng isang salita kapag nalapian na o ginamit sa pangungusap (Nolasco 2011). Ayon kay Foley (1998), nagmumula ito sa kawalan ng estrukturang pang-argumento ng ugat sa mga wika ng Pilipinas hindi tulad sa hal. Ingles.

Isang pansuportang halimbawa mula sa Sambal Tina para sa palagay na ito ang ugat *tangi* ‘iyak’ na maaaring maging pandiwa kapag nilagyan ng aspektong imperpektibo *tinumangi* ‘umiiyak’ o kayâ pangngalan kapag nanominalays bílang *pagtangi* ‘pag-iyak’.

Dulog Sapin-sapin

Para sa paghimay ng mga panlapi sa mga makakalap na konstruksiyon at pagtatalaga ng kahulugan o fangsyon nito, gagamitin ang dulog sapin-sapin⁶ na popular sa mga kamakailang pag-aaral sa dokumentasyong pangwika. Sa dulog sapin-sapin na tinatangkilik sa Nolasco (2011, 2020), ipinagpapalagay na mas mainam para sa mga salita sa isang wika ng Pilipinas na suriin batay sa tangkay, sa halip na ang tradisyonal na suri-ugat, bílang patong-patong na estruktura. Gayundin, tinutukoy sa ganitong analisis na mayroong espesipikong sunuran ang pagkakabit ng mga panlapi. Ginamit ni Nolasco (2020) ang halimbawang *pinag-aralan* na nagmula sa ugat *aral* at kinabitan ng panlaping *pag-* para mabuo ang tangkay *pag-aral* na siya namang kinabitan ng panlaping *-an* para maging tangkay *pag-aralan* bago kabitan sa huli ng *-in-*. Naiiba ito kung gayon sa dáting pagturing sa parteng panlapi bílang iisang yunit, o ugat *aral* at panlaping *pinag-...-an*.

Austronesian Alignment

Lakip ng dulog sapin-sapin, partikular naman sa pagtanaw ng paglalapi sa sistemang pandiwa gagamitin ang modelo ng Austronesian alignment. Sa ganitong paraan, magiging akyurekyt ang paghimay ng mga bahagi ng pandiwa alinsunod sa kakanyahan ng mga wika ng Pilipinas.

Ayon kay Payne (1997), ang mga leksimang pandiwa ang mga konseptong nagtataglay ng pinakakaunting time-stability dahil nagpapahayag ito ng mga kaganapan, tulad ng *ma-lok* ‘matulog’, *lumpar* ‘lumipad’, o *mamiikap* ‘maglaro’. Sa

---

⁶ “stem-based hypothesis”

maraming wika, binubuo ang pandiwa ng ugat at mga panlapi para sa sistemang panahunan-aspekto-Paraan⁷ [TAM] (Ceña at Nolasco 2011). Samantala, sa mga wika ng Pilipinas, ang halaw na pandiwa ay mula sa ugat na kinabitan ng mga panlapi para sa i) tinig, ii) aspekto, at iii) Paraan (Ceña 2012). May komplikadong morpolohiya ang mga wika ng Pilipinas kung saan kodipikado sa mga panlapi ang ugnayan ng pandiwa sa mga argumento, kayâ mayroon itong sariling klasipikasyon at tinatawag na mga wikang “Philippine-type,” kabilang ang mga ibang wikang Austronesian na may katulad na sistemang pandiwa (Blust 2013).

Tulad ng asampsiyon sa Ceña (2020) at Ceña at Nolasco (2011), ipagpapalagay rin dito ang pagkakaparehas ng Tagalog sa mga ibang wika ng Pilipinas hinggil sa paghalaw ng pandiwa.

---

⁷ “tense-aspect-mode”

Tsapter III. Metodolohiya ng Riserts

Disenyo ng Riserts

Ang riserts na ito ay gagamit ng kuwaliteytib na aprowts at partikular na magsasagawa ng etnograpiya. Ang interes sa paradaym ng kuwaliteytib na riserts ay nakadirekta sa mga panlipunang realidad, karaniwan sa pagtuklas o diskrayb ng mga penomenon sa lipunan o isang aspekto lang ng pamumuhay (Leavy 2014). Gayundin, sa ganitong uri ng pag-aaral, pinahahalagahan ang natural na seting bilang mulaan ng datos (Creswell at Poth 2018).

Ayon sa Creswell at Creswell (2018), inaaral ng risertser sa etnograpihong riserts ang mga pinagsasaluhang sosyolohikal na penomenon ng isang umiiral na grupo, kabilang ang wika, na karaniwang ginagamitan ng obserbasyon at interbiyu. Bukod pa rito, bihira ang etnograpiya na nagsisimula sa isang tiyak na haypotesis, sapagkat nagsasagawa muna ang etnograper ng obserbasyon sa partikular na set ng mga aktibidad bago ang pormulasyon ng inisyal na haypotesis (Fraenkel, Wallen at Hyun 2012). Gayundin, sa Fraenkel, Wallen, at Hyun (2012), binibigyang-diin ang paggamit ng field notes, ang pasulat na report ng mga obserbasyon ng risertser sa daloy ng fildwurk, na kailangang gawing mapagkakatiwalaan at aksesibol.

Metod ng Riserts

Koleksiyon ng Datos

Nakabatay ang riserts na ito sa pagsusuri ng huwarang datos na nagmula sa elisitasyon sa tulong ng anim (6) na respondent na L1 ispiker ng Sambal Tina mula sa Liozon, Palauig, Zambales. Una, ipinapanood sa kanila ang *Pear Film* (Chafe 1980), isang 6-minutong pelikula na ginagamit sa dokumentasyong pangwika kung saan kailangang isalaysay ng mga respondent ang mga pangyayari. Gayundin, nagsagawa ng elisitasyon ng mga salin ng pangungusap at

pagkompleto ng wordlist para sa Sambal Tina gamit ang template ni Ernesto Constantino na isinagawa rin nang real-time para sa posibilidad ng mga pahabol na tanong ng paglilinaw. Naganap ang mga ito sa i) in situ, ii) face-to-face sa napagkasunduang lugar at iii) online sa isang video conferencing platform, kung saan naging kumbinyente para sa risertser at sa informant. Ang mga nakuhang rekording ay itinranskrayb ayon sa ortograpiyang nabanggit para sa mas madaling pagrereperensiya.

Figyur 6. Larawan ng in-situ na elisitasyon

Mga Kalahok

Para maging partikular ang pag-aaral sa dayalek ng Sambal Tina sa bayan ng Palauig, sa pamayanan ng Liozon lang kumuha ng mga informant kung saan permanenteng nakatirá ang aking mga kamag-anak na ispiker. Tiniyak dito na sila ay mga i) L1 ispiker ng Sambal Tina, ii) naninirahan o nanirahan sa bayan ng Palauig, at iii) nakakapagsalita at litereyt sa Tagalog. Sa kanilang mga palayaw, ang mga sumusunod na indibidwal ang lumahok sa riserts na ito:

1. Dan, edad 48 na pastor
2. Ded, edad 50 na pastora
3. Gin, edad 53 na magsasaká

4. Lydia, edad 80 na magsasaká
5. Pot, edad 52 na guro sa elementarya
6. Tin, edad 41 na magsasaká

Bukod dito, mula sa ilang taóng eksposyur sa mga kamag-anak na nagsasalita nito noong kabataan, masasabi na nakadevelop din ako ng passive fluency. Kung kayâ, ginagabayan din ang pag-aaral na ito ng “intuwisyong pangwika” (tingnan Ceña 2022, 16) tulad ng mga ibang linggwist na nagsusuri ng unang wika nila.

Interpretasyon ng Datos

Bilang pag-aaral sa mga fityur ng isang wika, gagamitan ito ng deskriptibong analisis kung saan ang risertser mismo ang nakaatas sa pagsusuri ng mga matitipon na pangungusap sa Sambal Tina. Gagabayan ito ng mga konseptong nabanggit sa teoretikal na freymwork. Pangunahin sa pamamagitan ng dulong sapin-sapin, païralin ang siyentipikong pag-iisip para mahimay ang mga komponent ng wika alinsunod sa nakatalagang saklaw para sa pag-aaral na ito. Gayundin, ang mga ilalahok lang na sambit sa analisis ay ang mga matitiyak na gramatikal o natural, sa layuning makabuo ng huwarang sampol ng wika.

Konsiderasyong Etikal

Karaniwang mapanghimasok ang etnograpiya dahil sa pinapaksa nito. Bukod sa trabaho ng risertser na maghatid ng akyureyt na tuklas, imperatibo rin ang pagsasaalang-alang ng etika sa mga gawaing ito para sa proteksiyon ng informant at pagrespeto sa kaniyang mga karapatan. Para makamit ito, sisiguruhin ang pagpapatupad ng mga sumusunod na hakbang: i) malinaw na paliwanag sa informant hinggil sa mga layunin ng pag-aaral, ii) pasulat na permiso para sa pagsang-ayon na lumahok sa pag-aaral, kasáma ang desisyon sa anonymity, iii)

disclosure ng mga device na gagamitin sa koleksiyon ng datos, at iv) availability ng mga rekording at transkripsiyon sa mga informant.

Tsapter IV. Resulta at Diskusyon

Sa tsapter na ito, ilalatag ko naman ang nabuong deskripsiyon sa mga katangiang ponolohikal, morpolohikal, at pangsintaktika ng Sambal Tina. Mahahati ang bahaging ito sa tatlong subtsapter na i) Ponolohiya, ii) Morpolohiya, at iii) Sintaks.

Ponolohiya

Lalamanin ng subseksiyong ito ang mga katangian ng mga segmental at suprasegmental na tunog sa Sambal Tina. Ipepresenta ang imbentaryong ponemiko ng wika sa pamamagitan ng IPA chart at gayundin, ang mga patern ng kayariang pantig, at mga pagbabagong ponolohikal at morpoponemiko.

Ponetika

Ponetikang Artikulatoryo

Ang ponetikang artikulatoryo ay ang pag-aaral ng palatunugan na nakafokus sa pisikal na aparatong ginagamit sa paglikha ng mga tunog-wika, i.e. ang mga organ sa pananalita, para matukoy kung alin ang mga tunog na ginagamit sa partikular na wika (Huffman 2011). Para bigyan ito ng biswal na representasyon, isa sa mga kinikilalang tsart ang Internasyonal na Ponetikong Alpabeto [IPA]. Ang mga simbolong tinakda rito ang gagamitin sa buong pag-aaral sa halip na ang Notasyong Ponetiko ng Hilagang Amerika [NAPA] na ginagamit ng mga ibang Pilipinong linggwist.

Figur 7. Ang Internasyonal na Ponetikong Alpabeto [IPA]

THE INTERNATIONAL PHONETIC ALPHABET (revised to 2020)												
CONSONANTS (PULMONIC)										© 2020 IPA		
	Bilabial	Labiodental	Dental	Alveolar	Postalveolar	Retroflex	Palatal	Velar	Uvular	Pharyngeal	Glottal	
Plosive	p b			t d		ʈ ɖ	c ɟ	k ɡ	q ɢ		ʔ	
Nasal	m	ɱ		n		ɳ	ɲ	ŋ	ɴ			
Trill	ʙ			r					ʀ			
Tap or Flap		ⱱ		ɾ		ɽ						
Fricative	ɸ β	f v	θ ð	s z	ʃ ʒ	ʂ ʐ	ç ʝ	x ɣ	χ ʁ	ħ ʕ	h ɦ	
Lateral fricative				ɬ ɮ								
Approximant		ʋ		ɹ		ɻ	j	ɰ				
Lateral approximant				l		ɭ	ʎ	ʟ				

Symbols to the right in a cell are voiced, to the left are voiceless. Shaded areas denote articulations judged impossible

CONSONANTS (NON-PULMONIC)		
Clicks	Voiced implosives	Ejectives
<p>◌ Bilabial</p> <p> Dental</p> <p>◌ (Post)alveolar</p> <p>‡ Palatoalveolar</p> <p>◌◌ Alveolar lateral</p>	<p>◌ Bilabial</p> <p>◌◌ Dental/alveolar</p> <p>◌ Palatal</p> <p>◌◌ Velar</p> <p>◌◌◌ Uvular</p>	<p>◌ Examples:</p> <p>◌◌ Bilabial</p> <p>◌◌◌ Dental/alveolar</p> <p>◌◌◌◌ Velar</p> <p>◌◌◌◌◌ Alveolar fricative</p>

OTHER SYMBOLS

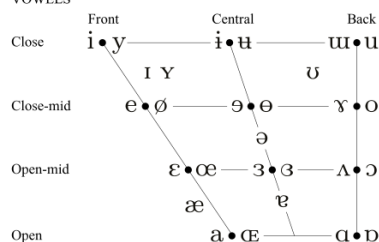
Λ Voiceless labial-velar fricative	Ç Z Alveolo-palatal fricatives
W Voiced labial-velar approximant	ɹ Voiced alveolar lateral flap
ɥ Voiced labial-palatal approximant	ɸ Simultaneous ɸ and ɸ
H Voiceless epiglottal fricative	
ʕ Voiced epiglottal fricative	Affricates and double articulations
ʔ Epiglottal plosive	can be represented by two symbols
	joined by a tie bar if necessary.

DIACRITICS

◌ Voiceless	n̥ d̥	.. Breathily voiced	b̤ a̤	◌ Dental	t̪ d̪
◌ Voiced	s̤ t̤	.. Creaky voiced	b̰ a̰	◌ Apical	t̺ d̺
h Aspirated	tʰ dʰ	◌ Linguolabial	t̼ d̼	◌ Laminal	t̻ d̻
◌ More rounded	ɔ̹	w Labialized	tʷ dʷ	◌ Nasalized	ẽ
◌ Less rounded	ɔ̜	j Palatalized	tʲ dʲ	◌ Nasal release	d̪ⁿ
◌ Advanced	u̟	Y Velarized	tʏ dʏ	◌ Lateral release	d̪ˡ
◌ Retracted	e̠	ɣ Pharyngealized	tˤ dˤ	◌ No audible release	d̪̚
.. Centralized	ẽ	~ Velarized or pharyngealized	ɫ		
× Mid-centralized	ẽ̞	± Raised	e̝ (ɹ̝ = voiced alveolar fricative)		
◌ Syllabic	n̩	◌ Lowered	e̞ (β̞ = voiced bilabial approximant)		
◌ Non-syllabic	e̯	◌ Advanced Tongue Root	e̘		
◌ Rhoticity	ɻ̥ ɻ̤	◌ Retracted Tongue Root	e̙		

Some diacritics may be placed above a symbol with a descender, e.g. $\mathring{\mathfrak{N}}$

VOWELS

Where symbols appear in pairs, the one to the right represents a rounded vowel.

SUPRASEGMENTALS

ˈ	Primary stress	ˌfaʊnd ˈtɪʃən
ˌ	Secondary stress	
ː	Long	eː
ˑ	Half-long	eˑ
◌̥	Extra-short	ɛ̥
	Minor (foot) group	
	Major (intonation) group	
·	Syllable break	ɪ.ækt
—	Linking (absence of a break)	

TONES AND WORD ACCENTS

LEVEL		CONTOUR	
é or ˥	Extra high	ě or ˩	Rising
é	High	ê	Falling
ē	Mid	ẽ	High rising
è	Low	ẽ̃	Low rising
è̃	Extra low	ẽ̂	Rising-falling
↓	Downstep	↗	Global rise
↑	Upstep	↘	Global fall

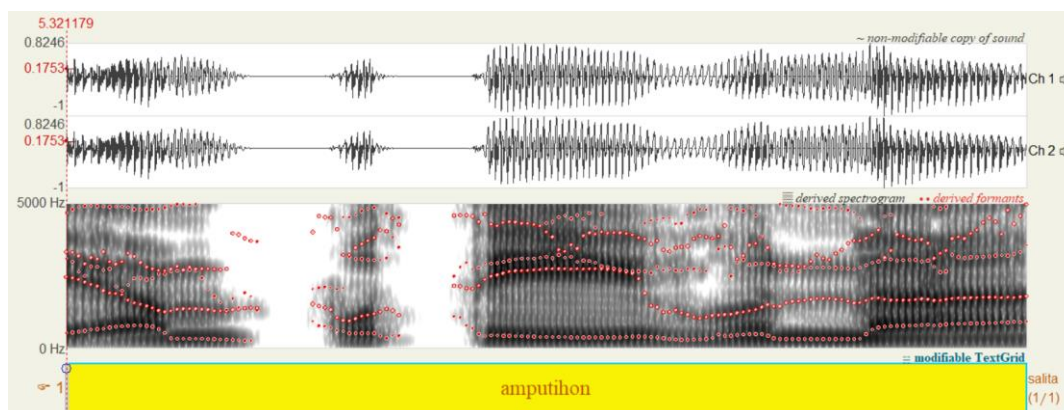
Ponetikang Akustik

Ang ponetikang akustik ay ang pag-aaral ng pananalita sa pamamagitan ng pagdidiskrayb sa mga pisikal na katangian nito at paggawa ng biswalisasyon nito para masuri sa tulong ng mga instrumento tulad ng ispektogram (Jongman 2013). Sa pag-

aaral na ito, gumamit ng program na Praat para matukoy ang hatian ng mga tunog-wika na ginagamit sa Sambal Tina sa mas siyentipikong pamamaraan, partikular sa mga patinig kung saan may kasalimuotan pagdating sa mga wika ng Pilipinas.

Figyur 8. Ispektogram ng salitang “amputihon”

Imbentaryong Ponemiko

Para maklasifay na ponema sa isang wika ang partikular na tunog-wika, humahanap ng mga pares-minimal o dalawang salitang nagkakaiba lang sa isang ponolohikal na elemento. Ginagamit ito para matukoy kung mayroong kontrasting na distribusyon ang mga ito, i.e., hindi matatagpuan sa parehong posisyon ang mga tunog-wika, na hudyat ng ponemikong istatus, o pagkakaroon ng mental na representasyon. Halimbawa nito ang mga sumusunod kung saan kinapalan ang nagkakaibang elemento:

['baʔ.baʔ] ‘babà’	vs	['buʔ.buʔ] ‘buhos’
[ʔaj.'ti] ‘saan’	vs	[paj.'ti] ‘palá’
[ta.'num] ‘tanim’	vs	[la.'num] ‘tuûig’
['la.kuʔ] ‘benta’	vs	[la.'kuʔ] ‘dami’

Mayroong 19 na ponemang segmental sa Sambal Tina: 16 katinig /p, t, k, b, d, g, m, n, ŋ, l, r, w, j, s, h, ʔ/ at 3 patinig /a, i, u/. Samantala, ponemang suprasegmental ang diin /'/.

Mga Patinig

Tatlo ang ponemikong patinig sa Sambal Tina: /i/ na mataas, paharap, at di-pabilog; /a/ na mababa, sentral, at di-pabilog; at ang /u/ na mataas, palikod, at pabilog. Tulad ng mga ibang wika ng Pilipinas (Paz 2005), hindi lumilitaw ang patinig sa inisyal na posisyon, kundi, laging pinangungunahan ng impit⁸ /ʔ/ bílang onset. Makikita ito sa analisis ng mga segmental na tunog.

Teybol 1. Mga patinig ng Sambal Tina

	Paharap	Sentral	Palikod
Mataas	i		u
Gitna			
Mababa		a	

Bagama't nabibigkas ng mga ispiker ang mga tunog-wika na [ɛ] at [o] lalo sa mga bagong salitang hiram mula sa Ingles tulad ng *Indian mango*, walang ponemikong istatus ang mga ito. Makikita sa sumusunod ang mga nakalap kong (halos) pares-minimal para sa mga patinig sa Sambal Tina:

1. [ʔa.buj] 'baboy' [bu.'buj] 'bibig'	5. [ʔa.'paj] 'banig' [ʔa.'puj] 'apoy'
2. [bu.'laʔ] 'bula' [ba.'laʔ] 'akala'	6. [ba.'li] 'bahay' [ba.'luʔ] 'ngunit'
3. [ha] 'sa' [hi] 'si'	7. [ʔhu.ka] 'súka' [hi.'ka] 'ikaw'

⁸ "glottal stop"

Mga Katinig

Ang Sambal Tina ay may 16 katinig na mahahati sa mga klasipikasyong artikulatoryo na: i) istap [p, t, k, b, d, g, ʔ]; ii) neysal [m, n, ŋ]; iii) frikatib [s, h]; iv) likwid [l]; v) tapik [r], at vi) glayd [w, j].

Teybol 2. Mga katinig ng Sambal Tina

	Baylebyal		Alvyolar		Paleytal		Alvyopaleytal		Velar		Glotal	
Istap	p	b	t	d					k	g	ʔ	
Neysal		m		n						ŋ		
Tapik				r								
Frikatib			s								h	
Afrikeyt												
Aproksimant				l								
Glayd		w			j							

Bagama't makakarinig ng mga tunog na [tʃ], [dʒ], at [ʃ], sa ponetikong antas lang ito na resulta ng mga ponolohikal na proseso at walang ponemikong istatus. Makikita sa sumusunod ang mga nakalap kong (halos) pares-minimal para sa mga katinig sa Sambal Tina:

1. [du.'kaʔ] 'masamâ' [du.'raʔ] 'dura'	10. [ʔaʔ.luk] 'túlog' [ʔaʔ.luŋ] 'ilong'
2. [ta.'rum] 'talim' [ta.'lum] 'talong' [ta.'num] 'tanim'	11. [buk.'lah] 'umaga' [buk.'law] 'lalamunan'
3. [ja.'bi] 'gabí' [ja.'ti] 'ito'	12. [bu.'huj] 'busog' [bu.'buj] 'bibig'
4. [ta.'kaʔ] 'tae' [ta.'baʔ] 'taba'	13. [la.'bah] 'mabuti' [la.'baj] 'gusto'
5. [ba.'jaʔ] 'bagà' [ba.'taʔ] 'bahò'	14. [kuʔ.'kuʔ] 'ubo' [kuh.'kuh] 'kuskos'
6. [ʔda.ʔan] 'luma' [ʔda.lan] 'daan'	15. [kuʔ.'kuʔ] 'ubo' [guʔ.'guʔ] 'kamot'
7. [a.'luk] 'halik' [a.'huk] 'usok'	16. [ʔtu.ur] 'tuhod' [tu.'ir] 'tuwad'
8. [du.'naʔ] 'lambot' [ku.'naʔ] 'isda'	17. [ʔba.buj] 'baboy' [ʔba.buh] 'gubat'
9. [ʔpu.ʔut] 'gálit' [ʔpu.ʔul] 'súnog'	

Diin

Tulad ng mga ibang wika ng Pilipinas, ponemiko ang diin sa Sambal Tina dahil nagbabago ang kahulugan ng salita depende sa pantig na diniin. Makikita sa sumusunod ang mga nakalap kong (halos) pares-minimal na may kontrast sa diin:

1. ['ba.lu] 'biyudo' [ba.'luʔ] 'ngunit'	4. ['ku.na] 'sa kaniya' [ku.'naʔ] 'isda'
2. ['la.kuʔ] 'benta' [la.'kuʔ] 'dami'	5. ['tu.luʔ] 'tulo' [tu.'lu] 'tatlo'
3. ['hi.ku] 'siko' [hi.'ku] 'ako'	6. ['ta.baʔ] 'lambat' [ta.'baʔ] 'taba'

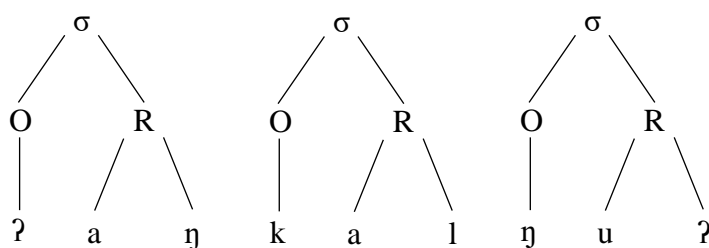
Ponotaktika

Tumutukoy ang ponotaktika sa mga tuntunin sa mga pinahihintulatang sunuran at kombinasyon ng mga tunog na partikular sa isang wika.

Kayariang Pantig

Ang pantig sa Sambal Tina ay binubuo ng obligatoryong onset at nukleyus, saká opsiyonal na koda. Gaya ng nabanggit na, walang pantig sa Sambal Tina na may inisyal na patinig sapagkat obligatoryo ang katinig na onset, na isang impit sa tuwing may salitâng nagsisimula sa titik-patinig.

Figur 9. Kayariang pantig ng salitâng “angkalngo”

Matatagpuan sa Sambal Tina ang mga sumusunod na kayariang pantig:

CV	[pu.'ʔun]	'punò'
CVC	['ʔaʔ.sa]	'isa'
CCV	[kwa]	'kuha'
CCVC	['sjim.pri]	'din'

CVCC [bajk] ‘bisikleta’

Karamihan ng mga ugat sa Sambal Tina ay daysilabik ngunit may ilan na monosilabik tulad ng mga salitang pangkayarian⁹ at ilang ugat na pangpandiwa. Makikita sa sumusunod ang mga halimbawa nito:

Conj	[tan]	‘at’
Det	[ha]	‘sa’
Det	[hi]	‘si’
V	[kan]	‘kain’
V	[kwa]	‘kuha’
V	[ku]	‘punta’

Interesante ring pansinin na hindi tulad sa Tagalog, karaniwan sa Sambal Tina ang pantig na CV? na sumusunod sa pantig na C... hindi tulad sa Tagalog na mayroon lang nito sa dulo ng salita.

[ma.ki?.'ka?]	‘sumáma’
[ʔaŋ.kə?.'luk]	‘natutulog’
[pa?.'mu.ti]	‘pag-ani’

Distribusyon ng Katinig

Batay sa data, natuklasan na matatagpuan ang 16 katinig ng Sambal Tina sa lahat ng posisyon sa salita: inisyal, midyal, at pinal.

Teybol 3. Distribusyon ng katinig sa Sambal Tina

	Inisyal	Midyal	Pinal
/p/	[pu.'ʔun] ‘punò’	[ʔaj.'pa?] ‘babá’	[ʔi.kap] ‘larò’

⁹ “function word”

/b/	[baʔ.'ju] 'bago'	[ʔam.buʔ] 'hindi'	[ʔu.'ɲab] 'hikab'
/t/	[tan.'daʔ] 'alam'	[la.'tuʔ] 'dating'	[ʔa.'wit] 'dalá'
/d/	[da.lan] 'daan'	[hin.jaɗ.'taw] 'noon'	[bu.kiɗ] 'bukid'
/k/	[kwa] 'kuha'	[buk.'lah] 'umaga'	[ma.'nuɕ] 'manok'
/g/	[gul.'pi] 'marami'	[hu.gat] 'súgat'	[hab.'wag] 'saboy'
/ʔ/	[ʔan.'ja] 'ano'	[gaʔ.gut] 'hawak'	[ku.'naʔ] 'isda'
/m/	[ma.'ʔin] 'mayroon'	[du.'man] 'ba'	[ta.'num] 'tanim'
/n/	[na.ma.ʔut] 'naman'	[um.'nu] 'ilan'	[nin] 'ng'
/ɲ/	[ɲa.lan] 'pangalan'	[kal.'ɲuʔ] 'rinig'	[bi.'laɲ] 'parang'
/r/	[ra.'sun] 'dahilan'	[ka.'riʔ] 'kayâ'	[ba.jaɾ] 'báyad'
/s/	[sum.'bri.ru] 'sumbrero'	[ʔaʔ.'sa] 'isa'	[tik.'lis] 'basket'
/h/	[hi.'ku] 'ako'	[ga.'haɲ.ga.'haɲ] 'pansungkit ng prutas'	[ʔum.'lih] 'tawa'
/l/	[la.'wuʔ] 'yata'	[la.'lu.ma] 'iba'	[hu.mu.'nul] 'susunod'
/w/	[wan] 'sabi'	[ta.wu] 'tao'	[ja.'taw] 'iyon'
/j/	[jaj] 'ang'	[pa.j.'ti] 'palá'	[la.'baj] 'gusto'

Kumpol-Katinig

Sa pag-aaral na ito, kinikilingan ang pagturing sa dalawang magkasunod na katinig bílang kumpol-katinig bagama't tumatawid sa bawnderi ng pantig, basta't lumilikha ng malaklaster na tunog sa natural na bigkas. Kalakhan ng mga halimbawang nása data ay mga salitang hiram sa Espanyol.

Teybol 4. Kumpol-katinig sa Sambal Tina

	/l/	/r/	/w/	/j/
/p/ /	---	[p ru.tas] 'prutas'	[p wi.di] 'maaari'	---
/b/ /	---	[sum. b ri.ru] 'sumbrero'	[hab. w ag] 'saboy'	[bja.t] 'bigat'
/d/ /	---	---	---	[i n.dja.n 'meɲ.go] 'Indian mango'
/t/ /	---	[tra. t a.hu] 'trabaho'	---	---
/k/ /	[bi.sik. k .le.ta] 'bisikleta'	---	[kwa] 'kuha'	---
/m/ /	---	---	---	[m jin.tras] 'samantála'
/s/ /	---	---	[pas. w it] 'paswit'	[s jin.pri] 'din'

Pagbabagong Morponemiko

Sa tagpuan ng mga tunog sa daloy ng pananalita, may mga partikular na kondisyong nagdudulot ng mga pagbabago sa tunog na itinuturing na morponemiko.

Asimilasyon

Asimilasyon ang proseso ng pag-aadap ng isang tunog-wika sa mga katabi nitong tunog-wika. May biyolohikal na paliwanag para sa pangyayari ng asimilasyon. Sa vocal tract, nag-aabang ang mga organ ng artikulasyon para sa susunod na tunog sa daloy ng pananalita kung kayâ namomodifay ng susunod na tunog ang unang tunog (Schane 1973). Tulad ng Tagalog, nagiging homorganic ang ponemang velar neysal /ŋ/ sa dinidikitang tunog-wika kung kayâ may mga alofown na [m], [n], at [ŋ]. Maisasatuntunin ito sa ganitong paraan:

/ŋ/ → [m] / _ [+baylebyal]
[+istap]

→ [n] / _ [+alvyolar]
[+istap]

→ [ŋ] / _ sa lahat ng iba pang
kaligiran

Kapansin-pansin sa mga pandiwa kung paanong ang panlaping Paraan na *-ang-* ay nagbabago batay sa kinakabitan nitong ugat. Tinatawag na asimilasyong di-ganap ang mga halimbawang sumusunod:

[ʔaŋ]	+	[paŋ]	+	[ˈpu.ti]	=	[ʔam.pa.ˈmu.ti]	‘nag-aani’
[ʔaŋ]	+	[ˈlu.tuʔ]	+	[ʔun]	=	[ʔan.lu.ˈtu.ʔun]	‘niluluto’
[ʔaŋ]	+	[ka]	+	[ʔal.ˈnguʔ]	=	[ʔaŋ.kal.ˈŋuʔ]	‘naririnig’

Samantala, maoobserbahan din na nakakaltas ang katinig na nadikitan ng [ŋ] sa ibang nakalap na salita. Ito ang asimilasyong ganap. Interesante na nagiging [n] din ang tunog bagama’t nagsisimula sa [h] ang ugat na *halim*. Maaaring ipaliwanag ito ng pagkakaltas sa tunog na [h] bago ang paglalapi.

[m]	+	[ʔaŋ]	+	[pas.ˈtul]	=	[ma.mas.ˈtul]	‘magpastol’
[m]	+	[ʔaŋ]	+	[ha.ˈliw]	=	[ma.na.ˈliw]	‘bumili’
[m]	+	[ʔaŋ]	+	[ku.ˈwa]	=	[maŋ.ˈwa]	‘manguha’

Heminasyon

Heminasyon ang proseso ng pagpapahaba sa isang katinig. Sa Sambal Tina, isa itong halimbawa ng sandhi dahil nagaganap lampas sa bawnderi ng salita. Dahil sa klitisisasyon sa mga panghalip na ipapaliwanag sa bahaging morpolohiya, nagkakaroon ng heminasyon ang umpugan ng dalawang identikal na katinig.

[ʔa.'nak ku]	= [ʔa.'na.ku]	‘anak ko’
[bin.'jan na]	= [bin.'ja.na]	‘binigyan niya’

Pagkakaltas

Para sa mas episyenteng pagbigkas, may mga tunog na nakakagawiang kaltasin. Kung hindi dadaan sa paleytlisasyon, maaaring kaltasin ang pinal na tunog ng salitang pangnegasyon *kai* nang walang kahingian sa kaligiran.

[ka.ʔi ka]	= [ka ka]	‘hindi ka’
------------	-----------	------------

Gayundin ang nagaganap sa pantukoy na *nin* at *yay* kapag naman sumusunod sa salitang nagtatapos sa patinig na siyang pinagkakaklitikan nito. Samantala, maaari din itong maganap sa panghalip panturong *yataw* lalo na tuwing nagfafangsyon bilang pantukoy.

[ʔi.'nu.liʔ na jaj]	= [ʔi.'nu.liʔ naj]	‘inakyat niya na ang...’
[am.pa.'mu.ti nin]	= [am.pa.'mu.tin]	‘nag-aani ng...’
[maj.'ga ja.'taw]	= [maj.'ga taw]	‘mangga iyon’

Bukod pa rito, may pagkakaltas ding nagaganap sa mga panghalip panturo. Nawawala ang unang patinig at nananatili ang onset na impit. Madalas itong maganap sa natural na data:

['kla.si ʔa.'rin]	= ['kla.siʔ.rin]	‘...klase iyan’
[ha.la.'ga ʔa.'rin]	= [ha.la.'gaʔ.rin]	‘...halaga niyan’
[ʔi.'ti ʔa.'rin]	= [ʔi.'tiʔ.rin]	‘...dito niyan’

Paleytlisasyon

Maaaring maging iisang tunog na paleytl ang isang istap at glayd sa mabilis na pagbigkas. Tumutukoy ito sa paglapit ng punto ng artikulasyon sa rehiyon ng

ngalangala. Bukod dito, maaari ding maging paleytaal na glayd ang patinig na [i] partikular sa salitang pangnegasyon *kai* nang walang kahingian sa kaligiran.

[ʔaj.'ti ja]	=	[ʔaj.'tʃa]	‘saan siya’
['sjim.pri]	=	['ʃim.pri]	‘din’
[ka.ʔi ku]	=	[kaj ku]	‘hindi ko’
[ka.ʔi ʔi.num.lih]	=	[kaj ʔi.num.lih]	‘hindi tumawa’

Ortograpiya

Iminumungkahi sa riserts na ito ang pag-iwan sa ortograpiyang nakapaloob sa Elgincolin, Goschnick, at Elgincolin (1988) at SIL International (1988), at sa halip, paggamit ng ortograpiyang mas kahawig ng Filipino alinsunod sa diwa ng armonisasyon ng mga wika ng Pilipinas. Kinikilala rito na mas matimbang para sa anumang nanganganib na wika ang pagkakaroon ng episyenteng ortograpiya kaysa pangangalaga sa emblematic function na maaari sanang ang paggamit lang ng mga titik-patinig na <a>, <i>, at <o>.

Kung kayâ naman, minarapat dito na gumamit ng <u> para sa mga salitang may iisang patinig na [u] at sa mga nása unahang pantig. Kung nása hulihang pantig naman ito, gagamitin ang <o> pati sa mga kasunod pang iterasyon ng tunog na ito. Gayundin, dapat nang iispel ang mga salitang hiram mula sa Espanyol na may <e> tulad ng gawi sa maraming wika ng Pilipinas. Sa diwang ito, nanindigan din ang pag-aaral na ito sa mga tuntúnin ng *Ortograpiyang Pambansa* partikular sa pormal na ispelang ng mga kumpol-katinig, at gayundin, sa paggamit ng mga grafemang di-titik sang-ayon sa mga kamakailang ortograpiya ng Komisyon sa Wikang Filipino [KWF]. Sa mga ito, ginagamit na ang tuldik-pakupya <^> maging sa midyal na impit kung postvocalic, gitling naman kung nása kayariang \$ʔV bago ang kayariang C\$, at hindi na

sinasagisag kung intervocalic. Taliwas ito sa mga kamakailang mungkahi sa ibang gramatikal-iskets (Tingnan Rosero 2011, Ceña 2020, atbp.) na gumagamit ng <`> mismo bilang titik.

Makikita sa sumusunod ang halimbawa ng mga nabanggit na tuntúnin:

Teybol 5. Pagbabago sa ispeling

Bigkas	Lumang Ispeling (1988)	Mungkahing Ispeling (2023)
[ʔaw.ʔa.'nak] 'mga bata'	<aw-anak>	<aw-anak>
[bu.'ɲat] 'lang'	<bongat>	<bungat>
[pu.'ʔun] 'punò'	<poon>	<puon>
[la.'wuʔ] 'yata'	<lawo>	<lawo>
['sjim.pri] 'din'	<syimpri>	<siyempre>
['pwi.di] 'maaari'	<pwidi>	<puwede>
['baʔ.ju] 'bago'	<ba-yo>	<bâyo>
[paʔ.'miʔ.ka., ʔan] 'lalagyan'	<pa-mi-kaan>	<pâmikaan>

Mapapansin sa sumusunod na teybol na halos lahat ng mga titik ay may tumbasang isa-sa-isa sa mga ponema maliban sa impit na maaaring isagisag ng tatlong di-titik: i) sa inisyal, Ø ii) sa midyal, <->, at iii) sa pinal ang mga tuldik na <`> kung malumi, o <^> kung maragsa.

Teybol 6. Tumbasan ng Ponema at Ortograpikong Representasyon

Mga Ponema																		
[p]	[b]	[t]	[d]	[k]	[g]	[ʔ]	[m]	[n]	[ɲ]	[ɾ]	[s]	[h]	[l]	[w]	[j]	[a]	[i]	[u]
p	b	t	d	k	g	- Ø ^ ,	m	n	ɲ	r	s	h	l	w	y	a	e/i	o/u

Sa ganitong paraan, gagamit ang Sambal Tina ng paimbabaw na ortograpiya (tingnan “shallow orthography” sa Seifart 2006) kung saan hindi nilalayan ang pagdevelop ng

tumbasang ganap na tumpak sa ponetikong antas, tulad ng nakagawian sa maraming wika ng Pilipinas. Ipinapayo para sa lahat ng riserts sa hinaharap hinggil sa Sambal Tina na sumunod sa ortograpiyang ito.

Morpolohiya

Lalamanin ng subseksiyong ito ang mga tuntunin sa pagbuo ng salita sa Sambal Tina. Lalamanin din nito ang pagdiskrayb ng mga kategoryang pangsintaktika sa wikang ito nang may partikular na fokus sa pandiwa. Ipepresenta ang pagbabanghay ng pandiwa batay sa mga panlaping bumubuo sa sistemang tinig-aspekto-panahunan ng wika.

Morpolohikal na Tipolohiya

Ang mga ugat sa mga wika ng Pilipinas ay pre-categorial at maaari lang matukoy ang kinabibilangan na kategoryang pangsintaktika kapag nilapian na o ginamit sa pangungusap (Nolasco 2011). Kayâ naman, predominanteng aglutineyting ang Sambal Tina dahil nakasalalay ang pagbuo nito ng kahulugan sa paglalapi. Makokonsider na aglutineyting ang isang wika kung naihihiwalay pa ang mga panlapi mula sa tangkay (Paz, Hernandez, at Peneyra 2003). Isang pansuportang halimbawa mula sa Sambal Tina para dito ang ugat *tangi* ‘iyak’ na maaaring maging pandiwa kapag nilagyan ng aspektong imperpektibo *tinumangi* ‘umiiyak’ o kayâ pangngalan kapag nanominalays bilang *pagtangi* ‘pag-iyak’.

Pagbuo ng Salita

Ayon kay Payne (1997), ang morpolohiya ay nakatuon sa hugis ng mga salita, at ang morpema naman ang minimal na hugis na nagpapahayag ng kahulugan. Karaniwang pinagsasama ang mga morpema para makabuo ng salita lalo na sa mga wika ng Pilipinas. Ayon kay Ceña (2020), may dalawang uri ng morpema: ang morpemang malaya at morpemang nakatali.

Sa mga wika ng Pilipinas, tumutukoy ang isang ‘salita’ sa i) ugat, na nagpapahayag ng basikong leksikal na kontent, ii) ugat na may isa o higit pang panlapi, o iii) isang partikel. Ang isang salita ay resulta ng mga morpema o pagkakabit ng mga panlapi sa ugat. Samantala, ang mga iba pang leksikal-aytem ay ang panlapi at partikel.

Sa ilalim ng dulong sapin-sapin ni Nolasco (2011, 2020), sinusuri ang mga salita sa isang wika ng Pilipinas batay sa tangkay, sa halip na ang tradisyonal na suri-ugat. Tinatanaw ng analisis na ito ang salita bilang patong-patong na estruktura kung kayâ mayroon ding sunuran ang paglalapi. Sa Sambal Tina, halimbawa nito ang salitang ang *ang-ipanalim* ‘bumibili’ na mula sa ugat *halim* ‘bili’ at nilapian ng benepisyaryong /*ipa-*/ na nagresulta sa tangkay *ipanalim* na siya namang nilapian ng imperpektibong /*ang-*/ para sa tangkay *ang-ipanalim*. Higit na naipapakita nito ang pagiging produktibo ng wika kaysa ang tradisyonal na pagturing sa parteng panlapi bilang iisang bulto na ikinakabit sa ugat.

Sa pagsusuring ito, dalawa lang ang natukoy na mga morpolohikal na proseso sa Sambal Tina para makabuo ng salita at ito ang ss.:

Paglalapi

Paglalapi ang morpolohikal na proseso para pagkakabit ng mga morpemang nakatali, o mga panlapi, sa isang ugat o tangkay. Narito ang ilang halimbawa ng mga salitang nabuo sa paglalapi:

Teybol 7. Halimbawa ng paglalapi

Ugat	Halaw	Kategorya
<i>ingka</i> ‘ilagay’	<i>pâmikaan</i> ‘lagayan’	N
<i>puti</i> ‘ani’	<i>amputibon</i> ‘inaani’	V
<i>sumbrero</i>	<i>nakasumbrero</i>	Mod
<i>kâno</i> ‘kailan’	<i>makâno</i> ‘kailan’	Pron

Reduplikasyon

Reduplikasyon ang morpolohikal na proseso ng pag-uulit sa isang bahagi ng salita o ng buong salita para lumikha ng bagong kahulugan na karaniwang nauugnay.

Ilan sa mga halimbawa ng reduplikasyon ang ss.:

Teybol 8. Halimbawa ng reduplikasyon

Ugat	Halaw	Uri	Kategorya
<i>manok</i>	<i>manok-manok</i> ‘ibon’	FWr	N
<i>mangga</i>	<i>mawmangga</i> ‘mga mangga’	C ₁ r	N
<i>pulot</i>	<i>ampulot-puluton</i> ‘pinupulot’	FWr	V
<i>babwag</i> ‘kalat’	<i>nibababwag</i> ‘nagkalat’	CVr	Mod

Samantala, bagama’t karaniwang proseso sa mga ibang wika ng Pilipinas, walang naobserbahang kaso ng lipat-diin¹⁰ sa data na nakalap. Dagdag pa rito, interesante ito dahil suprasegmental na ponema ang diin sa Sambal Tina.

Mga Kategoryang Pangsintaktika

Napapabilang sa kategoryang pangsintaktika, o “bahagi ng pananalita” sa tradisyonal na grammar, ang anumang salita sa pangungusap batay sa tungkuling pangbalangkas nito (Ceña 2012).

Pangngalan

Ang pangngalan ay isa sa dalawang unibersal na kategoryang pangsintaktika, kasáma ng pandiwa (Bybee 2006). Makokonsider na pangngalan ang isang salita kung tumutukoy ito sa mga entidad o abstraksiyon. Ang mga morpolohikal na katangian ng isang pangngalan ay posibilidad ng i) pluralisasyon, ii) pagkakaroon ng pantakda, at iii) pag-aangkin.

---

¹⁰ “stress shift”

Uri ng Pangngalan

Nominalisasyon

Sumasailalim sa nominalisasyon ang isang ugat o tangkay kapag kinabitan ng panlaping pangngalan. Makikita sa teybol sa ibaba ang mga natuklasang halimbawa nito sa Sambal Tina at ang mga nalilikha nitong pangngalan.

Teybol 9. Ang mga panlaping pangngalan

Panlapi	Basehan	Kahulugan	Halimbawa	Ugat/'Tangkay
<i>-an</i>	V	lokasyon	<i>gágutan</i> 'hawakán'	<i>gágot</i> 'hawak'
<i>ka-</i>	V	tumbasan	<i>kaikap</i> 'kalaro'	<i>ikap</i> 'laro'
<i>ka-...-an</i>	N	kalagayan	<i>kâmutan</i> 'kainitan'	<i>âmot</i> 'init'
<i>mâ-</i>	V	okupasyon	<i>mânanom</i> 'magsasaká'	<i>tanom</i> 'tanim'
<i>mî-</i>	N	panlipunang ugnayan	<i>mîpinghan</i> 'magpinsan'	<i>pinghan</i> 'pinsan'
<i>pâ-</i>	INF V	idea/konsepto	<i>pâmagkulang</i> 'pagkukulang', <i>pâmulyaw</i> 'pagsigaw'	<i>magkulang</i> 'magkulang', <i>mulyaw</i> , 'sumigaw'
<i>pag-</i>	V	penomenon	<i>pagtangi</i>	<i>tangi</i> 'iyak'
<i>pang-</i>	V	instrumento	<i>panghulat</i> 'pansulat'	<i>hulat</i> 'sulat'
<i>pâmî-...-an</i>	V	lokasyon ng kilos	<i>pâmikaan</i> 'paglalagyan'	<i>ingka</i> 'ilagay'
<i>taga-</i>	V	tungkulin	<i>tagahalîw</i> 'tagabili'	<i>halîw</i> 'bili'
	N	pagkaresidente	<i>taga-Palanig</i>	<i>Palanig</i>

Mga Gramatikal na Pananda

Sa mga wika ng Pilipinas, ang mga pangngalan ay karaniwang sinasamahan ng mga gramatikal na pananda, ang mga pantakda, lalo na ang pantukoy na naghahayag

ng kaukulan¹¹ nito (Himmelman 1991). Ipapaliwanag ito nang mas detalyado sa subseksiyon para sa mga pantakda.

Pluralisasyon

Para maging maramihan ang isang pangngalan sa Sambal Tina, sumasailalim ito sa parsiyal na reduplikasyon sa tuntuning $[C_1 + pl > C_1 -aw- C_1 V_1 \dots]$ kung saan kinukuha ang unang patinig ng ugat at saká kinakabitan ng morpemang *-aw-* na pluralizer. Ebidensiya rito ang mga anyong tulad ng *aw-inin* at *pawprutas* sa ibaba kung saan hindi makikita ang unang patinig ng salita sa reduplikant.

<i>anak</i>	→	<i>aw-anak</i>	'mga bata'
<i>inin</i>	→	<i>aw-inin</i>	'mga ano'
<i>kaikap</i>	→	<i>kawkaikap</i>	'mga kalaro'
<i>prutas</i>	→	<i>pawprutas</i>	'mga ano'

Sa halimbawang *aw-anak*, walang titik-katinig sapagkat nagsisimula ito sa impit na hindi sinasagisag kapag nása inisyal ng ugat. Kung kayâ, nirerepresenta ito ng gitling.

Pantakda

Ang mga pantakda ay mga salitâng may fangsyon na pagtatakda ng reperensiya sa isang pangngalan. May iba't ibang uri ng salita na nagsisilbing pantakda ngunit, nangunguna rito ang pantukoy. Ang pantukoy ang pantakda na tumatayo para madetermina kung partikular o heneriko ang pangngalang kalahok sa pariralang pantakda [DP] (Ceña 2013). Partikular na binatang indibidwal ang tinutukoy ng ispiker sa pangungusap sa ibaba dahil nakapaloob ang pangngalang *binatilyo* 'binata' sa DP na inuuluhan ng *yay* 'ang' na para sa simuno o nominatibo.

---

¹¹ "case"

“Inumlib yay binatilyo.”

In-umlib   *yay*   *binatilyo*
 PFV.ACR-tawa   DET.ABS   binata
 ‘Tumawa ang binata.’

Samantala, sa pangalawang pangungusap, nása labas ng DP ang *binata* ‘binata’ kung kayâ’t heneriko ito o hindi nagtatakda ng binata na umiiral kundi nagpapakita lang ng katangian na pagkabinata.

“Binatilyo yay inumlib.”

Binatilyo   *yay*   *in-umlib*
 binata   DET.ABS   PFV.ACR-tawa
 ‘Binata ang tumawa.’

Sa mga wika ng Pilipinas, nagkakaloob ng kaukulan sa pangngalan ang partikular na uri ng pantakda: ang pantukoy (Ceña 2013). Makikita sa sumusunod ang mga pantukoy sa Sambal Tina batay sa kaukulan:

Teybol 10. Kaukulan ng mga pantukoy

	Absolutibo	Ergatibo	Obliko
Di-personal	<i>yay</i>	<i>nin</i>	<i>ha</i>
Personal	<i>hi</i>	<i>ni</i>	<i>kuni</i>
	<i>bili</i>	<i>li</i>	<i>kunli</i>

Sa mabilis na pagbigkas, may kontraksiyon na *’y* ang *yay* at *’n* naman ang *nin* kung sumusunod sa salitang nagtatapos sa patinig:

Inuli na yay bungan mangga.   → *Inuli na’y bungan mangga.*
Ampamuti ya nin mangga.   → *Ampamuti ya’n mangga.*

Panghalip

Ang mga panghalip ay uri ng pantakda na humahalinhan sa isang pangngalan kapag paulit-ulit itong pinatutunguhan sa diskors. Ang pangngalang ito ang antesedente at nagiging co-referenced sa panghalip, i.e. nakukuha nito ang bilang.

Panghalip Panao

Teybol 11. Mga panghalip panao sa Sambal Tina

	Absolutibo	Ergatibo	Obliko	Henetibo
1.SG	<i>bikó</i>	<i>(a)ko</i>	<i>kungkó</i>	<i>ko</i>
1.DE		<i>ta</i>		
1.PL.INCL	<i>bikamí</i>	<i>kamí</i>	<i>kunmí</i>	<i>mi</i>
1.PL.EXCL	<i>hitamó</i>	<i>tamó</i>	<i>kuntamó</i>	<i>tamó</i>
2.SG	<i>biká</i>	<i>ka</i>	<i>kunmó</i>	<i>mo</i>
2.PL	<i>bikamó</i>	<i>kamó</i>	<i>kunmuyó</i>	<i>muyó</i>
3.SG	<i>biyá</i>	<i>ya</i>	<i>kúna</i>	<i>na</i>
3.PL	<i>hilá</i>	<i>la</i>	<i>kunlá</i>	<i>la</i>

Sa mga kaso na nása kanan ng pandiwa ang panghalip, o nakapaloob sa pariralang pandiwa [VP], lumilitaw ito sa anyo para sa ergatibo bagama't absolutibo ang kaukulan. Tingnan ang 2.

1. “*Hikó yay umali dilap.*”

<i>Hikó</i>	<i>yay</i>	<i>um-ali</i>	<i>dilap</i>
1.SG.ABS	DET.ABS	PROSP.ACR-alis	búkas

‘Ako ang aalis búkas.’

2. “*Umali ako dilap.*”

<i>Um-ali</i>	<i>ako</i>	<i>dilap</i>
PROSP.ACR-alis	1.SG.ABS	búkas

‘Aalis ako búkas.’

Sa aking pagsusuri, may penomenong nagaganap sa Sambal Tina na kahawig ng cross-referent pronoun [CRP] sa Kapampangan kung saan tíla redundant ang paggamit ng panghalip panao. Papalawigin ang paliwanag na ito sa bahaging sintaks.

Panghalip Pantanong

Teybol 12. Mga panghalip pantanong sa Sambal Tina

Panghalip	Kahulugan
<i>binó</i>	‘sino’
<i>anyá</i>	‘ano’
<i>nakâno/makâno</i>	‘kailan’
<i>aytí</i>	‘saan’
<i>pâno</i>	‘paano’
	‘gaano’
<i>angkót</i>	‘bakit’

Sa bahaging sintaks kung saan may mga halimbawang pangungusap para sa bawat panghalip pantanong, ipapaliwanag din ang dahilan sa pagkakaroon ng dalawang anyo para sa ‘kailan’.

Panghalip Panturo

Teybol 13. Mga panghalip panturo sa Sambal Tina

Oryentasyon sa Espasyo	Absolutibo	Ergatibo	Obliko	Lokatibo
Proximal	<i>(y)atí</i>	<i>(y)atí</i>	<i>(y)atí</i>	<i>ití</i>
Medial	<i>arín yárín</i>	<i>arín yárín</i>	<i>arín yárín</i>	<i>isón</i>
Distal	<i>(y)atáv</i>	<i>(y)atáv</i>	<i>(y)atáv</i>	<i>itáv</i>

Makikita sa sumusunod na pangungusap na identikal ang anyo ng panghalip panturo sa tatlong kaukulan.

“*Hiya yay nanalín yatin bali min yati.*”

<i>Hiya</i>	<i>yay</i>	<i>nan-alín</i>	<i>yati-n</i>	<i>bali=mi-n</i>	<i>yati</i>
3.SG.ABS	DET.ABS	PFV.ACR-bili	PROX.ABS-LNK	bahay=1.PL.P OSS-LNK	PROX .ERG

‘Siya ang bumili nitong bahay namin na ito.’

Pamilang

Ang mga pamilang ay pantakda na naghahayag ng kantidad at tumatayo sa kaliwa ng pangngalan. Para ikabit sa pangngalan, nangangailangan ito ng pang-angkop na *a*, hal. *âpat a anak*. Samantala, maaari ding itakda sa pamilang ang posisyon ng isang entidad sa sunuran, o ang ordinal na numero, sa pamamagitan ng alinman sa mga panlaping *ika-* o *pan-*. Makikita sa sumusunod ang ilang numero sa Sambal Tina at mga ordinal na katumbas:

Teybol 14. Mga pamilang sa Sambal Tina

Numero	Pamilang	Ordinal
1	<i>âsa</i>	<i>ûna</i>
2	<i>luwa</i>	<i>panluwa ikalwa</i>
3	<i>tulô</i>	<i>pantulo ikatulo</i>
4	<i>âpat</i>	<i>pan-âpat ikâpat</i>
5	<i>lima</i>	<i>panlima ikalima</i>
6	<i>ânom</i>	<i>pan-ânom ikânom</i>
7	<i>pito</i>	<i>pampito ikapito</i>
8	<i>walo</i>	<i>panwalo ikawalo</i>
9	<i>siyam</i>	<i>pansiyam ikasiyam</i>
10	<i>mapulo</i>	<i>pangmapulo ikamapulo</i>
11	<i>labin-âsa</i>	<i>panlabin-âsa ikalabin-âsa</i>
20	<i>luwampulo</i>	<i>panluwampulo ikaluwampulo</i>
21	<i>luwampulo tan âsa</i>	<i>panluwampulo tan âsa ikaluwampulo tan âsa</i>
100	<i>banyatos</i>	<i>panbanyatos ikabanyatos</i>
200	<i>luwanyatos</i>	<i>panluwanyatos ikaluwanyatos</i>
1000	<i>hanlibo</i>	<i>panhanlibo ikahanlibo</i>
2000	<i>luway libo</i>	<i>panluwaylibo ikaluwaylibo</i>

Sa Sambal Tina, katanggap-tanggap ang paggamit ng pangmaramihang anyo ng pangngalan kahit may pamilang na higit sa isa ang pantakda, taliwas sa Tagalog kung saan asiwa ang katumbas (Ceña 2012).

<i>Āpat a anak</i>	vs.	<i>Āpat na bata</i>
<i>âpat a aw-anak</i>	vs.	<i>?apat na mga bata</i>

Pantakal

Ang pantakal¹² ay pantakda na naghahayag din ng kantidad ngunit walang tiyak na numero.

Teybol 15. Mga pantakal sa Sambal Tina

Pantakal	Kahulugan
<i>baláng</i>	‘bawat’
<i>ummo</i>	‘ilan’
<i>halbán</i>	‘lahat’

Pangungulila ng Pantakda

Samantala, bagama’t karaniwang tumatangap ng komplementong pangngalan ang isang pantakda sa DP, maaari ding makapag-isa ang ilang uri. Pinahihintulutan ito sa panghalip, pantakal, at pamilang, ngunit di-katanggap-tanggap sa pantukoy. Nagaganap ito dahil mayroong pangngalan sa komplemento ngunit hindi lang lantad. Tinatawag itong “ulilang pantakda” (Ceña 2012, 31).

---

¹² “quantifier”

Teybol 16. Halimbawa ng ulilang pantakda

Halimbawa	Uri ng Pantakda
<i>Umali bila Ø.</i>	Panghalip
<i>Kinunwa yay halban Ø.</i>	Pantakal
<i>Lawa Ø yay kinunwa.</i>	Pamilang

Panturing

Ang mga panturing¹³ ay nagpapakita ng katangian ng isang pangngalan o pandiwa. Karaniwang pinaghihiwalay ang kategoryang pang-uri at pang-abay sa pagtuturo ng tradisyonal na gramar dahil iyon ang kalagayan ng Ingles. Ngunit sang-ayon sa mga kontemporaryong suri sa mga wika ng Pilipinas tulad ng kay Ceña (2020) at maraming kamakailang gramatikal-iskets, pinag-iisa na ang pang-uri at pang-abay dahil walang morpolohikal na distingksiyon ang mga ito. Kung kayâ, dahil sa kawalan ng ebidensiya para sa kaibahan ng mga ito, napagpasiyahan sundin dito ang naturang panukala.

Maylaping Panturing

Karaniwang binubuo ang panturing sa Sambal Tina sa pamamagitan ng paglalapi.

Antas ng Panturing

Alinsunod sa Ceña (2020), gumamit ang pagsusuring ito ng antas, sa halip na paghahambing tulad ng Ingles sa dahilang hindi nakabatay sa hambingan ng mga entidad ang sistema ng mga panturing sa mga wika ng Pilipinas.

---

¹³ “modifier”

Teybol 17. Mga panlaping Antas sa panturing

	Antas	Paraan	Kailanan	Ugat	Halaw
Lantay	<i>ma-</i>	∅	∅	<i>biyat</i>	<i>mabiyat</i>
Katamtaman	<i>ma-FWr</i>	∅	∅		<i>mabiyat-biyat</i>
Pahambing	<i>ma-</i>	<i>-ag-kasing</i>	∅		<i>magkasingbiyat</i>
	<i>ma-</i>	<i>-ag-kasing</i>	CVr		<i>magkakasingbiyat</i>
	<i>mas</i>	∅	∅		<i>mas mabiyat</i>
Pasukdol	<i>pinakama-</i>	∅	∅		<i>pinakamabiyat</i>
Pasidhi	<i>ka...-an</i>	∅	∅		<i>kabiyatan</i>

Payak na Panturing

Nilalapan ang prototipikal na panturing ngunit may mga uri nito na napapabilang sa kategoryang panturing sa kabila ng kawalan nito. Maaaring maging panturing ang isang ugat bagama't payak.

Panturing na Hubad

Ayon kay Ceña (2020, 6), ang panturing na hubad ay tanda ng inkonsistensi ng wika sa kabatasan¹⁴ nito bilang sistema sapagkat mga eksepsiyonal na anyo. Di-katanggap-tanggap sa Sambal Tina ang paglalagay ng panlapi sa mga panturing na hubad, hal. **mabáyo*, dahil mayroon nang panlaping pang-uri ang mga ito na hindi lantad: ∅.

¹⁴ “rule-governedness”

Samantala, katanggap-tanggap sa pariralang pang-uri [AdjP] ang pagiging ulo ng alinman sa pangngalan o pang-uri, hal. *basket a puno* o *puno a basket*.

Teybol 18. Halimbawa ng pang-uring hubad

Hal.	Bílang Ulo ng VP	Bílang Pang-uri
<i>gulpi</i>	<i>Gulpi ot mangga.</i>	<i>gulin aw-anak</i>
<i>báyo</i>	<i>Báyo yay sumbrerona.</i>	<i>báyon kotse</i>
<i>laluma</i>	<i>Laluma yârin prutas.</i>	<i>lalumang bansa</i>
<i>daan</i>	<i>Daan yay bisikleta.</i>	<i>daan a bali</i>
<i>puno</i>	<i>Puno nin Indian mango.</i>	<i>puno a basket</i>
<i>putog</i>	<i>Putog yay anghalitaon</i>	<i>putog a pangako</i>

Pangngalan na Panturingin

Hindi tulad sa Tagalog (tingnan Ceña 2020), bagama't ponemiko ang diin sa Sambal Tina, wala itong proseso ng lipat-diin. Nagiging panturing ang isang pangangalan nang wala nito basta maipaloob sa AdjP. Ipinagpapalagay na nagkakaroon din ito ng hindi lantad na $\emptyset$, ang tumatayong panlaping panturing.

Teybol 19. Halimbawa ng pangngalan na panturingin

Ugat	Bílang Pangngalan	Bílang Panturing
<i>hirà</i>	<i>Main hirà yay mangga.</i>	<i>Hirà yay dulo.</i>
<i>púol</i>	<i>Main púol itaw.</i>	<i>Púol ana yay bambulong.</i>

Kailanan

May kailanan din ang panturing kapag tumatayong pang-uri. Sa isahan, hindi ito lantad, samantala, dumadaan sa parehong proseso ng plurarisasyon ng pangmaramihang pangngalan.

<i>Ømahipog</i>	Isahan
<i>mawmahipog</i>	Maramihan

Gayumpaman, hindi sapilitan ang paglalantad ng reduplikant sa anyong pangmaramihan. Katanggap-tanggap kahit walang kasunduan ang pangngalan at pang-uri.

_mahipog yay tawtawo
mawmahipog yay tawtawo

Pandiwa

Pandiwa ang salitang nagpapahayag ng kilos at nababanghay. Sa mga wika ng Pilipinas, kumikiling ang kontemporaryong suri sa sistemang tinig-aspekto-paraan sa halip na panahunan-aspekto-paraan tulad ng sa Ingles.

Tumutukoy ang tinig sa panlaping naghuhudyat ng gampanin ng simuno sa kilos na sinasaad ng pandiwa (Ceña at Nolasco 2011). Sa Ceña (2022), mayroong apat na tinig sa Tagalog: i) layon, ii) lunan, iii) tagagawa, at iv) kasangkot. Dito, ipinagpapalagay ko na hindi nakasasapat ang mga ito sapagkat hindi palaging hulapi ang representasyon ng tinig. Kung kayâ, inadap lang ang diwa nito at gumamit ako ng limang tinig para sa Sambal Tina: i) aktor, ii) tema, iii) pasyente, iv) lokatibo, at v) benepisyaryo.

Samantala, aspekto naman ang ginagamit sa mga wika ng Pilipinas kung saan ipinapakita ang internal na daloy ng aksiyon, sa halip na panahunan, ang reperensiya sa temporal na lokasyon (Ceña 2012). Pinagpasiyahan kong gamitin dito ang salitang “aspekto” sa halip na ang minumungkahing “panahon” ni Ceña (2012) o “daloy” nina Ceña at Nolasco (2011) sapagkat hindi intuitibo ang mga ito. Gayumpaman, gumagamit ang pag-aaral na ito ng mga anyong pang-aspekto na ipinagpapalagay sa Ceña at Nolasco (2011): i) pawatas, ii)

perpektibo, iii) imperpektibo, iv) prospektibo, v) perpektibong katatapos, at vi) prospektibong sisimulan.

Panghulí, ang paraan ang nagbibigay ng higit pang impormasyon tungkol sa naganap na aksiyon, o ang pamamaraan kung paano ito isinagawa.

Tinig, Aspekto, at Paraan

Teybol 20. Mga panlaping Tinig at Aspekto sa iba't ibang pandiwa

Tinig	Aspekto				
	Pawatas	Perpektibo	Imperpektibo	Prospektibo	Sisimulan
Ø ACR	<i>(-u)m- umali murong manaliw mâlok mangan manluto</i>	<i>(-i)n(um)- inumali nurong nanaliw naâlok nangan nanluto</i>	<i>ang- ang-umali ampanaliw angkâlok ampangan ampagluto</i>	<i>(-u)m- umali murong manaliw mâlok mangan manluto</i>	<i>pa- paali paurong</i>
Ø- THM	<i>(-)in- hinaliw ingka impârong kinuwa niluto¹</i>	<i>(-)in- hinaliw ingka impârong kinuwa niluto</i>	<i>ang- ampanaliw angingka angimpârong</i>	<i>Ø ingka impârong</i>	
-(h)on PAT	<i>Ø haliwon lutuon kuon tutulon</i>	<i>in- niluto intutulon</i>	<i>ang- anlutuon antutulon angkuon anghaliwon</i>	<i>Ø haliwon lutuon kuon tutulon</i>	
-(y)an LOC	<i>Ø halivan biyan</i>	<i>in- hinalivan imbihan</i>	<i>ang- anghaliwan ambihan</i>	<i>Ø halivan biyan</i>	
-ipa- BEN	<i>Ø ipanalaw ipanghulat</i>	<i>in- impanaliw impanghulat</i>	<i>ang- ang-ipanalaw ang-ipanghulat</i>	<i>Ø ipanalaw ipanghulat</i>	
		Katatapos ²			
		<i>kapîpi- kapîpihalaw kapîpiyari</i>			

¹resulta ng metatesis

²hiwalay dahil walang tinig

Tulad ng pagpapandiwa sa Tagalog (tingnan Ceña 2013), makikita rin sa Sambal Tina ang katipiran ng grammar bilang sistemang pang-agham. Sa wikang ito, nagtakda lang ng aapat na panlaping tinig para sa iba't ibang gampaning semantiko na maaari sa simuno kung kayâ

may pagkakasanib ang mga ito: / $\emptyset$ /, /-(h)on/, /-an/, at /-pa-/. Gayundin, kung sa Tagalog may pagkakasanib ang mga anyong pawatas at perpektibo, sa Sambal Tina pawatas at prospektibo naman ito.

Teybol 21. Mga panlaping Paraan sa pandiwa

Panlapi	Tungkulin	Halimbawa
$\emptyset$	paturol	<i>málok</i> ‘matulog’, <i>biyan</i> ‘bigyan’, <i>lutuon</i> ‘lutuin’
-a-	pangkalagayan	<i>nakuwa</i> ‘nakuha’, <i>nabalinta</i> ‘bumaligtad’
-ag-	komprehensibo	<i>ampagluto</i> ‘nagluluto’, <i>mîpag-bike</i> ‘nagbibisikleta’
-ang-	instrumento	<i>ipanghulat</i> ‘ipansulat’, <i>ipampûto</i> ‘ipamputol’
	pamudmod	<i>manaliw</i> ‘bumili’, <i>manluto</i> ‘magluto’, <i>mangan</i> ‘kumain’
-kaʔ-	padahilan	<i>nakâkit</i> ‘nakakita’, <i>makâpasura</i> ‘makairita’
-ka-	aksidente	<i>nakabati</i> ‘nakaiwan’
-ʔ-	pangdi-sinasadya	<i>nâbati</i> ‘nâiwan’, <i>nâsagi</i> ‘nâsagi’
-pa-	pasanhi	<i>nagpaabagat</i> ‘nagpaulan’, <i>pinatangi</i> ‘pinaiyak’, <i>ingpârong</i> ‘itinayo’
-piʔ-	pangkatan	<i>nîpîrong</i> ‘nagsitayo’, <i>mîpîmata</i> ‘gigising’
-kiʔ-	panlipunan	<i>makîtutol</i> ‘makipag-usap’, <i>makîlamo</i> ‘makipagkita’, <i>makîka</i> ‘sumâma’
-iʔ-	indibidwal	<i>mîhiwalay</i> ‘maghiwalay’, <i>mîsabay</i> ‘magsabay’
RW _r	repetisyon	<i>pulot-puluton</i> ‘pulut-pulutin’, <i>âsa-âsamon</i> ‘isa-isahin’
	pangtuluyan	<i>balita nin balita</i> ‘salita nang salita’

Pandiwang Pangkalagayan

Bukod sa mga klasipikasyong ito, mayroon ding pandiwa na walang aspekto, sapagkat naghahayag lang ng kalagayan na walang durasyon (Rosero 2011). Sa Sambal Tina, naobserbahan lang ito sa salitang *tanda* ‘alam’.

“*Kay ko tanda.*”

Kay=ko   tanda

NEG=1.SG.ABS   alam

‘Hindi ko alam.’

Klitik-Partikel

Ang mga klitik-partikel ay morpemang malaya, i.e. itinuturing na mga indibidwal na salita, ngunit may ponolohikal na gapos sa isa pang salita (Aquino 2021). Napapabilang sa alinmang kategoryang pangsintaktika ang mga klitik.

Sa Sambal Tina, sumasailalim sa klitisisasyon ang panghalip sa unang salita ng kinapapalooban nitong parirala. Nagaganap din ito sa panghalip na tumatayong CRP ng pangungusap. Bukod dito, klitik din ang *ana* na naghahayag ng kaganapan ng pandiwa na mayroong alomorf na *-yna* kapag sumusunod sa salitang nagtatapos sa patinig. Magkasamang matutunghayan ang CRP at *ana* sa mga sumusunod na halimbawa:

1a. “*Napulot ana halban mangga na.*”

Na-pulot   ana   halban   mangga=na

PFV-pulot   na   lahat   mangga-3.SG.POSS

‘Napulot na lahat ng mangga niya.’

1b. “*Napulot nayna halban mangga na.*”

Na-pulot=na-yna   halban   mangga=na

PFV-pulot=3.SG.ERG-na   lahat   mangga=3.SG.POSS

‘Napulot niya na lahat ng mangga niya.’

2a. “*Nakalampas ana yay lalaki.*”

N-aka-lampas   *ana*   *yay*   *lalaki*
 PFV.ACR-MOD-lampas   na   DET.ABS   lalaki
 ‘Nakalampas na iyong lalaki.’

2b. “*Nakalampas yayna yay lalaki.*”

N-aka-lampas=yay-na   *yay*   *lalaki*
 PFV.ACR-MOD-lampas=3.SG.ABS-na   DET.ABS   lalaki
 ‘Nakalampas na iyong lalaki.’

Kalakhan ng mga klitik-partikel sa Sambal Tina ay nagfafangsyon bilang pang-abayin¹⁵.

Ilan sa mga halimbawa nito sa Sambal Tina ang sumusunod:

Teybol 22. Mga klitik-partikel sa Sambal Tina

Klitik-partikel	Kategorya	Katumbas
<i>ana</i>	Adv	‘na’
<i>bongat</i>	Adv	‘lang’
<i>kari</i>	Adv	‘kayâ’
<i>namaot</i>	Adv	‘naman’
<i>ot</i>	Adv	‘pa’
<i>payti</i>	Adv	‘palá’
<i>siyempre</i>	Adv	‘din’

Pang-angkop

Ang mga pang-angkop ay nagkokonekta ng mga salita, parirala, o sugnay. Pangunahing pang-ugnay sa Sambal Tina ang *a*. Pinupunan nito ang kahingiang pangbalangkas sa Sambal Tina para sa pag-iisa ng mga sangkap¹⁶.

“*mâmot a panabon*”

m-a`mot   *a*   *panabon*
 ADJ-init   LNK   panahon
 ‘Mainit na panahon’

“*aw-anak a naka-bike*”

¹⁵ “adverbial”

¹⁶ “constituent”

aw-anak a naka-bike
 PL-bata LNK naka-bisikleta
 ‘Maraming batang nakabisikleta’

Nagsisilbi rin sa ponolohikal na komponent ng wika ang pang-angkop sapagkat tumutugon ito sa pangangailangan ng mas madalîng pagbigkas. Kapag matatagpuan sa kaligiran ng salitâng nagtatapos sa patinig, mayroon itong alomorf na /-n/.

“*Halban nin Indian mangon nakaingka ha tiklis.*”
Halban nin Indian mango-n nakaingka ha tiklis
 lahat CM Indian mango-LNK PFV-ka-lagay PREP basket
 ‘Lahat ng Indian mango na nakalagay sa basket.’

“*Yataw bisikletan natumba.*”
Yataw bisikleta-n natumba
 DIST.DEM bisikleta-LNK PFV-tumba
 ‘Iyong bisikletang natumba’

“*Main yan nakahabat siyempren naka-bike.*”
Main yan n-aka-hakbat siyempren naka-bike
 mayroon 3.SG PFV-MOD-bunggo siyempre-LNK ADJ-bisikleta
 ‘Mayroon din siyang nabunggong bike.’

Gayumpaman, sa parehong mga kondisyon, nagiging /-y/ ito para sa mga pamilang.

“*âsay tiklis a punô nin Indian mango*”
a`sa-y tiklis a punô nin Indian mango
 isa-LNK basket LNK punô ng Indian mango
 ‘Isang basket na punô ng Indian mango’

Pangatnig

Ang mga pangatnig ay uri ng pang-ugnay na mayroong tiyak na semantikong halaga, sapagkat tumutulong sa daloy ng diskors sa pamamagitan ng paglilinaw, pananalungat, atbp.

Teybol 23. Pangatnig sa Sambal Tina

Pangatnig	Kahulugan
<i>tan</i>	‘at’
<i>balô</i>	‘bagama’t’
<i>maski</i>	

<i>banà</i>	‘dakil’
<i>no</i>	‘kung’
<i>pero</i>	‘ngunit’
<i>kot</i>	
<i>o</i>	‘o’
<i>miyentras</i>	‘samantala’

Sintaks

Sa bahaging ito naman ididiskas ang sintaks ng Sambal Tina. Tumutukoy ito sa sunuran ng mga salita batay sa mga sa pagkakabit ng mga sangkap at kanilang mga balangkas-parirala¹⁷. Hindi tulad ng ugnayan ng ponolohiya at morpolohiya, awtonomus ang sintaks sa pagfangsyon nito. Sa ating paggamit, magkasingkahulugan ang “sugnay” at “pangungusap” tulad ng mga ibang pag-aaral (tingnan Doroja 2017, Imperial 2018, atbp.). Ayon kay Nolasco (2011), ang sugnay ay batayang yunit ng diskors para sa mga layuning pangkomunikasyon partikular sa pagpapahayag ng mga idea ng i) mga kalagayan at aktibidad, at ii) ang mga entidad na lumalahok dito. Para maituring na sugnay, dapat itong mahati sa mga bahaging simuno at panaguri, kung kayâ minimal na kahingian nito ang pagkakaroon ng pariralang pangngalan [NP] at VP (Ceña 2013).

Bukod dito, ipapaliwanag ang mga transpormasyong nagaganap sa sugnay tulad ng pagtatanong at negasyon.

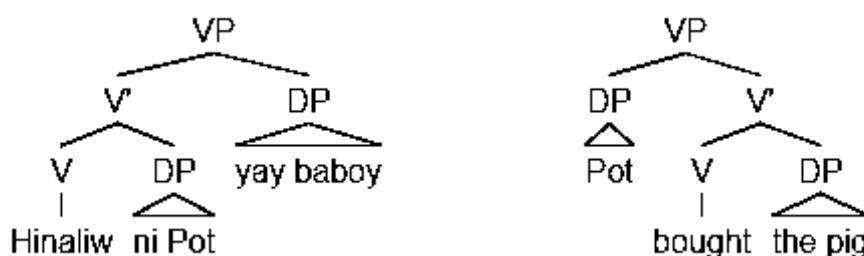
---

¹⁷ “phrase structure”

Tipolohiyang Pangsintaktika

May positibong halaga ang Sambal Tina sa Parametrong Ergatibo na nagsasabi na ang pagkaergatibo ng wika ay nakasalalay sa kung mas mababa ang aktor kaysa ang pasyente sa sangahan (Ceña at Nolasco 2013). Sa dahilang ito rin, sapilitan ang pagiging simuno ng pasyente sa mga transitibong pangungusap sa Sambal Tina. Tulad sa Tagalog (Ceña at Nolasco 2013), pumapabor ang grammar sa pagkasimuno ng pasyente, sa halip na ang aktor. Makikita sa sumusunod na sangahan ang pruwera nito sa Sambal Tina kompara sa Ingles:

Figyur 10. Sangahan ng Sambal Tina vs Ingles

Pangungusap

Tulad ng mga ibang wika ng Pilipinas, ang batayang sunuran ng mga sangkap sa Sambal Tina ay VSO. Dito, nauuna ang panaguri tulad ng lahat ng ibang wika ng Pilipinas (Nolasco 2011) Gayundin, tulad ng Tagalog, maaaring sumailalim ang pangungusap sa *ay*-baligtaran¹⁸ kung saan maaaring paunahin ang pariralang pangngalanin para tampukin ang simuno.

Mula rito, ipapakita naman ang mga uri ng pangungusap sa Sambal Tina batay sa ulo ng panaguri. Minarapat na isagawa ang ganitong pagsusuri na batay sa mga kategoryang pangsintaktika para sa kapayakan sa halip na pagdulog sa mga pandiwaing konstruksiyon tulad

¹⁸ “inversion”

ng mga ibang kamakailang pag-aaral. Pagkatapos nito, ipapakita naman ang mga pangungusap na walang simuno sa Sambal Tina sapagkat mahalagang kakanyahan ng mga wika ng Pilipinas.

Pangungusap na Pandiwain

Ang panlaping tinig ang nagtutudla sa simuno sa mga pangungusap na pandiwain sa mga wika ng Pilipinas (Ceña at Nolasco 2011). Gaya ng ipinakita sa bahaging morpolohiya, may kinalaman sa sintaks ang panlaping tinig sapagkat nakaugnay ito sa pantakda. Sa 1a, hindi maaaring maging katanggap-tanggap ang paggamit ng *yay* dahil para sa kaukulang absolutibo ito at tema ang *mangga* rito kung kayâ't ergatibo. Samantala, katangian din ng Sambal Tina ang klitisisasyon ng panghalip panao sa pandiwa. Napag-alaman na hindi gramatikal ang 1b. at mga katulad nito mula sa paulit-ulit na kumpirmasyon ng mga informant.

“Ampamuti ya lawo nin mangga.”

- 1a. *Am-pa-muti=ya*   *lawo*   *nin* | **yay*   *mangga*
 IPFV.ACR-MOD-ani=3.SG.ERG   CLIT   DET.ERG   mangga
 ‘Nag-aani siya ng mangga.’

*Ampamuti lawo ya nin mangga.

- 1b. **Am-pa-muti*   *lawo*   *ya*   *nin*   *mangga*
 IPFV.ACR-MOD-ani   CLIT   3.SG.ERG   DET.ERG   mangga

“Impárong la yataw bisikletan natumba.”

2. *Im-pa`-rong=la*   *yataw*   *bisikleta-n*   *na-tumba*
 IPFV.THM-MOD-tayô=3.PL.ERG   DIST   bisikleta-LNK   PFV-tumba
 ‘Itinayo nila iyong bisikletang natumba.’

“Nihabwag yay manmangga.”

3. *Ni-habwag*   *yay*   *m-an-mangga*
 PFV.ACR-kalat   DET.ABS   RED-PLmangga
 ‘Kumalat ang mga mangga.’

Pangungusap na Pang-uriin

Ang pangungusap na pang-uurin ay estrukturang nagkakaloob ng semantikong katangian sa simuno sa pamamagitan ng ulo ng panaguri (Ceña at Nolasco 2011).

“Paspas yay pulayo nin anak.”

<i>Paspas</i>	<i>yay</i>	<i>pulayo</i>	<i>nin</i>	<i>anak</i>
mabilis	DET.ABS	takbo	DET.ERG	bata

‘Mabilis ang takbo ng bata.’

“Humin laman yay ásay basket.”

<i>Humin</i>	<i>laman</i>	<i>yay</i>	<i>a`sa-y</i>	<i>basket</i>
wala	laman	DET.ABS	isa-LNK	basket

‘Walang laman iyong isang basket.’

“Mâmot a panahon arin.”

<i>M-a`mot</i>	<i>a</i>	<i>panahon</i>	<i>arin</i>
ADJ-init	LNK	panahon	MED.PRON

‘Mainit na panahon iyan.’

Pangungusap na Pangngalanin

Ang pangungusap na pangngalanin ay binubuo ng dalawang NP kung saan tumatayong panaguri ang isa.

“Mangga kano yay kinan nin anak.”

<i>Mangga</i>	<i>kano</i>	<i>yay</i>	<i>k<in>an</i>	<i>nin</i>	<i>anak</i>
mangga	daw	DET.ABS	<PFV.PAT>kain	DET.ERG	bata

‘Mangga raw ang kinain ng bata.’

“Abogado yay talakaka na.”

<i>Abogado</i>	<i>yay</i>	<i>talakaka=na</i>
abogado	DET.ABS	kapatid=3.SG.GEN

‘Abogado ang kapatid niya.’

Pangungusap na Pang-ukulin

Ang pang-ukol ay salitang nagkakawing sa pangngalan sa ibang kategoryang pangsintaktika para sa ugnayang pang-espasyo, temporal, o lohikal. Sa tradisyonal na pagsusuri, hindi ito dapat nababanghay. Kinikilala sa pag-aaral na ito ang pagiging “ulirang pang-ukol” ng *para* sapagkat natatanging pang-ukulin sa Sambal Tina na hindi nababanghay tulad sa Tagalog (Ceña 2013, 17). Sa Sambal Tina, nangangailangan ang pariralang pang-ukol [PP] ng komplemento na DP kung saan ang pantakda ay *kumi* o *ha*, at hindi maaaring sumailalim sa usugan¹⁹.

“*Para ha aw-anak yay pinamuti.*”
Para ha `aw-anak yay pina-muti
 PREP DET.OBL RED-PL-bata DET.THM PFV.MOD-ani
 ‘Para sa mga bata ang inani.’

**Para yay pinamuti ha aw-anak.*
 **Para yay pina-muti ha `aw-anak*
 (usugan)

Alinsunod sa Ceña (2013), bibigyan ito ng kaluwagan kung kayâ mapapabilang din sa kategoryang ito ang mga sumusunod:

“*para ha babali*”
para ha babali
 PREP DET.OBL bayan
 ‘para sa bayan’

“*bâyo ha Ibali*”
ba`yo ha Ibali
 PREP DET.OBL Maynila
 ‘bago sa Maynila’

---

¹⁹ “scrambling”

“ibat ha Pasig”

<i>ibat</i>	<i>ha</i>	<i>Pasig</i>
PREP	DET.OBL	Pasig
‘Mula sa Pasig’		

“bana ha pângaro”

<i>bana</i>	<i>ha</i>	<i>pa`-ngaro</i>
PREP	DET.OBL	NOM-ibig
‘dahil sa pag-ibig’		

“hangga ha Lunes”

<i>hangga</i>	<i>ha</i>	<i>Lunes</i>
PREP	DET.OBL	Lunes
‘hanggang ha Lunes’		

“laban ha himagsikan”

<i>laban</i>	<i>ha</i>	<i>himagsikan</i>
PREP	DET.OBL	himagsikan
‘laban sa himagsikan’		

“likol ha pinîutulan”

<i>likol</i>	<i>ha</i>	<i>pi-ni`-tutul-an</i>
PREP	DET.OBL	MOD-PFV-usap-LOC
‘labas sa usapan’		

“liban kuna”

<i>liban</i>	<i>kuna</i>
PREP	3.SG.OBL
‘liban sa kaniya’	

“sabay kuna”

<i>sabay</i>	<i>kuna</i>
PREP	3.SG.OBL
‘sabay sa kaniya’	

“tungkol ha baha”

<i>tungkol</i>	<i>ha</i>	<i>baha</i>
PREP	DET.OBL	baha
‘tungkol sa baha’		

“pamagka ha Pansol”

<i>pamagka</i>	<i>ha</i>	<i>Pansol</i>
PREP	DET.OBL	Pansol
‘túngo sa Pansol’		

Pangungusap na Panglunan

Ang pangungusap na panglunan ay naghahayag ng lunan ng NP nito.

“Ha laluman bansa arin.”

<i>Ha</i>	<i>laluma-n</i>	<i>bansa</i>	<i>arin</i>
DET.LOC	iba-LNK	bansa	MED
‘Sa ibang bansa iyan.’			

“Antoynan tatay na.”

<i>Antoyna-n</i>	<i>tatay=na</i>
Nandoon-LNK	tatay=3.SG.POSS
‘Nandoon na ang tatay niya.’	

Pangungusap na Pangmayroon

Pinangunguluhan ang pangungusap na pangmayroon ng salitang pangmayroon na *main*. Sumasang-ayon ang pag-aaral na ito sa pagturing sa salitang pangmayroon bilang pantakda tulad sa Ceña (2013). Gayundin, tulad sa Ceña (2013), ipinagpapalagay na DP-DP ang estruktura nito, kung saan hungkag ang ikalawang DP sa sumusunod na mga halimbawa.

“Main anak a naka-bike.”

<i>Main</i>	<i>anak</i>	<i>a</i>	<i>naka-bike</i>
EXIST	bata	LNK	ADJ-bisikleta

‘May batang nakabisikleta.’

“Main antumnoy nin kambing.”

<i>Main</i>	<i>an-tumnoy</i>	<i>nin</i>	<i>kambing</i>
EXIST	IPFV.ACR-tunog	DET.ERG	kambing

‘May nag-iingay na kambing.’

“Main yan nakahakbat siyempren naka-bike.”

<i>Main</i>	<i>yan</i>	<i>n-aka-hakbat</i>	<i>siyempre-n</i>	<i>naka-bike</i>
EXIST	3.SG.ABS	PFV.THM-MOD-bunggo	din-LNK	ADJ-bisikleta

‘Mayroon siyang nakabunggo na nakabisikleta rin.’

Pangungusap na Pang-ariin

Ang pangungusap na pang-ariin ay pinangunguluhan din ng salitang pangmayroon ngunit inaari ng entidad sa NP ang pangngalang nakapaloob.

“Main kambing yay tawo”

<i>Main</i>	<i>kambing</i>	<i>yay</i>	<i>tawo</i>
EXIST	kambing	DET.ABS	tao

‘May kambing ang tao.’

“Main bulaklak yay dawdalaga.”

<i>Main</i>	<i>bulaklak</i>	<i>yay</i>	<i>daw-dalaga</i>
EXIST	bulaklak	DET.ABS	RED.PL-dalaga

‘May bulaklak ang mga dalaga.’

Pangungusap na Lokatibo

Lokatibo ang pangungusap kung kapuwa may salitang pangmayroon at naghahayag ng lunan sa pamamagitan ng sabit²⁰.

---

²⁰ “adjunct”

“Main tawo ha bali.”

<i>Main</i>	<i>tawo</i>	<i>ha</i>	<i>bali</i>
EXIST	tao	DET.LOC	bahay

‘May tao sa bahay.’

“Main ampamuti nin mangga ha puon.”

<i>Main</i>	<i>am-pa-muti</i>	<i>nin</i>	<i>mangga</i>	<i>ha</i>	<i>puon</i>
EXIST	IPFV.ACR-MOD-ani	DET.ERG	mangga	DET.LOC	punò

‘May nag-aani ng mangga sa punò.’

Pangungusap na Walang Simuno

Sa Tagalog, itinuturing na simuno ang sangkap na markado ng *ang* (Ceña at Nolasco 2011), samantala, *yay* naman sa Sambal Tina. Sa unibersal na grammar, may positibong halaga ang Sambal Tina sa Parametro ng Simunong Hungkag kung kayâ’t maaaring lumitaw ang pangungusap na walang simuno.

Pangungusap na Perpektibong Katatapos

Sa pagkakaroon ng simuno sa pangungusap na pandiwain, kahingian ang pagkakaroon ng panlaping Tinig na siyang wala kapag perpektibong katatapos ang ulong pandiwa.

1a. “*Kapîpibaliw ni Pot nin prutas.*”

<i>Kapîpi-haliw</i>	<i>ni</i>	<i>Pot</i>	<i>nin</i>	<i>prutas</i>
RPFV-bili	PERS	Pot	DET.ERG	prutas

‘Kakabili ni Pot ng prutas.’

“*Kapîpibaliw ni Pot ha prutas.*”

1b. *Kapîpi-haliw*   *ni*   *Pot*   *ha*   *prutas*
 RPFV-bili   PERS   Pot   DET.OBL   prutas
 ‘Kakabili ni Pot sa prutas.’

Hindi katanggap-tanggap kung gagawing *hi*-parirala ang pantakda sa DP ng tagagawa na naghuhudyat ng simuno. Gayumpaman, interesante na maaaring

tanggapin ang *yay*-parirala bilang pantakda sa DP ng tema o pasyente kapag tiyak na instansiya ang tinutukoy tulad sa 1d. Sa ganitong kaso, mayroong simuno.

- *Kapipihalin hi Pot nin prutas.*
- 1c. **Kapipi-halin*   *hi*   *Pot*   *nin*   *prutas*
 RPFV-bili   PERS   Pot   DET.ERG   prutas

- “Kapipihalin ni Pot yay prutas.”*
- 1d. *Kapipi-halin*   *ni*   *Pot*   *yay*   *prutas*
 RPFV-bili   PERS   Pot   DET.ABS   prutas
 ‘Kakabili ni Pot ng prutas.’

Pangungusap na Masidhi

Sa Sambal Tina, identikal ang nominalisasyon para sa tungkuling kalagayan at ang pasidhing antas ng pang-uri na kapuwa gumagamit ng kabilaang panlapi na *ka...-an*. Hindi katanggap-tanggap ang *yay*-parirala sa kayariang ito.

- 1a. *“Kabiyatan nin basket.”*
Ka-biyat-an   *nin*   *basket*
 ADJ.INTS-bigat-ADJ.INTS   DET.ERG   basket
 ‘Napakabigat ng basket.’

- 1b. **Kabiyatan yay basket.*
*Ka-biyat-an   *yay*   *basket*
 ADJ.INTS-bigat-ADJ.INTS   DET.ABS   basket

Pangungusap na Pandamdang

Hindi sumusunod ang kayariang ito sa prototipikal na pangungusap dahil sa kawalan ng kapuwa NP at VP. Malinaw din na wala itong *yay*-parirala para maghudyat ng simuno, hindi tulad ng pangungusap na pandamdang sa Tagalog kung saan may *ang*-parirala na naiiba lang ang fangsyon (Ceña at Nolasco 2013). Ang partikel na *hay* ang

indikasyon na isa itong pangungusap na pandamdam at hindi katanggap-tanggap ang pagtatakda ng *yay*.

“Hay ayos pâmuti na!”

<i>Hay</i>	<i>ayos</i>	$\emptyset$	<i>pa`-muti=na!</i>
EXPL	ayos	DET.ERG	NOM-ani=3.SG.POSS

‘Ang ayos ng pag-aani niya!’

“Hay kâmutan nin panaon!”

<i>Hay</i>	<i>k-a`-mut-an</i>	<i>nin</i>	<i>panaon!</i>
EXPL	NOM-init-NOM	DET.ERG	panahon

‘Ang init ng panahon!’

*Hay kâmutan yay panaon!

<i>*Hay</i>	<i>k-a`-mut-an</i>	<i>yay</i>	<i>panaon!</i>
EXPL	NOM-init-NOM	DET.ABS	panahon

Pangungusap na Kapangngalanin

Sa pangungusap na kapangngalanin sa Sambal Tina, nauuna ang pangngalan at walang *yay*-parirala. Pinangunguluhan ito ng ugat na tumutukoy sa isang okasyon (Ceña at Nolasco 2013).

“Birthday nin talakaka ko dilap.”

<i>Birthday</i>	<i>nin</i>	<i>talakaka=ko</i>	<i>dilap</i>
birthday	DET.ERG	kapatid=1.SG.GEN	búkas

‘Birthday ng kapatid ko búkas.’

“Kabal nilayna ha Biyernes.”

<i>Kabal=nila-yna</i>	<i>ha</i>	<i>Biyernes</i>
kasal=-3.PL.ABS-ADV	DET.LOC	Biyernes

‘Kasal na nila sa Biyernes.’

Pangungusap na May Palsong Pandiwa

Palsong pandiwa ang turing sa salitang walang panlapi ngunit nagfafangsyon bilang pandiwa. Tulad sa Tagalog (Ceña at Nolasco 2013), walang simuno ang pangungusap na may palsong pandiwa sa Sambal Tina kung di-tiyak ang komplementong NP. Sa 1b, may espesipikong instansiya ng sabaw na tinutukoy at hindi ang ideya nito kung kayâ may *yay*-parirala.

“Labay ni Dorothy nin habaw.”

- 1a. *Labay ni Dorothy nin habaw*
 gusto PERS Dorothy DET.ER sabaw
 G

‘Gusto ni Dorothy ng sabaw.’

“Labay ni Dorothy yay habaw.”

- 1b. *Labay ni Dorothy yay habaw*
 gusto PERS Dorothy DET.ABS sabaw
 ‘Gusto ni Dorothy ang sabaw.’

Pangungusap na Pangkalikasan

Sa Ingles, gumagamit ng ekspletibo para igiit ang pagkakaroon ng simuno at hindi katanggap-tanggap ang pangungusap kung wala nito. Samantala, ihinahayag ang lagay ng panahon sa Sambal Tina sa pamamagitan lang ng pandiwa.

- 1a. *“It is raining.”*
It is rain-ing
 EXPL COP ulan-PRS
 ‘Umuulan.’

- 1b. **Raining.*
 *Rain-ing
 ulan-PRS

2. “*Ampangabagat.*”
Am-pang-abagat
 IPFV-MOD-ulan
 ‘Umuulan.’

Pangungusap na Pangmayroon

Kung walang pag-aari sa pangungusap, walang simuno ang pangungusap na pangmayroon sa Sambal Tina. Hindi katanggap-tanggap sa pangungusap na pangmayroon ang pagkakaloob ng *yay*-parirala sa mga halimbawang ito.

- 1a. “*Main antumnoy nin kambing.*”

<i>Main</i>	<i>an-tumnoy</i>	<i>nin</i>	<i>kambing</i>
EXIST	IPFV.ACR-tunog	DET.ERG	kambing
‘May nag-iingay na kambing.’			

- 1b. **Main antumnoy yay kambing.*

* <i>Main</i>	<i>an-tumnoy</i>	<i>yay</i>	<i>kambing</i>
EXIST	IPFV.ACR-tunog	DET.ABS	kambing

Transpormasyon

Tumutukoy ang transpormasyon sa mga pagbabagong pinagdaraan ng pailalim na balangkas patungo sa paimbabaw na balangkas²¹, ang aktuwal na binibigkas sa wika.

Baligtaran

Bagama’t bihirang gamitin dahil hindi lumitaw sa natural na data, sumasailalim din sa transpormasyong baligtaran ang pangungusap sa Sambal Tina kung saan itinatampok ang

²¹ “deep structure” at “surface structure”

simuno sa pamamagitan ng panandang pambaligtad na *a* tulad ng Tagalog *ay*. Dito, nagaganap ang operasyong Lipat²² sa pandiwa at lumilitaw ang *a*.

1a. *Nîrong yay anak.*

1b. *Nîrong yay anak (a) nîrong.*

1c. *Yay anak a nîrong.*

Pagtatanong

Oo/Hindi-tanong

Fangsyon ng *oo/hindi*-tanong na kumpirmahin ang katotohanan ng partikular na sangkap sa pangungusap o ng mismong pangungusap sa kabuoan (Ceña 2012). Sa Sambal Tina, nabubuo ito sa pamamagitan ng pagsisingit ng partikel na *duman* sa pagitan ng NP at VP. Tulad ng mga ibang wika ng Pilipinas, maaari ding hindi bigkasin ang partikel na ito ngunit mananatiling katanggap-tanggap ang sambit sapagkat may pailalim na pag-iral. Sa Sambal Tina, sinasagot ito ng *iya* ‘oo’ o *kai* ‘hindi’.

“*Mawmangga duman yati?*”

<i>M-aw-mangga</i>	<i>duman</i>	<i>yati?</i>
RED-PL-mangga	Q	PROX.PRON
‘Mga mangga ba ito?’		

“*Tanda mo no anya yataw prutas?*”

<i>Tanda</i>	<i>mo</i>	<i>Ø</i>	<i>no</i>	<i>anya</i>	<i>yataw</i>	<i>prutas?</i>
alam	2SG.NOM	Q	CONJ	WH	DET.DIST	prutas
‘Alam mo ba kung ano iyong prutas?’						

²² “Move”

Isa ring tanong na nasasagot ng ‘oo’ o ‘hindi’ ang takda-tanong na nabubuo sa pagkabit ng *ambo duman* sa dulo ng kayariang paturol.

“*Ginarote mo yay damulag ko, ambo duman?*”

<i>G<in>arote=mo</i>	<i>yay</i>	<i>damulag=ko,</i>	<i>ambo</i>	<i>duman?</i>
<PFV.THM>palo=2SG.ERG	DET.ABS	kalabaw=1.SG.POSS	NEG	Q

‘Pinalo mo iyong kalabaw ko, hindi ba?’

Tanong- *Wh*

Para humingi ng impormasyon tungkol sa isang sangkap ng pangungusap, bumubuo ng tanong-*wh*, o “sangkap-tanong,” sa pamamagitan ng salitang pantanong na sumasailalim sa operasyong Lipat (Ceña at Nolasco 2011, Ceña 2013).

1a. *Nangan bino nin mangga mo.*

1b. *Hino (yay) nangan ~~bino~~ nin mangga mo?*

1c. *Hino yay nangan nin mangga mo?*

Makikita sa halimbawa ang pagiging ubod-argumento ng salitang pantanong na *bino* ‘sino’ na kinakailangang lumipat sa unahan ng pangungusap. Lumilitaw naman ang pantakda na *yay* para sa kahingiang pangbalangkas. Ebidensiya ito na may positibong halaga ang Sambal Tina sa Parametrong-*wh* ng unibersal na grammar, tulad ng Tagalog (Ceña at Nolasco 2011).

Hindi tinatanggap ang pagbuo ng tanong-*wh* *in situ*, o sa parehong lugar kung saan nakatayo ang salitang pantanong sa pailalim na anyo.

1a. **Nangan bino nin mangga mo?*

Mula rito, makikita ang kalipunan ng mga salitang pantanong sa pangungusap at ilang halimbawa ng mga ito na nakalap sa mga informant:

ANO

“*Anya yay nákit mo?*”

<i>Anya</i>	<i>yay</i>	<i>n-a`kit=mo?</i>
WH	DET.ABS	PFV-kita=2.SG.ACR

‘Ano ang nakita mo?’

“*Anya-anya yay nákit mo?*”

<i>Anya-anya</i>	<i>yay</i>	<i>n-a`kit=mo?</i>
WH.FWR.PL	DET.ABS	PFV-kita=2.SG.ACR

‘Ano-ano ang nakita mo?’

“*Anya yay oras ka ampímata?*”

<i>Anya</i>	<i>yay</i>	<i>oras</i>	<i>ka</i>	<i>am.pi`-mata</i>
WH	DET.ABS	oras	2.SG.ACR	IPFV.ACR.MOD-gising

‘Anong oras ka gumigising?’

ALIN

“*Anti yati yay labay mo?*”

<i>Anti</i>	<i>yati</i>	<i>yay</i>	<i>labay=mo?</i>
WH	PROX	DET.ABS	gusto-2.SG.ABS

‘Alin dito ang gusto mo?’

BAKIT

“*Angkot inumlib yay binatilyo?*”

<i>Angkot</i>	<i>in-umlib</i>	<i>yay</i>	<i>binatilyo?</i>
WH	PFV.ACR-tawa	DET.ABS	binata

‘Bakit tumawa ang binata?’

GAANO

“*Hiumno iti?*”

<i>Hiumno</i>	<i>iti?</i>
WH	PROX.PRON

‘Magkano ito?’

“Pâno katâgay yay sampalok?”

Pa`no ka-ta`gay yay sampalok?
 WH ADJ-taas DET.ABS sampalok
 ‘Gaano kataas ang sampalok?’

ILAN

“Umno yay labay minom?”

Umno yay labay m-inom?
 WH DET.ABS gusto INF.ACR-inom
 ‘Ilan ang gusto uminom?’

“Tig-umno kamo nin batag?”

Tig-umno=kamo nin batag?
 WH=3.PL.ERG DET.ERG saging
 ‘Tig-iiilan kayo ng saging?’

“Pang-umnon presidente nin Pilipinas hi Roxas?”

Pang-umnon presidente nin Pilipinas hi Roxas?
 ADJ-WH pangulo DET.POSS Pilipinas DET.PERS Roxas?
 ‘Pang-ilang pangulo ng Pilipinas si Roxas?’

KAILAN

Para sa ‘kailan’, interesanteng pansinín ang kasunduan ng salitâng pananong at ang aspekto ng pandiwa. Nilalapian ng katumbas na panlaping aspekto ang ugat na *ka-no* sang-ayon sa pandiwa ng sugnay, isang katangian na wala sa Tagalog.

“Nakâno ka nagpatambal ha ospital?”

N-a-ka`no=ka n-agpa-tambal ha ospital?
 PVF.MOD-WH=2.SG PFV.ACR-MOD-gamot DET.LOC ospital
 ‘Kailan ka nagpagamot sa ospital?’

“Makâno ka magpatambal ha ospital?”

M-a-ka`no=ka m-agpa-tambal ha ospital?
 PROSP-MOD-WH=2.SG PROSP.ACR-MOD-gamot DET.LOC ospital
 ‘Kailan ka magpapagamot sa ospital?’

KANINO

“*Hinon manok yati?*”

Hino-n manok yati?
WH-LNK manok PROX.PRON
‘Kaninong manok ito?’

“*Para anti yati?*”

Para anti yati?
PREP WH PROX.PRON
‘Para kanino ito?’

“*Ayti mo imbi yay inbulat ko?*”

Ayti mo im-bi yay bulat=ko?
WH 2.SG.ERG PFV.THM-bigay DET.ABS sulat=1.SG.POSS
‘Kanino mo ibinigay ang sulat ko?’

“*Hino yay main kuna yati?*”

Hino yay main kuna yati?
WH DET.ABS EXIST isda PROX.PRON
‘Isda nino ito?’

PAANO

“*Pano tumangoy yay dalaga?*”

Pa`no tumangoy yay dalaga?
WH INF.ACR.langoy DET.ABS dalaga
‘Paano lumangoy ang dalaga?’

SAAN

“*Ayti dinumpa yay manok-manok?*”

Ayti d<in>umpa yay manok-manok?
WH <PFV.ACR>dapo DET.ABS manok-FWR.DIM
‘Saan dumapo ang ibon?’

“*Ayti ya man yay anako?*”

Ayti=ya man yay anak=ko?
WH=3.SG.NOM man DET.ABS anak=3.SG.POSS
‘Nasaan ang anak ko?’

“*Ayti taga yay binatilyo?*”

<i>Ayti</i>	<i>taga</i>	<i>yay</i>	<i>binatilyo?</i>
WH	ADJ	DET.ABS	binata

“Tagasaan ang binata?”

SINO

“*Hino yay nangan nin mangga mo?*”

<i>Hino</i>	<i>yay</i>	<i>n-a-ngan</i>	<i>nin</i>	<i>mangga=mo?</i>
WH	DET.ABS	PFV-MOD.PAT-kain	DET.ERG	mangga=2.SG.POSS

‘Sino ang kumain ng mangga mo?’

“*Hino-bino yay nakakit kungko?*”

<i>Hino-bino</i>	<i>yay</i>	<i>na-ka`kit</i>	<i>kungko?</i>
WH-FWR.PL	DET.ABS	PFV.THM-kita	1.SG.ERG

‘Sino-sino ang nakakita sa akin?’

Negasyon

Binubuo ang negasyon ng Sambal sa pamamagitan ng mga partikel na *kay* at *ambo* ngunit may magkaibang fangsyon ang dalawa. Partikular na ginagamit ang *kay* para sa VP.

1. “*Kay inumlib yay binatilyo.*”

<i>Kay</i>		<i>*Ambo</i>	<i>in-umlib</i>	<i>yay</i>	<i>binatilyo</i>
		NEG	PFV.ACR-tawa	DET.ABS	binata

‘Hindi tumawa ang binata.’

Samantala, ginagamit naman ang *ambo* para sa NP na maaaring maglaman ng pangngalan o pang-uri.

2. “*Ambo abogado yay talakaka mo.*”

<i>*Kay</i>		<i>Ambo</i>	<i>abogado</i>	<i>yay</i>	<i>talakaka</i>	<i>mo</i>
		NEG	abogado	DET.ABS	kapatid	2.SG.GEN

‘Hindi abogado ang kapatid mo.’

3. “*Ambo mahipog yay dalaga.*”

<i>*Kay</i>		<i>Ambo</i>	<i>mahipog</i>	<i>yay</i>	<i>dalaga</i>
		NEG	ADJ-sipag	DET.ABS	dalaga

‘Hindi masipag ang dalaga.’

4. “*Ambo maganda yay ayos nin dulo na.*”

<i>*Kay</i>		<i>Ambo</i>	<i>ma-ganda</i>	<i>yay</i>	<i>ayos</i>	<i>nin</i>	<i>dulo=na</i>
NEG			ADJ-ganda	DET.ABS	ayos	DET.ERG	damit=3.SG.GEN

‘Hindi masipag ang dalaga.’

Hindi katanggap-tanggap ang pagpapalitan ng dalawang ito.

“*Ambo yay binatilyo yay kay inumlib.*”

<i>Ambo</i>		<i>*Kay</i>	<i>yay</i>	<i>binatilyo</i>	<i>yay</i>	<i>kay</i>		<i>*ambo</i>	<i>in-umlib</i>
NEG			DET.ABS	binata	DET.ABS	NEG			PFV.ACR-tawa

‘Hindi ang binata ang hindi tumawa.’

Pangungusap na Pautos

Sa Sambal Tina, identikal ang pawatas at ang anyong pautos.

“*Umali kayna.*”

Um-ali=ka-yna

IMP-alis=2SG.ABS-na

‘Umalis ka na.’

“*Málok ka.*”

Ma-`lok=ka

IMP-tulog=2SG.ABS

‘Matulog ka.’

Sunuran ng mga Pang-abayin

May tiyak na pagkakasunod-sunod ang mga pang-abaying klitik-partikel ng Sambal Tina sa pangungusap na mahahati sa tatlong klase. Ang hindi pag-alinsunod sa herarkiyang ito ay nagreresulta sa di-katanggap-tanggap na konstruksiyon. Maaaring magkapalit-palitan ang mga napapabilang sa iisang klase, maliban sa klase 1 kung saan hindi matatagpuan sa iisang parirala ang dalawang miyembro.

Teybol 24. Sunurang pang-abayin sa Sambal Tina

Klase 1	→	Klase 2	→	Klase 3
<i>ana</i>		<i>siyempre</i>		<i>kari</i>
<i>ot</i>		<i>bungat</i>		<i>payti</i>
		<i>namaot</i>		<i>kumon</i>
				<i>lawo</i>

Makikita sa mga sumusunod na halimbawa ang mga pangungusap na nagpapakita ng sunurang ito:

1a. “*Humin ana lawon mâputi.*”

<i>Humin</i>	<i>ana</i>	<i>lawo-n</i>	<i>m-a`-puti</i>
NEG	na	yata-LNK	INF-MOD-ani

‘Wala na yatang maani.’

1b. **Humin lawo anan mâputi.*

<i>Humin</i>	<i>lawo</i>	<i>ana-n</i>	<i>m-a`-puti</i>
NEG	yata	na-LNK	INF-MOD-ani

2. “*Gulpi namaot paytin mangga.*”

<i>Gulpi</i>	<i>namaot</i>	<i>payti-n</i>	<i>mangga</i>
marami	yata	palá-LNK	mangga

‘Marami naman paláng mangga.’

3. “*Namuti hila bungat paytin mangga.*”

<i>N-ang-puti=hila</i>	<i>bungat</i>	<i>payti-n</i>	<i>mangga</i>
PFV-MOD-ani=3.PL.ERG	lang	palá-LNK	mangga

‘Nag-ani lang palá sila ng mangga.’

Cross-referent Pronoun

Panghulí, nararapat bigyan ng sariling seksiyon ang isang yunik na katangian ng Sambal Tina. Gaya ng unang nabanggit, ipinagpapalagay ko na mayroon kahawig na penomenon ang CRP ng Kapampangan sa Sambal Tina. Ang ganitong katangian ay naobserbahan din ni Antworth (1979) sa kapamilyang wika na Sambal Botolan. Ang CRP ay tila “alingawngaw na muling binibigyang signal” ang isang pangngalan (Del Corro 2019, 56). Kung titingnan,

nagkakabit ng klitik na panghalip sa panaguri na siyang naka-coreference sa pangngalang may semantikong gampanin ng tagagawa. Sa 1, na tumutukoy sa isang eksena sa Pear Film, iisa ang referent ng unang *na* at ng *anak*, ang batang naglalagay ng peras sa basket. Nagtatatag ang mga ito ng reperensiya sa isa't isa sa magkaibang parirala na NP at VP. Nilinaw ko ito sa pamamagitan ng coindexation.

1. “*Inggwa na^ayna nin anak^a na^b ha bike yay nâputi na^b.*”

<i>Ing-gwa=na-yna</i>	<i>nin</i>	<i>anak=na</i>	<i>ha</i>	<i>bike</i>	<i>yay</i>	<i>n-a`-puti=na</i>
PFV.THM-lagay	3.SG.ERG	anak=3.SG.	isa-	bisikleta	DET.ABS	PFV.MOD-
=3.SG.ERG		POSS	LNK			ani=3.SG.POSS
=ADV						

‘Nilagay na ng anak niya sa bisikleta iyong naani niya.’

Gayumpaman, hindi ito mandatori. Nagkakaiba rin ang mga L1 ispiker sa konsistensi nila ng paggamit nito.

2a. “*Guloy-guloy na^a ya^b nin a-say lalaki^a.*”

<i>Guloy-guloy=na</i>	<i>ya</i>	<i>nin</i>	<i>a-sa-y</i>	<i>lalaki</i>
hila-FWR.ADJ=3.SG.ERG	3.SG.ERG	DET.ERG	isa-LNK	laláki

‘Hila-hila siya ng isang laláki.’

2b. “*Guloy-guloy ya^b nin a-say lalaki^a.*”

<i>Guloy-guloy</i>	<i>ya</i>	<i>nin</i>	<i>a-sa-y</i>	<i>lalaki</i>
hila-FWR.ADJ	3.SG.ERG	DET.ERG	isa-LNK	laláki

‘Hila-hila siya ng isang laláki.’

Makabatas ang mga salimuot ng CRP sa Sambal Tina sapagkat nagpapasailalim sa mga kahigpitan ng wika. Sa mga pangungusap na perpektibong katatapos kung saan walang markadong simuno, nananatili ang CRP sa anyong henetibo para hindi rin magmarka ng pagkasimuno sa kayariang ito. Kung gayon, lumilitaw ang CRP sa anyong henetibo kung nása ergatibo ang referent, samantála, nagiging absolutibo ito kung absolutibo rin ang referent.

- 3a. “*Kapîpibalin na ni Pot nin prutas.*”

<i>Kapîpi-halin</i>	<i>na</i>	<i>nin</i>	<i>prutas</i>
RPFV-bili	3.SG.GEN	DET.ERG	prutas

‘Kakabili ni Pot ng prutas.’

- 3b. “**Kapîpibalin ya ni Pot nin prutas.*”

<i>Kapîpi-halin</i>	<i>ya</i>	<i>nin</i>	<i>prutas</i>
RPFV-bili	3.SG.ERG	DET.ERG	prutas

4. “*Nakalampas yayna yay lalaki.*”

<i>N-aka-lampas=ya-yna</i>	<i>yay</i>	<i>lalaki</i>
PFV.ACR-MOD-lampas=3.SG.ABS-na	DET.ABS	lalaki

‘Nakalampas na iyong lalaki.’

Tsapter V. Buod, Kongklusyon, at Rekomendasyon

Buod

Ang Sambal Tina ay may imbentaryong ponemiko ng 19 segmental na ponema na binubuo ng 16 katinig at 3 patinig, samantala, suprasegmental na ponema naman nito ang diin. Dahil sa pagkakatulad ng Sambal Tina sa Tagalog, minabuti na gumamit ng ortograpiyang kahawig nito sa halip na panatilihin ang lipás na ortograpiya. Gayundin, nagpakita ng mga pagbabagong ponolohikal na dinadaan ng mga salita bunsod ng kaligiran.

Sa morpolohiya, inisa-isa ang mga salitang miyembro ng bawat kategoryang pangsintaktika at mga tuntunin sa paghalaw para malahok sa partikular na kategorya. Ang mga kategoryang ito ay ang pangngalan, panghalip, panturing, pantakda, pandiwa, pang-angkop, at pangatnig. Bilang aglutineyting na wika, maraming panlaping pangngalanin sa Sambal Tina na nakakapagnominalays sa iba't ibang ugat. At tulad ng mga ibang wika ng Pilipinas, laging may pantukoy ang pangngalan na naghahayag ng kaukulan nito. Gayundin, tulad ng maraming kamakailang gramatikal-iskets, pinag-isa ang kategoryang pang-uri at pang-abay bilang panturing dahil sa kawalan ng morpolohikal na kaibahan. Para naman sa pandiwa, sinikap na idiskrayb ito sa pamamagitan ng matrix na nagpapakita ng tagpuan ng panlaping aspekto at tinig, at isa namang hiwalay na teybol ng mga panlaping Paraan. Napag-alaman din na ang mga panghalip sa Sambal Tina ay nagfafangsyon bilang mga klitik-partikel sa unang salita sa pariralang kinapapalooban.

Panghuli, idinetalye ang sintaks ng Sambal Tina sa pamamagitan ng mga pangungusap batay sa ulo nito. Sinundan naman ng mga uri ng pangungusap na walang simuno para ipakita ang kakanyahan ng mga wika ng Pilipinas na taglay rin ng tinatampok na wika. Pagkatapos

nito, ipinaliwanag ang mga transpormasyon na nagaganap sa mga pangungusap para makabuo ng tanong at negasyon. Gayundin, nilahok dito ang paunang pagsusuri ng CRP sa Sambal Tina.

Kongklusyon

Nilayon ng pag-aaral na ito na magsilbing komprehensibong deskripsiyon ng Sambal Tina na sasaklaw sa ponolohiya hanggang sa sintaks nito. Nagfokus lang ito sa dayalek ng Sambal Tina sa bayan ng Palauig kung saan nagmula ang mga informant na L1 ispiker. Sapagkat isang nanganganib na wika na nása level 6 sa EGIDS, minarapat na bumuo ng gramatikal-iskets para sa dokumentasyon ng Sambal Tina sa hinaharap tulad ng paunang hakbang sa ibang minoryang wika. Sa ganitong paraan, ebidensiya ito na sumusporta sa siyentipikong katotohanan na lahat ng mga wika sa mundo ay may sariling grammar, gaano man kamarhinalisado. Dahil din sa pagsusuri ng mga komponent ng wikang ito, natuklasan na mayroon itong taglay na sariling kompleksidad tulad ng lahat ng umiiral na wika.

Ang mga pagsusuri dito ay inspirado ng mga kaisipan ng heneratibong grammar at may malalim na impluwensiya ng mga katulad na heneratibong deskripsiyon ng Tagalog nina Nolasco at Ceña. Sa dahilan ding ito, hindi naging konsern ng aking pag-aaral ang aktuwal na diskors at ang aspektong pangkultura ng wika, kundi bílang mental na kasangkapan. Bagama't komplikado dahil sa natatanging kayarian ng mga wika ng Pilipinas, matagumpay na nahimay rito ang iba't ibang sangkap ng wika at mga fangsyon nito.

Gayundin, bagama't maraming pagkakatulad sa Tagalog, may mga natuklasang yunik na katangian sa Sambal Tina: i) reduplikasyon na C lang para sa pluralisasyon, ii) pagsasapang-uri ng pangngalan nang walang lipat-diin, iii) pagkakaroon ng opsiyonal na CRP, at iv) gramatikalidad ng ilang kayarian na hindi katanggap-tanggap ang katumbas sa Tagalog, hal. a)

pagkakaroon ng simuno sa pangungusap na perpektibong katatapos at b) ang kawalan ng usugan para sa PP.

Sa ganitong paraan, maaaring maging patnubay ang aking pag-aaral sa pagbuo ng mas masaklaw na reference grammar ng Sambal Tina. Gaya nito, magagamit din ang mga tuklas dito para sa pagbuo ng mga materyales para sa MTB-MLE sakaling ibalik ito.

Rekomendasyon

Isinagawa ang pag-aaral na ito nang may saklaw lang na Palauig, isang bayan sa Zambales, para magfokus ang analisis sa iisang dayalek. Kung kayâ, nirerekomenda ko sa mga iba pang risertser na sumulat din ng gramatikal-iskets para sa mga dayalek gaya ng nása Sta. Cruz at Candelaria na may mga ponolohikal na varyasyon sa sinuri kong dayalek. Nalaman ko ito sa mga kumbersasyon ng aking nanay at kaniyang mga kaibígan na tagadoon kung saan may mga kapansin-pansin na pagkakaiba sa wika bagama't nakakapagkomyunikeyt. Marami itong pagkakaiba sa bokabularyo at maaari pang may mga signifikant na kaibahan sa grammar.

Gayundin, mahalaga sa mga gawaing siyentipiko ang teorya sapagkat ito ang gumagabay sa pagsasakatuparan ng riserts. Sa ganitong paraan, nagkakaroon ng mga ibang tuklas. Bílang alternatibo, maganda ring ideya na subukin ang pag-aaplay ng iba pang mga aprowts na may fokus naman sa mga sosyo-kultural na aspekto ng wika at ang epekto nito sa estruktura. Halimbawa, maaaring makatunghay ng mga pagkakaiba sa Sambal Tina na nakasalig sa uring panlipunan na kinabibilangan ng ispiker, isang bagay na hindi pinagkaabalahan sa aking pag-aaral.

Higit pa rito, hinihikayat ko rin ang mga iba pang linggwist na bumuo ng mga pag-aaral kahawig nito sa Sambal Tina o iba pang wika ng Pilipinas na ginagabayan ng heneratibong grammar sa layuning mag-ambag sa pagkakaunawa ng instinctong pangwika. Maaari itong

simulan, halimbawa, sa pagtukoy ng mga parametro ng Sambal Tina, higit pa sa Parametrong-
mb at Parametong Hungkag na Simuno, sang-ayon sa diwa ng unibersal na grammar.

Sanggunian

- Allado, Alaxa Ramos. 2014. *Isang Iskets ng Morfosintaks ng Wikang Bolinao*. Tesis na Andergradweyt, Baguio: University of the Philippines Baguio.
- Almario, Virgilio S. 2018. *Túngo sa Isang Estandardisadong Wika*. Manila: Komisyon sa Wikang Filipino.
- Antworth, Evan L. 1979. *A Grammatical Sketch of Botolan Sambal*. LSP Special Monograph Issue, 8. Manila: Linguistic Society of the Philippines.
- Aquino, Friedrich Andres. 2021. "A Grammatical Sketch of Paranan." Tesis na Andergradweyt.
- Blust, Robert. 2013. *The Austronesian Languages*. Canberra: Asia-Pacific Linguistics.
- Bybee, Joan. 2006. "Language Change and Universals." Sa *Linguistic Universals*, inedit ni Ricardo Mairal at Juana Gil, 179-194. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ceña, Resty Mendoza. 2020. *Morpolohya ng Filipino*. Bisooogo.
- . 2012. *Sintaks ng Filipino*. Manila: National Commission on Culture and the Arts.
- Ceña, Resty Mendoza, at Ricardo Ma. Duran Nolasco. 2011. *Gramatikang Filipino: Balangkasan*. Quezon: University of the Philippines Press.
- Chomsky, Noam. 1965. *Aspects of the Theory of Syntax*. Cambridge: The M.I.T. Press.
- Conant, Carlos Everett. 1911. "The RGH Law in Philippine Languages." *Journal of the American Oriental Society* 31 (1): 70-85.
- Cook, V.J., at Mark Newson. 2007. *Chomsky's Universal Grammar*. New York: Blackwell Publishing.
- Creswell, John W., at Cheryl N. Poth. 2018. *Qualitative Inquiry & Research Design: Choosing Among Five Approaches*. 4th ed. Thousand Oaks: SAGE Publications.
- Creswell, John W., at J. David Creswell. 2018. *Research Design: Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods Approaches*. 5th ed. Los Angeles: SAGE Publications.
- Crystal, David. 2000. *Language Death*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Del Corro, Anicia. 2019. "Tampok na Katangian ng Gramatika ng Wikang Kapampangan." *Pandíwa: Lathalaan para sa Wika at Kultura* (Komisyon sa Wikang Filipino) 56-72.
- Doroja, Danica Mariz A. 2017. "Amplifying Small Voices: A Grammar Sketch of Manide." Tesis na Andergradweyt, Quezon.
https://www.academia.edu/34723192/Amplifying_Small_Voices_A_Grammar_Sketch_of_Manide.

- Eberhard, David M., Gary F. Simons, at Charles D. Fennig, . 2022. *Ethnologue: Languages of the World*. 25th. Texas: SIL International. <http://www.ethnologue.com>.
- Elgincolin, Sotero B., Hella E. Goschnick, at Priscilla R. Elgincolin. 1988. *English-Tina Sambal-Pilipino Dictionary*. Maynila: Summer Institute of Linguistics.
- Foley, William A. 1998. "Symmetrical Voice Systems and Precategoriality in Philippine Languages." Sa *Workshop on Voice and Grammatical Functions in Australian languages*. Brisbane: University of Queensland.
- Fraenkel, Jack R., Norman E. Wallen, at Helen H. Hyun. 2012. *How to Design and Evaluate Research in Education*. 8th ed. New York: McGraw-Hill.
- Goshnick, Hella E. 1989. *The Poetic Conventions of Tina Sambal*. Manila: Linguistic Society of the Philippines.
- Grenoble, Lenore A. 2021. "Language Shift." *Oxford Research Encyclopedia of Linguistics*. March 25. Inakses Abril 15, 2022.
<https://oxfordre.com/linguistics/view/10.1093/acrefore/9780199384655.001.0001/acrefore-9780199384655-e-347>.
- Himes, Ronald S. 2012. "The Central Luzon Group of Languages." *Oceanic Linguistics* 51 (2): 490-537. <https://www.jstor.org/stable/23321866>.
- Himmelman, Nikolaus P. 2006. "Language documentation: What is it and what is it good for? ." Sa *Essentials of Language documentation*, nina Jost Gippert, Nikolaus P. Himmelman at Ulrike Mosel, 1-30. De Gruyter Mouton.
- Himmelman, Nikolaus P. 1991. *The Philippine Challenge to Universal Grammar*. Working Paper, Köln: Institut für Linguistik, Universität zu Köln.
- Huffman, Marie K. 2011. *Articulatory Phonetics*. Oktubre 28. Inakses Pebrero 5, 2023.
<https://www.oxfordbibliographies.com/display/document/obo-9780199772810/obo-9780199772810-0053.xml?>
- Imperial, Irvin Jen P. 2018. *Katubungi: A Grammatical Description of Isarog Agta (Katubung) and Some Notes on Language Endangerment and Extinction*. Tesis na Andergradweyt, Quezon: University of the Philippines Diliman.
- Jongman, Allard. 2013. *Acoustic Phonetics*. Marso 29. Inakses Pebrero 5, 2023.
<https://www.oxfordbibliographies.com/display/document/obo-9780199772810/obo-9780199772810-0047.xml#>.
- Kandler, Anne, at James Steele. 2017. "Modeling Language Shift." *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America* 114 (19): 4851-4853.
<https://www.jstor.org/stable/26481766>.
- Krauss, Michael. 1992. "The World's Languages in Crisis." *Language* 68 (1): 4-10.

- Eberhard, David M., Gary F. Simons, at Charles D. Fennig, 2023. *Language Status*. Inakses Abril 13, 2022. <https://www.ethnologue.com/about/language-status>.
- Leavy, Patricia. 2014. "Introduction." Sa *The Oxford Handbook of Qualitative Research*, inedit ni Patricia Leavy, 1-13. New York: Oxford University Press.
- Lewis, M. Paul, at Gary F. Simons. 2010. "Assessing endangerment: Expanding Fishman's GIDS." *Revue roumaine de linguistique* 103-120.
- National Statistics Authority. 2014. *Statistical Tables on Sample Variables from the results of the 2010 Census of Population and Housing - Philippines*. Hulyo 31. Inakses Marso 15, 2022. <https://psa.gov.ph/content/statistical-tables-sample-variables-results-2010-census-population-and-housing-philippines>.
- Nolasco, Ricardo Ma. Duran. 2020. *Ang Dulong Sapin-sapin sa Pagbubuo ng mga Salita*. Setyembre 19. Inakses Abril 5, 2022. <https://iyil.ph/articles/ang-dulong-sapin-sapin-sa-pagbubuo-prof-ricardo-ma-duran-nolasco/>.
- Nolasco, Ricardo Ma. Duran. 2011. *Grammar Notes on the National Language*. <https://vdocuments.net/reader/full/grammar-notes-on-the-philippine-language>. (unpublished)
- Orellana, Denis Dionisius. 2021. *Ang Fonoloji ng Tina Sambal*. Papel-kumperensiya, Iligan: Mindanao State University. https://www.researchgate.net/publication/354775165_ANG_FONOLOJI_NG_TINA_SAMBAL.
- Payne, Thomas E. 1997. *Describing Morphosyntax: A Guide for Field Linguists*. New York: Cambridge University Press.
- Paz, Consuelo J. 2005. *Gabay sa Fildwurf*. Quezon: The University of the Philippines Press.
- Paz, Consuelo J., Viveca V. Hernandez, at Irma U. Peneyra. 2003. *Ang Pag-aaral ng Wika*. Quezon: The University of the Philippines Press.
- Reid, Lawrence A. 2017. "Revisiting the Position of Philippine Languages in the Austronesian Family." *The Br Andrew Gonzalez FSC (BAG) Distinguished Professorial Chair Lecture*. Inakses Marso 20, 2022. <http://www2.hawaii.edu/~reid/Combined%20Files/A94.%202017.%20Revisiting%20the%20Position%20of%20Philippine%20Languages%20in%20the%20Austronesian%20Family.pdf>.
- Reid, Lawrence A., at Analyn V. Salvador-Amores. 2016. *Guide to Isinay Orthography*. Baguio: Cordillera Studies Center.
- Rosero, Michael Wilson. 2011. "A Grammatical Sketch of Masbatenyo." Tesis na Andergradweyt, Quezon. https://www.academia.edu/7429425/A_Grammatical_Sketch_of_Masbatenyo.

- Schachter, Paul, at Fe T. Otanes. 1972. *A Tagalog Reference Grammar*. Los Angeles at London: University of California Press.
- Schane, Sanford A. 1973. *Generative Phonology*. New Jersey: Prentice-Hall.
- Seifart, Frank. 2006. "Orthography Development." *Sa Essentials of Language Documentation (2006)*: 275-299, Nina Jost Gipper, Nikolaus Himmelmann at Ulrike Mosel, 275-299. Berlin: Mouton de Gruyter.
- SIL International. 2022. *Language Documentation*. Inakses Marso 23, 2022. <https://www.sil.org/language-culture-documentation/language-documentation>.
- . 2022. *Language Vitality*. Inakses Abril 27, 2022. <https://www.sil.org/language-assessment/language-vitality>.
- . 1988. "Tina Sambal Orthography Fact Sheet." *SIL Language and Culture Archives*. Inakses Marso 21, 2022. https://www.sil.org/system/files/reapdata/57/92/30/57923078861582555285203009624155901046/Tina_Sambal_Orthography_Fact_Sheet__xsb_.pdf.
- Simons, Gary F. 2019. "Two Centuries of Spreading Language Loss." *Proceedings of the Linguistic Society of America* 4 (27): 1-12. <https://journals.linguisticsociety.org/proceedings/index.php/PLSA/article/view/4532/4126>.
- Torres, Joel Mayo. 2019. *Tina Sambal Basic Clauses*. Central Luzon State University. https://www.researchgate.net/publication/336346381_TINA_SAMBAL_BASIC_CLAUSES.
- Villegas, John Matthew. 2022. *A Grammatical Sketch of Pandan Bikol*. Tesis na Andergradweyt, Baguio: University of the Philippines Baguio.
- Walton, Charles. 1979. "A Philippine Language Tree." *Anthropological Linguistics* 70-98.

Apendiks A
500-salitâng Listahan

	English	Filipino	Sambal Tina	Transkripsiyong IPA
001	adze	daras piko	píko	['pi.ku]
002	alive	buhay	angkabiyay	[ʔaŋ.ka.bi.'ja]
003	all	lahat	halban	[hal.'ban]
004	and	at	tan	[tan]
005	anger	galit	puot	['pu.ʔut]
006	animal	hayop	ayop	[ʔa.jup]
007	ankle	bukung-bukong sakong	tikor	['ti.kuf]
008	ant	langgam	ulandi	[ʔu.lan.'di]
009	arm	bisig	braso	['bra.su]
010	armpit	kili-kili	kili-kili	[ki.li.'ki.li]
011	arrow	palaso pana	panà	['pa.naʔ]
012	ashes	abo	abó	[ʔa.'bu]
013	at	sa	ha	[ha]
014	awake	gising	ampimata	[ʔam.pi.ma.'ta]
015	back	likod	bukot	['bu.kut]
016	bad	masama	dukâ	[du.'kaʔ]
017	bald	kalbo	kalbo	[kal.'bo]
018	bamboo	kawayan buho	kawayan bulò	[ka.'wa.jan] ['bu.luʔ]
019	bark (tree)	balat ng kahoy	lupin kayo	['lu.pin 'ka.ju]
020	bear, suffer	tiis	irap	['ʔi.rap]
021	beard	balbas	balbah	[bal.'bah]
022	beautiful	maganda	maganda	[ma.gan.'da]

023	belly	tiyan	tiyan	[tjan]
024	big	malaki	(ma)híban	[ma.hiʔ.'ban]
025	bile	apdu	aploh	[ʔap.luh]
026	bird	ibon	manok-manok	[ma.nuk.ma.'nuk]
027	bitter	mapait	mapait	[ma.pa.'ʔit]
028	black	itim, maitim	mangitit	[ma.'ŋi.tit]
029	blade/ sharpness	talim	tarom	[ta.'rum]
030	blind	bulag	búlag	['bu.lag]
031	blood	dugo	dayà	['da.jaʔ]
032	body	katawan	lalamán	[la.la.'man]
033	bone	buto (also, seed)	butól	[bu.'tul]
034	boy (young m., not son)	batang lalaki	anak a lalaki	[ʔa.'nak ʔa la.'la.ki]
035	brain	utak	utuk	['u.tuk]
036	branch	sanga	hanga	[ha.'ŋa]
037	breast	suso	didì	['di.diʔ]
038	bright	maliwanag	malíno	[ma.'li.nu]
039	brother-in-law	bayaw	bayaw	[ba.'jaw]
040	bundle, belt	bigkis	bigkis	[big.'kis]
041	butterfly	paruparo	kalibangbang	[ka.li.baŋ.'baŋ]
042	buttocks	puwit, puwitan	tatakán	[ta.ta.'kan]
043	catch, apprehend	dakip	dakop, hagop	[da.'kup] [ha.'gup]
044	charcoal	uling	uling	['ʔu.liŋ]
045	cheek	pisngi	lupah	['lu.pah]
046	chest	dibdib	kulop	['ku.lup]
047	chick	sisiw	sisiw inakay	['si.siw] [ʔi.na.'kaj]
048	chicken	manok	manok	[ma.'nuk]

049	chief	pinuno puno (also, tree)	pínunò puón	[pi.'nu.nuʔ] [pu.'ʔun]
050	child (young)	anak	anak	[ʔa.'nak]
051	chin	baba	bâbâ	['baʔ.baʔ]
052	clean	malinis	malinis	[ma.'li.nis]
053	cloud	ulap	alapaap	['ʔa.la.'pa.ʔap]
054	cockroach	ipis	ipoh	['ʔi.puh]
055	coconut	niyog	ungot	['ʔu.ŋut]
056	coconut grater	kudkuran	kurkuran	[kur.'ku.ran]
057	coconut milk	gata	gatâ	[ga.'taʔ]
058	cold (objects)	malamig	malayóp	[ma.'la.jup]
059	cold (weather)	maginaw malamig	malayóp	[ma.'la.jup]
060	corpse	bangkay	bangkay	[baŋ.'kaj]
061	cousin	pinsan	píngnan	['piŋ.han]
062	crocodile	buwaya	buaya	[bu.'ʔa.ja]
063	crow	uwak	uwak	[ʔu.'wak]
064	curly hair	kulot	kulot	[ku.'lut]
065	dark, dim	madilim	madublom	[ma.dub.'lum]
066	day (12 or 24 hrs)	araw (also, sun)	awlo	['ʔaw.lo]
067	daytime (not night time)	umaga	bukláh	[buk.'lah]
068	deaf	bingi	túlok	['tu.luk]
069	debt	utang	utang	['ʔu.taŋ]
070	deep	malalim	malalò	[ma.'la.luʔ]
071	deer	usa	uysa	[uj.'sa]
072	demolish	giba	yubâ	['ju.baʔ]
073	dew	hamog	ámog	['ʔa.mug]
074	dirty	marumi	(ma)yangat	[ma.'ja.ŋat]

075	dog	aso	aso	[ʔa.su]
076	door	pinto	pultah	[pul.'tah]
077	downward	pababa	paaypâ	[pa.ʔaj.'paʔ]
078	dream	panaginip	taynóp	[taj.'nup]
079	dry (substance)	tuyo	maklang	[ma.'klaŋ]
080	dull (knife)	mapurol	mapurol	[ma.pu.'rul]
081	dumb (mute)	pipi	pipi	[ʔpi.pĩ]
082	dust	alika bok alabok	gabók	[ga.'buk]
083	ear	tainga	tutulyan	[tu.tul.'jan]
084	earth (soil)	lupa	lutà	[ʔlu.taʔ]
085	earwax	tutuli	tulí	[tu.'li]
086	edible, climbing plant from fleshy root stock	ube	ube	[ʔu.bi]
087	eel	igat (freshwater) palos (saltwater)	palós	[pa.'lus]
088	egg	itlog	uybón	[ʔuj.'bun]
089	eggplant	talong	talóm	[ta.'lum]
090	eight	walo	waló	[wa.'lu]
091	elbow	siko	híko	[ʔhi.ku]
092	ember, hot coal	baga	bayah	[ʔba.jah]
093	erection	latug	---	---
094	evening	gabi	yabí	[ja.'bi]
095	excrement	dumi tae	yangat takâ	[ʔja.ŋat] [ta.'kaʔ]
096	eye	mata	mata	[ma.'ta]
097	eyebrow	kilay	kilay	[ʔki.laj]
098	face	mukha	lupah	[ʔlu.pah]

099	far	malayo	madayô	[ma.da.'juʔ]
100	fast	mabilis	mabilis	[ma.bi.'lis]
101	fat (substance)	taba	tabâ	[ta.'baʔ]
102	father	ama	amâ tatay	[ʔa.'maʔ] ['ta.taj]
103	father/mother-in-law	biyenan	katyangan	[ka.'tja.ŋan]
104	feather (large)	balahibo (fur, fine hair)	habót	[ha.'but]
105	fence	bakod	alal	['ʔa.lal]
106	few	kaunti iilan	dautò uumno	[da.'ʔu.toʔ] ['ʔu.ʔum.no]
107	fin	palaypay palikpik	palikpik	[pa.lik.'pik]
108	finger	daliri	tanggiginí	[taŋ.gi.gi.'ni]
109	finger nail	kuko	kukó	[ku.'ku]
110	fire	apoy	apóy	[ʔa.'puj]
111	first	una	û-na	['ʔuʔ.ʔa]
112	firstborn	panganay	panganay	[pa.'ŋa.naj]
113	fish	isda	kunâ	[ku.'naʔ]
114	five	lima	lima	[li.'ma]
115	flatulence	utot	utot	[ʔu.'tut]
116	flood	baha	bahâ	[ba.'haʔ]
117	flower	bulaklak	bulaklak	[bu.lak.'lak]
118	fly (the insect)	langaw (small) bangaw (big)	lango	['la.ŋu]
119	foam	bula	bulâ	[bu.'laʔ]
120	fog	ulop abuabo	amog	['ʔa.mug]
121	foot	paa	bitih	[bi.'tih]

122	forehead	noo	walong	['wa.luŋ]
123	foul-smelling	mabaho	mabatâ	[ma.ba.'taʔ]
124	four	apat	âpat	[ʔaʔ.'pat]
125	fragrant	mabango	mabangló	[ma.baŋ.'lu]
126	frog	palaka	talakbâ	[ta.lak.'baʔ]
127	full (after eating)	busog	buhóy	[bu.'huj]
128	full (not empty)	puno	punô	[pu.'nuʔ]
129	fur	balahibo	habot-habot	[ha.but.ha.'but]
130	garden	halamanan	tanamán	[ta.na.'man]
131	gills	hasang	ahang	['ʔa.haŋ]
132	ginger	luya	lâya	['laʔ.ja]
133	girl	batang babae	babayi	[ba.'ba.ji]
134	god	bathala	diyos	[djus]
135	gold	ginto	ginto	[gin.'tuʔ]
136	good	mabuti	maabig	[ma.'ʔa.big]
137	goodbye	paalam	patawo	[pa.'ta.wu]
138	grass	damo	dikót	[di.'kut]
139	gray hair	uban	uban	['ʔu.ban]
140	guts	laman-loob	laman ha lalò	[la.'man ha 'la.luʔ]
141	hair	buhok	habót	[ha.'but]
	cowlick	puyo	puyô	[pu.'juʔ]
142	hand	kamay	gamót	[ga.'mut]
143	hard	matigas	matibóy	[ma.ti.'buj]
144	he	siya (he, she)	hiyá	[hi.'ja]
145	head	ulo	ulo	['ʔu.lu]
146	healthy	malusog	makhaw	[mak.'haw]
147	heart	puso	pusô	[pu.'suʔ]
148	heavy	mabigat	mabiyat	[ma.'bjat]

149	here	dito	ití	[ʔi.'tí]
150	high tide	taog	maalon	[ma.'ʔa.lun]
151	hole (esp. in ground)	butas hukay	lubót	[lu.'but]
152	hot	mainit	mâmot	['maʔ.mut]
153	house	bahay	balí	[ba.'li]
154	how	paano	pâno	[paʔ.nu]
155	how many?	ilan	umno	[ʔum.'nu]
156	how much?	magkano	tig-umno	[tig.'ʔum.nu]
157	hungry	gutom	(ma)bitíl	[ma.bi.'tíl]
158	husband	asawa (spouse)	ahawa	[ʔa.'ha.wa]
159	I	ako	hikó	[hi.'ku]
160	image	larawan	litrato	[lit.'ra.tu]
161	intestines	bituka	bitukah	[bi.'tu.kah]
162	island	pulo	isla	['is.la]
163	itch	kati	gatô	[ga.'tuʔ]
164	jaw	panga	pangá	[pa.'ŋa]
165	kiss	halik	alók	[a.'luk]
166	knee	tuhod	tuor	['tu.ʔur]
167	lake	lawa	lawà	['la.waʔ]
168	last	huli	huyot	['hu.jut]
169	lastborn	bunso	bunsô	[bun.'suʔ]
170	later	mamaya	paysan	[paj.'san]
171	leaf	dahon	bulóng	[bu.'luŋ]
172	leak, drip, rain	tulu	tulò	['tu.luʔ]
173	left (hand)	kaliwa	kaliwâ	[ka.li.'waʔ]
174	leg	binti	bitih	[bi.'tìh]
175	lie (falsehood)	kasinungalingan	galutoy	[ga.'lu.tuj]
176	light	magaan(g)	malûpaw	[ma.'luʔ.paw]

177	lightning	kidlat	kimát	[ki.'mat]
178	lip	labi bibig (mouth)	labì bubóy	['la.biʔ] [bu.'buj]
179	liver	atay	agtáy	[ʔag.'taj]
180	long	mahaba	maanló	[ma.ʔan.'lu]
181	loose	maluwang maluwag	malawang	[ma.'la.waŋ]
182	louse	kuto	kuto	['ku.tu]
183	love charm	gayuma	gayuma	[ga.'ju.ma]
184	lungs	baga	bayâ	[ba.'jaʔ]
185	man (male)	lalaki	lalaki	[la.'la.ki]
186	many	marami	malakô gulpi	[ma.la.'kuʔ] [gul.'pi]
187	mat (for floor)	banig	apáy	[ʔa.'paj]
188	meat (flesh)	karne laman (also,contents)	karné lamán	[kar.'ni] [la.'man]
189	medicine	gamut	tambál	[tam.'bal]
190	melt	tunaw	tunaw	['tu.naw]
191	middle	gitna	butláy	[but.'laj]
192	milk	gatas	gatas	['ga.tas]
193	moon	buwan (also, month)	bulan	['bu.lan]
194	mosquito	lamok	ilok	['ʔi.luk]
195	moss	lumot	lumot	['lu.mut]
196	mother	ina, nanay	inâ nanay	[ʔi.'naʔ] ['na.naj]
197	mountain	bundok	bakil	['ba.kil]
198	mouth	bibig	bubóy	[bu.'buj]
199	mud	putik	duták	[du.'tak]

200	nail (finger or toe)	kuko	kuko	[ku.'ku]
201	name	pangalan	ngalan	['ŋa.lan]
202	nape	batok	batok	['ba.tuk]
203	narrow	makitid makipot	makitil	[ma.'ki.til]
204	navel	pusod	puhol	['pu.hul]
205	near	malapit	madaní	[ma.da.'ni]
206	neck	leeg	luoy	['lu.ʔuj]
207	necklace	kuwintas	kulintah	[ku.lin.'tah]
208	needle	karayom	karayom	[ka.'ra.jum]
209	nest (as bird's)	pugad	pugal	['pu.gal]
210	net (fishing)	lambat	tabà	['ta.baʔ]
211	new	bago	bâyo	['baʔ.ju]
212	night	gabi	yabí	[ja.'bi]
213	nine	siyam	siyám	[sjam]
214	none	wala	humín	[hu.'min]
215	northeast wind	amihan	amihan	[ʔa.'mi.han]
216	nose	ilong	âlong	['ʔaʔ.luŋ]
217	not	hindi	kaí ambô	[ka.'ʔi] [ʔam.'buʔ]
218	now	ngayon	hawanín	[ha.wa.'nin]
219	octopus	pugita	kulitâ	[ku.li.taʔ]
220	often	madalas malimit	pirmí	[pir.'mi]
221	old	luma	daan	['da.ʔan]
222	once	minsan	minghán	[miŋ.'han]
223	one	isa	âsa	['ʔaʔ.sa]
224	one hundred	isang daan	hanyatós âsay yatos	[han.ja.'tos] ['ʔaʔ.saj ja.'tus]

225	one thousand	isang libo	hanlibo âsay libo	[han.'li.bu] [ʔaʔ.saj 'li.bu]
226	orphan	ulila	ulilah	[ʔu.'li.lah]
227	other, different	iba	laluma	[la.'lu.ma]
228	outrigger canoe	bangka	baluto	[ba.'lu.tu]
229	outrigger float	katig	katig	['ka.tig]
230	over there (far)	doon	itáw	[ʔi.'taw]
231	paddle (canoe)	sagwan	sagwan bugháy	[sag.'wan] [bug.'haj]
232	pain	sakit (also, sickness)	hakít	[ha.'kit]
233	palm (hand)	palad	palal	['pa.lal]
234	penis	ari ng lalaki utin titi buto	arì nin lalaki butò	['a.riʔ nin la.'la.ki] ['bu.tuʔ]
235	person	tao (also human)	tawo	['ta.wu]
236	pig	baboy	baboy	['ba.bu]
237	pillow	unan	alunan	[ʔa.lu.'nan]
238	plant	halaman tanim	tanom	[ta.'num]
239	pound, well ground	dikdik	dunot	['du.nut]
240	press with hand or weight	diin	duldol	[dul.'dul]
241	prick, pierce	tusok	tuyhók	[tuj.'huk]
242	pus	nana	nanà	['na.naʔ]
243	rat	daga	bulakì	[bu.'la.ki]
244	red	pula	matibyâ	[ma.tib.'jaʔ]
245	rib	tadyang	tagyáng	[tag.'jan]

246	right (correct)	tama	tamà	['ta.maʔ]
247	right (hand)	kanan	kanan	['ka.nan]
248	rinse	banlaw	banláw	[ban.'law]
249	river	ilog	ilog	['ʔi.lug]
250	road	daan	dalan	['da.lan]
251	rock (or boulder)	bato	bató	[ba.'tu]
252	roof	bubong	bubungán	[bu.bu.'ŋan]
253	root	ugat	uyát	[ʔu.'jat]
254	rope	lubid	yubil	['ju.bil]
255	rotten (as fruit)	sira	hirà	['hi.raʔ]
256	rotten (log)	bulok	bulók	[bu.'luk]
257	rough	magaspang	magahal	[ma.'ga.hal]
258	salt	asin	asín	[ʔa.'sin]
259	salty	maalat	maalat	[ma.'ʔa.lat]
260	same	tulad katulad	pareho kapara	[pa.'ri.hu] [ka.'pa.ra]
261	sand	buhangin	buyangin	[bu.'ja.ŋin]
262	scratch, carving	kamot ukit	kalmot, guyamo ukit	[kal.'mut], [gu.'ja.mu] ['ʔu.kit]
263	sea (ocean)	dagat	ambáy	[am.'baj]
264	second	ikalawa pangalawa	ikaluwa panluwa	[ʔi.ka.lu.'wa] [pan.lu.'wa]
265	seed	buto (also, bone)	butól	[bu.'tul]
266	servant	katulong alila	alilà kalamô	[ʔa.'li.laʔ] [ka.la.'muʔ]
267	seven	pito	pitó	[pi.'tu]
268	shadow	anino	anino	[ʔa.'ni.nu]
269	shallow	mababaw	mababoh	[ma.'ba.buh]

270	shark	pating	pating	[pa.'tiŋ]
271	sharp (knife)	matalim matalas	mataróm	[ma.ta.'rum]
272	shore	tabing-dagat dalampasigan katihan	danín-ambáy	[da.nin.ʔam.'baɪ]
273	short	maliit maikli maigsi pandak	makatíng makatî	[ma.ka.'tiŋ] [ma.ka.'tiʔ]
274	shoulder	balikat	abaya	[ʔa.'ba.ja]
275	shrimp	hipon	uláng	[ʔu.'laŋ]
276	sibling (m/f)	kapatid	talakaka ali	[ta.la.'ka.ka] [ʔa.li]
277	sibling's child (m/f)	pamangkin	kaanakán	[ka.ʔa.na.'kan]
278	singe	paso	pilah	[ʔpi.lah]
279	sister-in-law	hipag	hipag	[ʔhi.pag]
280	six	anim	ânom	[ʔaʔ.num]
281	skin (person)	balat	katat	[ʔka.tat]
282	skull	bungo	bungô	[bu.ŋuʔ]
283	sky	himpapawid langit (also, heaven)	langit	[ʔla.ŋit]
284	slave	alipin	alila	[ʔa.'li.la]
285	sleepy	inaantok	ampakakâlok	[ʔam.pa.ka.'kaʔ.luk]
286	slow	mabagal	mabagal	[ma.'ba.gal]
287	small	maliit	makatî makatíng	[ma.ka.'tiʔ] [ma.ka.'tiŋ]
288	smoke	usok	ahók	[ʔa.'huk]

289	smooth	makinis	makinis	[ma.'ki.nis]
290	snake	ahas	ulay	['ʔu.laj]
291	sneeze	bahing	bahing	[ba.'hiŋ]
292	soft	malambot	madunâ	[ma.du.'naʔ]
293	sole	talampakan	talampakan	[ta.lam.'pa.kan]
294	some	ilan	uumno	['ʔu.ʔum.nu]
295	soul	kaluluwa	kalulwá	[ka.lul.'wa]
296	sour	maasim	maalhóm	[ma.ʔal.'hum]
297	southwest wind	habagat	abagat	[ʔa.'ba.gat]
298	spear	sibat	panà	['pa.naʔ]
299	species of bats	paniki	panikì	[pa.'ni.kiʔ]
300	spider	gagamba	gigang	['gi.gan]
301	spittle(saliva)	laway dura	lawáw durâ	[la.'waw] [du.'raʔ]
302	squid	pusit	pusít	[pu.'sit]
303	stairs	hagdan	ayrán	[ʔaj.'ran]
304	stand up, stature	tindig	udong	['ʔu.duŋ]
305	star	bituin tala	bituón	[bi.'tu.ʔun]
306	stick (of wood)	patpat	lapát	[la.'pat]
307	stomach	tiyan	tiyán	[tjan]
308	stone	bato	bató	[ba.'tu]
309	storehouse (food)	kamalig	kamalig	[ka.'ma.lig]
310	straight	tuwid, matuwid	tuynóng	[tuj.'nuŋ]
311	stretch	unat	unat	['ʔu.nat]
312	strong	malakas	makháw	[mak.'haw]
313	suck	sipsip	iyóp	[ʔi.'jup]

314	sugarcane	tubo	tubó	[tu.'bu]
315	sun	araw (also, day)	awló	[ʔaw.'lu]
316	sweet	matamis	mahamít	[ma.ha.'mit]
317	swollen	maga	angkabayâ	[ʔaŋ.ka.ba.'jaʔ]
318	tail	buntot	ikoy	[ʔi.kuj]
319	tall	matangkad	matâgay	[ma.'taʔ.gaj]
320	tear (from crying)	luha	luwâ	[lu.'waʔ]
321	ten	sampu	mapulò	[ma.'pu.luʔ]
322	termites	anay	anay	[ʔa.naj]
323	testicle	bayag	bayag	[ba.'jag]
324	thank you	salamat	salamat	[sa.'la.mat]
325	that (far)	iyon	ya(d)taw	[jad.'taw]
326	that (near)	iyan	yârin	[ʔaʔ.rin]
327	there (near)	diyan	ison	[ʔi.'son]
328	they	sila	hilá	[hi.'la]
329	thick	makapal	makurpál	[ma.kur.'pal]
330	thigh	hita	pata	[ʔa.ta]
331	thin	manipis	maimpih	[ma.ʔim.'pih]
332	thin (human)	payat	maubóng	[ma.ʔu.'buŋ]
333	third	ikatlo pangatlo	ikatulo pantulo	[ʔi.ka.tu.'lu] [pan.tu.'lu]
334	thirsty	uhaw	uháw	[ʔu.'haw]
335	this	ito	yatí	[ja.'ti]
336	thorn	tinik (also, fishbone)	duwi	[ʔdu.wi]
337	thou/you	ikaw	hiká	[hi.'ka]
338	three	tatlo	tuló	[tu.'lu]
339	throat	lalamunan	bukláv	[buk.'law]
340	thunder	kulog	kuról	[ku.'ru]

341	tight	masikip	makipot	[ma.'ki.put]
342	to ask	tanong	pastáng	[pas.'taŋ]
343	to awake	gising	pukaw	['pu.kaw]
344	to be angry	galit	puot	['pu.ʔut]
345	to bear (child)	anak silang	anak	[ʔa.'nak]
346	to beat (strike)	palo	garuti	[ga.'ru.ti]
347	to belch	dighay	digháy	[dig.'haj]
348	to bite	kagat	kayát	[ka.'jat]
349	to blow (wind)	ihip	ihip	['ʔi.hip]
350	to boil (intrans.)	kulo	humbó	[hum.'bu]
351	to break (as stick)	bali	bali	['ba.liʔ]
352	to breathe	hinga	inanawa	[ʔi.na.'na.wa]
353	to bring	dala	awit	[ʔa.'wit]
354	to burn (by itself)	sunog	puol	['pu.ʔul]
355	to bury	baon	kutkot	[kut.'kut]
356	to bury (the dead)	libing	tabon	['ta.bun]
357	to buy	bili	halíw	[ha.'liw]
358	to call	tawag	tawag	['ta.wag]
359	to carry	dala buhat	awit	[ʔa.'wit]
360	to choose	pili	pili	['pi.liʔ]
361	to clean	linis	linis	['li.nis]
362	to come	dating	ko	[ku]
363	to copulate (human)	talik	míhawa	[miʔ.'ha.wa]

364	to cough	ubo	kûkô	[kuʔ.kuʔ]
365	to count	bilang	bilang	['bi.laŋ]
366	to cut	putol	pûto	['puʔ.tu]
367	to dance	sayaw	baylí	[baj.'li]
368	to defecate	dumi bawas tae	takâ	[ta.'kaʔ]
369	to desire	nais nasa	labáy	[la.'baj]
370	to die	patay	patí	[pa.'ti]
371	to dig	hukay	lubót	[lu.'but]
372	to do	gawa	gawâ	[ga.'waʔ]
373	to drag	kaladkad	guloy	['gu.luŋ]
374	to drink	inom	inóm	[ʔi.'num]
375	to drown	lunod	lilimóh	[li.li.'muh]
376	to eat	kain	kan	[kan]
377	to fall (drop)	hulog laglag	dabò	['da.buʔ]
378	to fear	takot	límo	['liʔ.mu]
379	to fight	laban	laban	['la.ban]
380	to find	hanap	tingkáp	[tiŋ.'kap]
381	to float	lutang	lumtáw	[lum.'taw]
382	to flow	agos	agoh	['ʔa.guh]
383	to fly	lipad	lumpár	[lum.'par]
384	to forget	limot	liwawan	[li.'wa.wan]
385	to give	bigay	bi	[bi]
386	to go	punta	ko	[ku]
387	to go down	baba	aypâ	[ʔaj.'paʔ]
388	to go in	pasok	luob	['lu.ʔub]
389	to go out	labas	likól	[li.'kul]

390	to go up	akyat	ulì	['ʔu.liʔ]
391	to hang on, hook something	sabit	hâbit	['haʔ.bit]
392	to hear	kinig	kalngô	['kal.ŋuʔ]
393	to hit	tama	tamà	['ta.maʔ]
394	to hold (in hand)	hawak	gâgot	['gaʔ.gut]
395	to hunt (game)	aso	aho	['ʔa.hu]
396	to jump (esp. up)	talon	lukhó	[luk.'hu]
397	to kill	patay	patí	[pa.'ti]
398	to know (facts)	alam	tandâ	[tan.'daʔ]
399	to laugh	tawa	umlíh	[ʔum.'lih]
400	to lie (on side)	higa	irâ	[ʔi.'raʔ]
401	to live	buhay	biyáy	[bi.'jai]
402	to look	tingin tanaw	hílap	['hi.lap]
403	to love	ibig mahal	labí arò	[la.'bi] ['ʔa.ruʔ]
404	to moan	ungol	úngol	['ʔu.ŋul]
405	to open	bukas	abrán	[ʔab.'ran]
406	to play	laro	íkap	['ʔi.kap]
407	to pound	bayo pukpok	bayó pukpók, pátok	[ba.'ju] [puk.'puk], [pa.tuk]
408	to pull	hila	gúloy	['gu.luʃ]
409	to push	tulak	tulak	['tu.lak]
410	to put	lagay	igwâ, igkâ	[ʔig.'waʔ], [ʔig.'kaʔ]
411	to quarrel	away	away, guló	['ʔa.waj], [gu.'lu]
412	to rain	ulan	abagat	[ʔa.'ba.gat]

413	to return	balik	balík	[ba.'lik]
414	to rub	kuskos	kuhkóh	[kuh.'kuh]
415	to run	takbo	pulayó	[pu.la.'ju]
416	to say	sabi	halità tutol	[ha.'li.taʔ] ['tu.tul]
417	to scratch (itch)	kamot	gûgô	[guʔ.'guʔ]
418	to see	kita	â-kit	[ʔaʔ.'kit]
419	to sell	bili	lakò	['la.kuʔ]
420	to sew	tahi	tayî	[ta.'jiʔ]
421	to shout	sigaw	bulyáw	[bul.'jaw]
422	to show	pakita	pâ-kít	[paʔ.'kit]
423	to shower	ambon	tayakutok	[ta.ja.'ku.tuk]
424	to sing	awit kanta	kantá	[kan.'ta]
425	to sink (intrans.)	lubog	lumdóg	[lum.'dug]
426	to sit	upo	tuklô	[tuk.'luʔ]
427	to sleep	tulog	â-lok	['ʔa.luk]
428	to smell	amoy	angot	['ʔa.ŋut]
429	to speak	salita	halità	[ha.'li.taʔ]
430	to spit	dura	durâ	[du.'raʔ]
431	to split	hati	pitná	[pit.'naʔ]
432	to squeeze	piga	pigâ	[pi.'gaʔ]
433	to stab (or stick)	saksak	saksák	[sak.'sak]
434	to stand	tayo	îrong umdong	['ʔiʔ.ruŋ] [ʔum.'duŋ]
435	to steal	nakaw	hibà	['hi.baʔ]

436	to string (as leis)	tuhog	huloy	[ˈhu.luɟ]
437	to suck	sipsip	iyóp	[ʔi.ˈjuɸ]
438	to swallow	lunok	lunók	[lu.ˈnuɸ]
439	to sweat	pawis	hayngót	[haj.ˈɲut]
440	to swell	maga	bayâ	[ba.ˈjaʔ]
441	to swim	langoy	tangóy	[ta.ˈɲuy]
442	to think	isip	ihip	[ˈʔi.hip]
443	to throw	tapon hagis	banták	[ban.ˈtak]
444	to tie	tali	tâkol	[ˈtaʔ.kol]
445	to vomit	suka	huka	[ˈhu.ka]
446	to walk	lakad	lakó	[la.ˈku]
447	to wash	hugas	uyah	[ˈʔu.jah]
448	to weave	habi	habi	[ˈha.bi]
449	to wipe	pahid punas	punah	[ˈpu.nah]
450	to wrap up	balot	putot	[ˈpu.tut]
451	today	ngayong araw	hawanín awlo	[ha.wa.ˈnin ˈʔaw.lu]
452	toe	daliri sa paa	tanggiginí ha bitih	[taŋ.gi.gi.ˈni ha bi.ˈtih]
453	tomorrow the following day	bukas kinabukasan	diláp diláp bukláh	[di.ˈlap] [di.ˈlap buk.ˈlah]
454	tooth (front)	ngipin (all teeth)	ngipon	[ˈɲi.pun]
455	torch, light	sulo	apóy	[ʔa.ˈpuɟ]
456	tree	punong-kahoy	puón-kayo	[pu.ˈʔun ˈka.ju]
457	trunk (of tree)	puno katawan	puón lalamán nin puón	[pu.ˈʔun] [la.la.ˈman nin pu.ˈʔun]
458	turtle	pagong	pagóng	[pa.ˈguŋ]
459	twins	kambal	kambál	[kam.ˈbal]

460	two	dalawa	luwá	[lu.'wa]
461	ugly	pangit	pangit	['pa.ŋit]
462	upper garment	baro	dulo	['du.lu]
463	upside down, stooping with the head forward	tuwad	tuír	[tu.'ʔir]
464	upward	pataas paakyat	pauli patâgay	[pa.'ʔu.liʔ] [pa.'taʔ.gaj]
465	urine	ihi	umî	[ʔu.'miʔ]
466	vagina	pekpek puki	titî	[ti.'tiʔ]
467	vegetables	gulay	gulay	['gu.laj]
468	voice	tinig	bores	['bu.sis]
469	war	digma digmaan	gera	['gi.ra]
470	warm (weather) warm and humid	mainit maalinsangan	mâmot maalinsangan	['maʔ.mut] [ma.ʔa.lin.'sa.ŋan]
471	water	tubig	lanóm	[la.'num]
472	water buffalo	kalabaw	damulag	[da.'mu.lag]
473	wave (as surf)	alon	alon	['ʔa.lun]
474	we (1 st person, pl.)	kami	hikamí	[hi.ka.'mĩ]
475	we (dual, pl.)	tayo	hitamó	[hi.ta.'mu]
476	weak	mahina	makapoy	[ma.'ka.puj]
477	wet	basa	tûpak	['tuʔ.pak]
478	what	ano	anyá	[ʔan.'ja]
479	wheel	gulong	gulóng	[gu.'luŋ]

480	when	kailan	makâno	[ma.'kaʔ.nu]
481	where	saan nasaan	aytí antí	[ʔaj.'ti] [ʔan.'ti]
482	white	puti	putî	[pu.'tiʔ]
483	who	sino	hinó	[hi.'nu]
484	why	bakit	angkót	[ʔaŋ.'kut]
485	wide	malawak	malawang	[ma.'la.waŋ]
486	wife	asawa maybahay	ahawa kaambalí	[ʔa.'ha.wa] [ka.ʔam.ba.'li]
487	wind (breeze)	hangin	lupót	[lu.'put]
488	wine	alak	alak	['ʔa.lak]
489	wing	pakpak	pakpák	[pak.'pak]
490	wink	kindat	kindát	[kin.'dat]
491	woman (female)	babae	babayi	[ba.'ba.ji]
492	woods (forest)	gubat kagubatan kakahuyan	baboh kakayuhan, kakayuwan	['ba.buh] [ka.ka.'ju.han], [ka.ka.'ju.wan]
493	woody tendril- bearing vine	gugo	gugò	['gu.guʔ]
494	worm	uod bulate	ulól bulate	[ʔu.'lul] [bu.'la.ti]
495	wrong	mali	malî	[ma.'liʔ]
496	yawn	hikab	ungáb	[ʔu.'ŋab]
497	ye	kayo	hikamó	[hi.ka.'mu]
498	year	taon	taón	[ta.'ʔun]
499	yesterday	kahapon	naapon	[na.'ʔa.pun]
500	welcome	walang anuman	humín bungát	[hu.'min bu.'ŋat]

Apendiks B

Listahan ng Pangungusap

Simple/Basic Sentences

	Filipino	Sambal Tina
001	Tumayo ang bata.	Nîrong yay anak.
002	Ang bata ay tumayo.	Yay anak a/ay nîrong.
003	Ang bata, tumayo.	Yay anak, nîrong.
004	Katatayo ng bata.	Kapipîrong nin anak.
005	Ang bata ang siyang tumayo.	Yay anak yay nîrong.
006	Ang bata ang tumayo, hindi ang binata.	Yay anak yay nîrong, ambo yay binatilyo.
007	Bata raw ang tumayo, hindi binata.	Yay anak kanoy nîrong, ambo yay binatilyo.
008	Ang tumayo'y ang bata, hindi ang binata.	Yay nîrong yay anak, ambo yay binatilyo.
009	Ang tumayo'y binata, hindi bata.	Yay nîrong yay binatilyo, ambo yay anak.
010	Nagsitayo ang mga bata.	Nîpîrong hilay aw-anak.
011	Ang mga bata, nagsitayo.	Yay aw-anak, nîpîrong.
012	Ang mga bata ang nagsitayo.	Yay aw-anak yay nîpîrong.
013	Ang mga bata ang siyang tumayo.	Yay aw-anak yataw nîpîrong.
014	Tumayo iyong bata	Nîrong yataw anak.
015	Iyong bata ang tumayo, hindi iyang binata.	Yataw anak yay nîrong, ambo yataw binatilyo.
016	Iyong mga bata ang nagsitayo.	Yataw aw-anak yay nîpîrong.
017	Kumain ng mangga ang bata.	Nangan nin mangga hiyay anak.
018	Ang bata ang kumain ng mangga, hindi ang ibon.	Yay anak yay nangan nin mangga, ambo yay manok-manok.

019	Ang bata ang kumain sa mangga, hindi ang ibon.	Yay anak yay nangan ha mangga, ambo yay manok-manok.
020	Kinain ng bata ang mangga.	Kinan nin anak yay manga.
021	Ang mangga ang kinain ng bata, hindi saging.	Yay manga yay kinan nin anak, ambo batag.
022	Mangga raw ang kinain ng bata, hindi saging.	Mangga kano yay kinan nin anak, ambo batag.
023	Bumili ng kendi ang binata sa bata para sa dalaga.	Nanaliw nin kendi yay binatilyo ha anak para ha dalaga.
024	Ang binata ang bumili ng kendi sa bata para sa dalaga.	Yay binatilyo yay nanaliw nin kendi ha anak para ha dalaga.
025	Binili ng binata ang kendi sa bata para sa dalaga.	Hinaliw nin binatilyo yay kendi ha anak para ha dalaga.
026	Ang kendi ang binili ng binata sa bata para sa dalaga.	Yay kendi yay hinaliw nin binatilyo ha anak para ha dalaga.
027	Ibinili ng binata ang dalaga ng kendi.	Impanaliw nin binatilyo yay dalaga nin kendi.
028	Ang dalaga ang ibinili ng binata ng kendi, hindi ang bata.	Yay dalaga yay impanaliw nin binatilyo nin kendi, ambo yay anak.
029	Pumutol ng kahoy ang tao sa pamamagitan ng itak.	Namûto nin kayo yay tawo gamit a bunong.
030	Ang tao ang pumutol sa kahoy sa pamamagitan ng itak.	Yay tawo yay namûto ha kayo gamit a bunong.
031	Pinutol ng tao ang kahoy sa pamamagitan ng itak.	Pinûto nin tawo yay kayo gamit a bunong.
032	Ang kahoy ang pinutol ng tao sa pamamagitan ng itak.	Yay kayo yay pinûto nin tawo gamit a bunong.
033	Isinulat ng binata ang pangalan ng dalaga.	Inhulat nin binatilyo yay ngalan nin dalaga.

034	Ang lapis ko ang ipinansulat niya sa pangalan ng dalaga.	Yay lapis ko yay inpanulat na ha ngalan nin dalaga.
035	Ang itak ko ang ipinamutol ng tao sa kahoy.	Yay bunong ko yay inpamûto nin tawo ha kayo.
036	Ang bata ang binilhan niya ng kendi na para sa dalaga.	Yay anak yay pinanaliwan na nin kendi a para ha dalaga.
037	Kumain ng marami ang bata.	Nangan nin lako/gulpi yay anak.
038	Marami ang kinain ng bata.	Lako/gulpi yay kinan nin anak.
039	Lumakad ng isang kilometro ang bata.	Nilomalako nin a-say kilometro yay anak.
040	Isang kilometro ang nilakad ng bata.	Âsay kilometro yay nilalako nin anak.
041	Lumakad ng malayo ang bata.	Nilumalako nin mâdayô yay anak.
042	Malayo ang nilakad ng bata.	Madayô yay nilalako nin anak.
043	Lumapit sa dalaga ang bata.	Dinumani ha dalaga yay anak.
044	Nilapitan ng bata ang dalaga.	Dinanyan nin anak yay dalaga.
045	Pumunta sa bahay ang dalaga.	Nako ha bali yay dalaga.
046	Pumunta sa malayo ang dalaga.	Nako ha mâdayô yay dalaga.
047	Malayo ang pinuntahan ng dalaga.	Mâdayô yay kinâ nin dalaga.
048	Ako ang nakipag-usap sa dalaga.	Hikó yay nakîutol ha dalaga.
049	Ako ang kinausap ng dalaga.	Hikó yay kinâutol nin dalaga.
050	Siya ang namatay sa tibi.	Hiya yay nati ha tibi.
051	Tibi ang ikinamatay niya.	Tibi yay ingkamati na.
052	Nag-away ang aso't pusa.	Niaway yay aso tan pusa.
053	Nagkaugat ng malalaki ang akasya.	Nagkauyat nin mawmahîban yay akasya.

054	Nadapa ang dalaga.	Nipalukmâ yay dalaga.
055	Naulanan ang binata't dalaga.	Naabagatan yay binatilyo tan dalaga.
056	Naging bato ang matapang na prinsipe.	Nagin bato yay matapang a prinsipe.
057	Gumanda ang bahay ng pulis.	Ginumanda yay bali nin pulis.
058	Abugado ang kapatid niya.	Abugado yay talakaka na.
059	Masipag ang dalaga.	Mahipog yay dalaga.
060	Mahirap ang pumunta sa Maynila.	Mairap nin mako ha Ibali.
061	Ang pumunta sa Sebu ang mahirap, hindi ang pumunta sa Maynila.	Yay mako ha Sebu yay mairap, ambo yay mako ha Ibali.
062	Madalas ang (pag)punta ng dalaga sa Maynila.	Pirmi yay pâmakô nin dalaga ha Ibali.
063	Bukas na ang kasal ni Selya.	Dilap ana yay kahal ni Selya.
064	Para sa dalaga ang bulaklak.	Para ha dalaga yay bulaklak.
065	Nasa bahay ang dalaga.	Itaw ha bali yay dalaga.
066	Wala sa bahay ang dalaga.	Humin ha bali yay dalaga.
067	Nasa bahay ang mga dalaga.	Itaw ha bali yay dawdalaga.
068	Wala sa bahay ang mga dalaga.	Humin ha bali yay dawdalaga.
069	Ang dalaga ang nasa bahay, hindi ang bata.	Yay dalaga yay itaw ha bali, ambo yay anak.
070	May bulaklak ang dalaga.	Main bulaklak yay dalaga.
071	Walang bulaklak ang dalaga.	Humin bulaklak yay dalaga.
072	May bulaklak ang mga dalaga.	Main bulaklak yay dawdalaga.
073	Walang bulaklak ang mga dalaga.	Humin bulaklak yay dawdalaga.

074	Ang dalaga ang may bulaklak.	Yay dalaga yay main bulaklak.
075	Ang dalaga ang walang bulaklak.	Yay dalaga yay humin bulaklak.
076	Ang mga dalaga ang may bulaklak.	Yay dawdalaga yay main bulaklak.
077	Masama ang pumunta sa kabaret.	Dukâ (Ambô labah) nin mako ha kabaret.
078	Mabilis ang takbo ng bata.	Mabilis/Paspas yay pulayo nin anak.
079	May tao sa bahay.	Main tawo ha bali.
080	Walang tao sa bahay.	Humin tawo ha bali.
081	May Diyos.	Main Diyos.
082	Walang Diyos.	Humin Diyos.
083	Umuulan.	Ampangabagat.
084	Inulan siya ng malakas.	Inabagat ya nin makhaw.
085	Dumidilim na.	Andumublom ana.
086	Madilim na.	Madublom ana.
087	Gumagabi na.	Angyumabi ana.
088	Gabi na.	Yabi ana.
089	Tag-ulan na.	Abagat ana.
090	Taniman na.	Pânanom ana.
091	Napakadilim sa bahay.	Hay dublom ha bali.
092	Napakaliwanag dito.	Hay hawang iti.
093	Napakasipag ng dalaga.	Hay hipog nin dalaga.
094	Ang dalaga ang napakasipag.	Yay dalaga yay nâpakahipog.
095	Napakatamad mo.	Hay tamlar mo.
096	Ikaw ang napakatamad.	Hika yay nâpakatamlar.
097	Aray!	Aray!
098	Bastos!	Bastos!
099	Tayo na kumain.	Tamoyna mangan.
100	Tayo na.	Tamoyna.

Compound and Complex Sentences

	Filipino	Sambal Tina
101	Natulog ang dalaga at umuwi ang binata.	Nâlok yay dalaga tan/bâyo nurong yay binatilyo.
102	Uuwi sana ang binata pero umulan.	Murong ya kumon yay binatilyo kot/pero nangabagat.
103	Umulan at bumagyo.	Nangabagat tan namagyo.
104	Umulan pagkatapos na humangin.	Nangabagat pagkayari nin nanglupot.
105	Umuwi ang binata nang lumubog ang araw.	Nurong yay binatilyo hin hinumlop yay awlo.
106	Umuulan pa nang umuwi ang binata.	Ampangabagat ot hin nurong yay binatilyo.
107	Bumaha nang umulan nang malakas.	Binumaha hin nangabagat nin makhaw.
108	Ang bata ang nagsabing umuwi ang binata.	Yay anak yay nanalita nin nurong yay binatilyo.
109	Ang bata ang nagsabing umuulan pa nang umuwi ang binata.	Yay anak yay nanalita nin ampingabagat ot hin nurong yay binatilyo.
110	Ang sinabi ng bata'y umuwi ang binata.	Yay halita na nin anak kot nurong yay binatilyo.
111	Sinabi ng batang umuwi ang binata.	Imbalita nin anak nin nurong yay binatilyo.
112	Sila ang nagbalak na pumunta sa pari.	Hila yay nagbalak nin mako ha pari.
113	Ang binalak nila'y pumunta sila sa pari.	Yay binalak la mako hila ha pari.
114	Totoong umuulan nang umuwi ang binata.	Putog nin ampingabat hin nurong yay binatilyo.

115	Siguradong nabasa ang binata, pati ang dala niyang papeles.	Siguradon natûpak yay binatilyo, pati yay awit nan pawpapeles.
116	Ang masama'y umulan nang malakas.	Yay ambô labah kot nangabagat nin makhaw.
117	Ang mabuti'y dumating ang pari.	Yay labah ta nilumatô yay pari.
118	Masama't umulan nang malakas.	Dukâ ta nangabagat nin makhaw.
119	Masama ang nangyari.	Dukâ/Ambô labah yay nangyari.
120	Mabuti't dumating ang pari.	Labah ta nilumato yay pari.
121	Mabuti nga.	Labah namaot.
122	Ang dalaga ang nagtanong kung umalis na ang binata.	Yay dalaga yay namastang no inumali yayna yay binatilyo.
123	Tinanong ng dalaga kung umalis na ang binata.	Pinastang nin dalaga no inumali ana yay binatilyo.
124	Ang tinanong ng dalaga ay kung umalis na ang binata.	Yay pinastang nin dalaga no inumali yayna yay binatilyo.
125	Gusto ng binatang maglaro, pero ayaw ng dalaga.	Labay na nin binatilyon mamûkap, kot ka na labay nin dalaga.
126	Umalis ang binata, ngunit hindi natulog ang dalaga, kundi naligo.	Inumali yay binatilyo, kot kay nâlok yay dalaga, ta nalyô.
127	Umalis ang binata at naligo naman ang dalaga.	Inumali yay binatilyo tan/bâyo nalyô anamaot yay dalaga.
128	Naliligo pa ang dalaga kaninang dumating ako.	Ampalyo ot yay dalaga nangon nilumato ko.
129	Ang binata'y masipag, mayaman, at marunong magluto.	Yay binatilyo a mahipog, mayaman, tan tandâ mangluto.

130	Umalis ka na at gusto ko nang matulog.	Umalì kayna ta labay koynan màlok.
131	Matulog ka at kakanta ako.	Màlok ka ta kumanta ko.
132	"Papatayin kita," sigaw ni Pedro.	"Patyon kata," bulyaw ni Pedro.
133	Ang isinigaw ni Pedro'y "Papatayin kita."	Yay imbulyaw ni Pedro "Patyon kata."
134	"Anong gusto mo," tanong ng dalaga.	"Anyay labay mo," pastang na nin dalaga.
135	"Gusto kong kanin," sagot ng binata.	"Labay kon kanon," ubat na nin binatilyo.
136	Naiiyak ako tuwing maalala kita.	Ampakâtangi ko no angkapânumtuman kata.
137	Buhat nang umalis ka, uminam ang aking buhay.	Mula hin inumali ka, inumayos yay biyay ko.
138	Maniniwala akong tunay niya akong iniibig kung ibibili niya ako ng singsing na may malaking diyamante.	Ampîpol akon putog na kon anlabyon no impanaliw na ko nin singsing a main mahîban a diyamante.
139	Kung ibibili niya ako ng singsing na may malaking diyamante.	No impanaliw na ko nin singsing a main mahîban a diyamante.
140	Hindi ka niya maibibili ng singsing	Kay ka na maipanaliw nin singsing
141	Dahil sa wala siyang pera.	Banà humin yan kuwarta.

Causative Sentences

	Filipino	Sambal Tina
142	Ang bata ang pumunta sa ulan.	Yay anak yay nako ha abagat.
143	Ang bata ang nagpaulan.	Yay anak yay nagpaabagat.

144	Nagpaulan ang bata.	Nagpaabagat yay anak.
145	Ang pari ang nagpaulan.	Yay pari yay nagpaabagat.
146	Pinaulan ng pari.	Pinaabagat nin pari.
147	Ang binata ang nagpaiyak sa bata.	Yay binatilyo yay namatangi ha anak.
148	Nagpaiyak ng bata ang binata.	Namatangi nin anak yay binatilyo.
149	Ang bata ang pinaiyak ng binata.	Yay anak yay pinatangi nin binatilyo.
150	Pinaiyak ng binata ang bata.	Pinatangi nin binatilyo yay anak.
151	Ang dalaga ang nagpakain sa aso ko.	Yay dalaga yay namakan ha aso ko.
152	Ang aso ang pinakain ng dalaga.	Yay aso yay pinakan nin dalaga.
153	Pinakain ng dalaga ang aso ko.	Pinakan nin dalaga yay aso ko.
154	Ang dalaga ang nagpakain sa tinapay sa aso ko.	Yay dalaga yay namakan nin tinapay ha aso ko.
155	Ang aso ko ang pinakain ng dalaga ng tinapay.	Yay aso ko yay pinakan nin dalaga nin tinapay.
156	Ang tinapay ang ipinakain ng dalaga sa aso ko.	Yay tinapay yay impakan nin dalaga ha aso ko.
157	Ang dalaga ang nagpaganda sa kaniyang sarili.	Yay dalaga yay nagpaganda ha sarili na.
158	Nagpaganda ang dalaga.	Nagpaganda yay dalaga.
159	Ang binata ang nagpaganda sa dalaga.	Yay binatilyo yay nagpaganda ha dalaga.
160	Pinaganda ng binata ang dalaga.	Pinaganda nin binatilyo yay dalaga.
161	Nagpakulo ng tubig ang dalaga.	Namahbo/Namâmot nin lanom yay dalaga.
162	Pinakulo ng dalaga ang tubig.	Pinahbo/Pinâmot nin dalaga yay lanom.

163	Ang binata ang kumuha ng lapis.	Yay binatilyo yay nanguwa nin lapis.
164	Ang dalaga ang nagpakuha ng lapis sa binata.	Yay dalaga yay namakuwa nin lapis ha binata.
165	Ang binata ang pinakuha ng dalaga ng lapis.	Yay binatilyo yay pinakuwa nin dalaga nin lapis.
166	Ang lapis ang ipinakuha ng dalaga sa binata.	Yay lapis yay impakuwa nin dalaga ha binatilyo.
167	Ang binata ang nagpakita sa dalaga.	Yay binatilyo yay napâkit ha dalaga.
168	Ang binata ang nagpakita ng daga sa dalaga.	Yay binatilyo yay namâkit nin bulakì ha dalaga.
169	Ang daga ang ipinakita ng binata sa dalaga.	Yay bulakì yay impâkit nin binatilyo ha dalaga.
170	Ang dalaga ang pinagpakitaan ng binata sa daga.	Yay dalaga yay pinapâkitan nin binatilyo ha bulakì.
171	Ang dalaga ang pinagtawanan ng binata.	Yay dalaga yay kinakâlihan nin binatilyo.
172	Ang binata ang nagpaluto ng kanin sa bata para sa dalaga.	Yay binatilyo yay namaluto nin kanon ha anak para ha dalaga.
173	Ang bata ang pinagluto ng binata ng kanin para sa dalaga.	Yay anak yay pinaluto nin binatilyo nin kanon para ha dalaga.
174	Ang dalaga ang ipinagpaluto ng binata ng kanin sa bata.	Yay dalaga yay impagluto nin binatulyo nin kanon ha anak.
175	Ang binata ang nagpapapinta sa bahay niya ng puti.	Yay binatilyo yay ampamapintura ha bali na nin puti.
176	Ang bahay niya ang pinapintahan ng binata ng puti.	Yay bali na yay pinapinturahan na nin binatilyo nin puti.
177	Ang dalawang dalaga ang nagpagandahan ng bato nila.	Yay luway dalaga yay nagpagandahan nin bato la.

178	Nagpagabi ng dating ang dalaga.	Nagpayabi nin latô yay dalaga.
179	Nagpakamatay ang dalaga.	Nagpakamati yay dalaga.
180	Nagpatihulog sa hagdanan ang dalaga.	Nagdadabo ha ayran yay dalaga.
181	Napahiga ang dalaga.	Nipairâ yay dalaga.
182	Kapapakain ng aso ang dalaga.	Kapipâpakan nin aso yay dalaga.
183	Ipinakikibigay niya ito sa iyo.	An-ipakiibi na yati kunmo.
184	Pinakiusapan nila akong huwag munang mag-aasawa.	Pinakîtutulan la kon dukâ yapon mag-ahawa.

Syntactic Functions and Forms of Various Particles

	Filipino	Sambal Tina
185	Siya ito ang hinahanap ko.	Hiya yay antingkaon ko.
186	Tumayo sina Pedro.	Nîrong hili Pedro.
187	Si Pedro ang tumayo.	Hi Pedro yay nîrong.
188	Sina Pedro ang tumayo.	Hili Pedro yay nîrong.
189	Binili ng anak ko ang bahay nila.	Hinaliw nin anak ko yay bali la.
190	Binili ng mga anak ko ang bahay nila.	Hinaliw nin ow-anak ko yay bali la.
191	Binili ni Pedro ang bahay ko.	Hinaliw ni Pedro yay bali ko.
192	Binili nina Pedro ang bahay ko.	Hinaliw li Pedro yay bali ko.
193	Ito ang bahay ng anak ko.	Yati yay bali nin anako.
194	Ito ang bahay ng mga anak ko.	Yati yay bali nin ow-anako.
195	Ito ang bahay ni Pedro.	Yati yay bali ni Pedro.
196	Ito ang bahay nina Pedro.	Yati yay bali li Pedro.
197	Pumunta ang babai sa simbahan.	Nako yay babayi ha simbaan.

198	Pumunta ang babai sa Baguio.	Nako yay babayi ha Baguio.
199	Nakipag-usap ang bata sa babai.	Nakítutol yay anak ha babayi.
200	Nakipag-usap ang bata sa mga babai.	Nakítutol yay anak ha bawbabayi.
201	Nakipag-usap ang bata kay Pedro.	Nakítutol yay anak kuni Pedro.
202	Nakipag-usap ang bata kina Pedro.	Nakítutol yay anak kunli Pedro.
203	Bumili ako ng kendi sa dalaga.	Nanaliw ko nin kendi ha dalaga.
204	Bumili ako ng kendi sa mga dalaga.	Nanaliw ko nin kendi ha dawdalaga.
205	Bumili ako ng kendi kay Pedro.	Nanaliw ko nin kendi kuni Pedro.
206	Bumili ako ng kendi kina Pedro.	Nanaliw ko nin kendi kunli Pedro.
207	Bumili ako ng kendi para sa dalaga.	Nanaliw ko nin kendi para ha dalaga.
208	Bumili ako ng kendi para sa mga dalaga.	Nanaliw ko nin kendi para ha dawdalaga.
209	Bumili ako ng kendi para kay Pedro.	Nanaliw ko nin kendi para kuni Pedro.
210	Bumili ako ng kendi para kina Pedro.	Nanaliw ko nin kendi para kunli Pedro.
211	Magandang sasayaw ang dalaga.	Magandan magbayli yay dalaga.
212	Mabagal na lumakad ang binata.	Matantan lumalako yay binatilyo.

213	Patay na dumating ang sundalo.	Nati nan nakalatô yay hundalo.
214	Pagod na dumating ang tatay ko.	Mapagal yan nakalatô yay tatay ko.
215	Nadatnan ng binatang naliligo ang dalaga.	Nâlatô na nin binatilyon ampalyô yay dalaga.
216	Nakita ng dalagang dumating ang binata.	Nâkit na nin dalagan nakalatô yay binatilyo.
217	Pinilit ng binatang makita ang dalaga.	Pinilit nin binatilyon mâkit yay dalaga.
218	Hindi mapilit na lumabas ang dalaga.	Kay mapilit lumikol yay dalaga.
219	Sinamahan ng binata ang dalagang mamitas ng mangga	Nilalamuan nin binatilyo yay dalaga mamuti nin mangga.
220	Tumakbo ng mabilis si Pedro.	Nulayo nin mabilis hi Pedro.
221	Mabilis na tumakbo si Pedro.	Mabilis nin nulayo hi Pedro.
222	Mabilis ang takbo niya.	Mabilis yay pulayo na.
223	Nakita ko ang batang masipag.	Nâkit ko yay anak a mahipog.
224	Nakita ko ang masipag na bata.	Nâkit ko yay mahipog a anak.
225	Bumili ako ng isang salop na bigas.	Nanaliw ko nin âsay halop a buyah.
226	Matibay ang bahay na bato.	Matibay yay balin bato.
227	Mahirap ang buhay sa Maynila.	Mairap yay biyay ha Ibalì.
228	Masisipag ang mga tao sa bukid.	Mawmahipog yay tawtawo ha buwat.
229	Dalawa katao ang lalim ng tubig sa balon.	Luway katawo yay lalò nin lanom ha bubon.

230	Ako ang pinaliguan ni Pedro ng suka.	Hikó yay pinalyuan ni Pedro nin sukà.
231	Ito ang binili ni Pedro at ni Huwan ng piso.	Yati yay hinaliw ni Pedro tan ni Huwan nin piso.
232	Aalis si Pedro nitong linggong ito.	Umali hi Pedro yatin linggon yati.
233	Aalis ang dalaga sa Sabado.	Umali yay dalaga ha Sabado.
234	Sa Sabado ang alis ng dalaga.	Ha Sabado yay ali nin dalaga.
235	Umalis ang dalaga at si Pedro noong lunes.	Inumali yay dalaga tan hi Pedro hin Lunes.

Different Ways of Negating

	Filipino	Sambal Tina
236	Hindi tumawa ang binata.	Kay inumlih yay binatilyo.
237	Hindi ang binata ang tumawa.	Ambo yay binatilyo yay inumlih.
238	Ang binata ang hindi tumawa.	Yay binatilyo yay kay inumlih.
239	Hindi ang binata ang hindi tumawa.	Ambo yay binatilyo yay kay inumlih.
240	Hindi tumatawa ang binata.	Kay am-umlih yay binatilyo.
241	Hindi tatawa ang binata.	Kay ya umlih yay binatilyo.
242	Huwag kang tumawa.	Dukâ ka umlih.
243	Ikaw ang huwag tumawa.	Hika yay dukâ umlih.
244	Hindi masipag ang dalaga.	Ambô mahipog yay dalaga.
245	Hindi abugado ang kapatid mo.	Ambô abugado yay talakaka mo.
246	Gustong tumakbo ng binata.	Labay mulayo nin binatilyo.
247	Ayaw tumakbo ng mga dalaga.	Kay labay mulayo nin dawdalaga.

248	Gusto ko pang kanin.	Labay ko ot a kanon.
249	Ayaw ko na ng kanin.	Ka koyna labay a kanon.
250	Bawal ang umihi dito.	Bawal mumî iti.
251	Hindi maaaring dumaan dito.	Kay puweden dumalan iti.
252	Walang makakaraan dito	Humin makadalan iti.

Imperative Sentences

	Filipino	
253	Dapat kang kumain ng marami.	Dapat kan mangan nin (ma)lako.
254	Kumain ka ng kanin!	Mangan ka nin kanon!
255	Kanin mo ito!	Kanon mo yati!
256	Ito ang kanin mo.	Uyay kanon mo.
257	Kanin ninyo ito!	Kanon muyo yati!

Interrogative Sentences

	Filipino	Sambal Tina
258	Bakit tumawa ang binata?	Angkot inumlih yay binatilyo?
259	Ano ba't naririto ka na naman?	Angkot man iti kaynaman?
260	Ano sa iyo kung tumanda akong dalaga?	Anyá (man) kumo no tumuntawo kon dalaga?
261	Ika-anong presidente ng Pilipinas si Rohas?	Pang-umnon presidente nin Pilipinas hi Roxas?
262	Kaanu-ano mo ang presidente ng Pilipinas?	Anyay relasyon mo ha presidente nin Pilipinas? Kaano-ano mo yay presidente nin Pilipinas?
263	Pinalo mo ba ang kalabaw ko?	Ginarote mo duman yay damulag ko?
264	Pinalo mo ang kalabaw ko, hindi ba?	Ginarote mo yay damulag ko, ambo duman?

265	Umalis ka na, ha?	Umali kayna, ha?
266	Kinain mo yata ang saging ko?	Kinan mo lawo yay batag ko?
267	Matutuloy kaya ng kasal ni Selya?	Mituloy kari yay kahal ni Selya?
268	Umaraw sana sa linggo?	Humilà kumon yay awlo ha linggo?
269	Sino ang kumain sa mangga mo?	Hino yay nangan ha mangga mo?
270	Sinu-sino ang nakakita sa akin?	Hino-hino yay nakâkit kungko?
271	Ano ang nakita mo?	Anyay yay nâkit mo?
272	Anu-ano ang nakita mo?	Anyay-ayay yay nâkit mo?
273	Ilan ang gustong uminom?	Umno yay labay minom?
274	Tig-iilan kayo ng saging?	Tig-umno kamo nin batag?
275	Kailan ka nagpagamot sa ospital?	Nakâno ka nagpatambal ha ospital?
276	Anong oras ka bumangon?	Anyay oras ka nimata?
277	Makailan kang nagbalik dito?	Umnoy beses kaynan nagbalik iti?
278	Kanino ang saging na ito?	Hinoy main ikon yati batag?
279	Kaninong manok ito?	Hinon manok yati?
280	Para kanino ito?	Para kuni yati?
281	Sa kanino mo ibinigay ang sulat ko?	Ayti mo imbi yay hulat ko?
282	Isda nino ito?	Hino yay main kunâ yati?
283	Saan dumapo ang ibon?	Ayti dinumpa yay manok-manok?
284	Nasaan ang anak ko?	Ayti yay anako?
285	Tagasaan ang binata?	Ayti taga yay binatilyo?
286	Alin dito ang gusto mo?	Ayti iti yay labay mo?
287	Magkano ito?	Umno/Hiumno yati?

288	Gaano kataas ang sampalok?	Pâno katâgay yay sampalok?
289	Paano lumangoy ang dalaga?	Pâno tumangoy yay dalaga?
290	Naano ang mukha mo?	Napâno/Nangano yay lupa mo?
291	Inano mo ang ilong niya?	Anyay yay ginwa mo ha âlong na?

Different Forms and Functions of the Personal Pronouns

	Filipino	Sambal Tina
292	Nagkuwan kami ng kuwan ni kuwan noong kuwan.	Nagkuwanmi nin kuwan ni kuwan hin kuwan.
293	Aalis ako bukas.	Umali ko dilap.
294	Aalis kata bukas.	Umali ta dilap.
295	Aalis ka bukas.	Umali ka dilap.
296	Aalis siya bukas.	Umali ya dilap.
297	Aalis kami bukas.	Umali kami dilap.
298	Aalis tayo bukas.	Umali tamo dilap.
299	Aalis kayo bukas.	Umali kamo dilap.
300	Aalis sila bukas.	Umali la dilap.
301	Ako ang aalis bukas.	Hiko yay umali dilap.
302	Kata ang aalis bukas.	Luwa ta yay umali dilap.
303	Ikaw ang aalis bukas.	Hika yay umali dilap.
304	Siya ang aalis bukas.	Hiya yay umali dilap.
305	Kami ang aalis bukas.	Hikami yay umali dilap.
306	Tayo ang aalis bukas.	Hitamo yay umali dilap.
307	Kayo ang aalis bukas.	Hikamo yay umali dilap.
308	Sila ang aalis bukas.	Hila yay umali dilap.
309	Kakanin ko ang mangga nila.	Kanon ko yay mangga la.
310	Kakanin nating dalawa ang mangga niya.	Kanon tan luwa yay mangga la.

311	Kakanin mo ang mangga namin.	Kanon mo yay mangga mi.
312	Kakanin niya ang mangga natin.	Kanon na yay mangga tamo.
313	Kakanin namin ang mangga ninyo.	Kanon mi yay mangga muyo.
314	Kakanin natin ang mangga mo.	Kanon tamo yay mangga mo.
315	Kakanin ninyo ang mangga ko.	Kanon muyo yay mangga ko.
316	Kakanin nila ang mangga nating dalawa.	Kanon la yay mangga tan luwa.
317	Ang mangga niya ang aking kakanin.	Yay mangga na yay kanon ko.
318	Akin ito, iyo iyan, kaniya iyon.	Ikungko yati, ikonmo yârin, ikuna yataw.
319	Ito ang akin, iyan ang iyo, iyon ang kaniya.	Yati yay ikungko, yârin yay ikonmo, yataw yay ikuna.
320	Iyon ang inyo, hindi ito.	Yataw yay ikon muyo, ambo yati.
321	Siya ang lumapit sa akin.	Hiya yay dinumani kungko.
322	Siya ang lumapit sa ating dalawa.	Hiya yay dinumani kuntan luwa.
323	Siya ang lumapit sa iyo.	Hiya yay dinumani kunmo.
324	Siya ang lumapit sa kaniya.	Hiya yay dinumani kuna.
325	Siya ang lumapit sa amin.	Hiya yay dinumani kunmi.
326	Siya ang lumapit sa atin.	Hiya yay dinumani kuntamo.
327	Siya ang lumapit sa inyo.	Hiya yay dinumani kunmuyo.
328	Siya ang lumapit sa kanila.	Hiya yay dinumani kunla.
329	Siya ang nakakita sa iyo.	Hiya yay nakâkit kunmo.
330	Siya ang nakipag-usap sa iyo.	Hiya yay nakîtutol kunmo.

331	Bumili si Pedro ng kendi para sa akin.	Nanaliw hi Pedro nin kendi para kungko.
332	Bahay nila ito, hindi amin.	Bali la yati, ambo kunmi.
333	Ito ang aming bahay, iyon ang kanila.	Yati yay bali mi, yataw yay kunla.
334	Siya ang bumili nito.	Hiya yay nanaliw yati.
335	Siya ang bumili niyan.	Hiya yay nanaliw yârin.
336	Siya ang bumili niyon.	Hiya yay nanaliw yataw.
337	Siya ang bumili nitong bahay namin na ito.	Hiya yay nanaliw yati bali min yati.
338	Siya ang natulog dito.	Hiya yay nâlok iti.
339	Siya ang natulog diyan.	Hiya yay nâlok ison.
340	Siya ang natulog doon.	Hiya yay nâlok itaw.
341	Ganito ang ginawa niya, hindi ganiyan.	Anuti yay ginwa na, ambô anurin.
342	Ganiyan ang ginawa niya, hindi ganito.	Anurin yay ginwa na, ambô anuti.
343	Ganoon ang ginawa niya, hindi ganiyan.	Anutaw yay ginwa na, ambô anurin.

Sequences of Personal Pronouns

	Filipino	Sambal Tina
344	Iniibig kita.	Anlabyon kata.
345	Makikita kita bukas.	Mâkit kata dilap.
346	Makikita ko siya bukas.	Mâkit ko ya dilap.
347	Makikita ko kayo bukas.	Mâkit ko kamo dilap.
348	Makikita ko sila.	Mâkit ko hila.
349	Makikita nating dalawa siya.	Mâkit ta yan luwa.
350	Makikita nating dalawa sila.	Mâkit ta hila luwa.
351	Makikita natin siya.	Mâkit tamo ya.
352	Makikita natin sila.	Mâkit tamo hila.

353	Makikita mo ako.	Mâkit mo ko.
354	Makikita mo siya.	Mâkit mo ya.
355	Makikita mo kami.	Mâkit mo kami.
356	Makikita mo sila.	Mâkit mo hila.
357	Makikita niya ako.	Mâkit na ko.
358	Makikita ka niya.	Mâkit na ka.
359	Makikita ka nila.	Mâkit la ka.
360	Makikita niya siya.	Mâkit na ya.
361	Makikita niya kami.	Mâkit na kami.
362	Makikita niya tayo.	Mâkit na tamo.
363	Makikita niya kayo.	Mâkit na kamo.
364	Makikita niya sila.	Mâkit na hila.
365	Makikita ka namin.	Mâkit mi ka.
366	Makikita namin siya.	Mâkit mi ya.
367	Makikita namin kayo.	Mâkit mi kamo.
368	Makikita namin sila.	Mâkit mi hila.
369	Makikita natin siya, hindi si Pedro.	Mâkit tamo ya, ambô hi Pedro.
370	Makikita natin sila, hindi lang siya.	Mâkit tamo hila, ambô bungat hiya.
371	Makikita ninyo ako.	Mâkit muyo ko.
372	Makikita ninyo siya.	Mâkit muyo ya.
373	Makikita ninyo kami.	Mâkit muyo kami.
374	Makikita ninyo sila.	Mâkit muyo hila.
375	Makikita nila ako.	Mâkit la ko.
376	Makikita nila kata.	Mâkit la ta.
377	Makikita ka nila.	Mâkit la ka.
378	Makikita nila siya.	Mâkit la ya.
379	Makikita nila kami.	Mâkit la kami.
380	Makikita nila tayo.	Mâkit la tamo.
381	Makikita nila kayo.	Mâkit la kamo.

382	Makikita nila sila.	Mâkit la hila.
383	Nakita siya ni Pedro.	Nâkit na ya ni Pedro.
384	Siya ang nakita ni Pedro.	Hiya yay nâkit ni Pedro.
385	Nakita sila ni Pedro.	Nâkit na hila ni Pedro.
386	Nakita ako ni Pedro.	Nâkit na ko ni Pedro.
387	Ako ang nakita ni Pedro.	Hikó yay nâkit ni Pedro.
388	Nakita ako ni Pedro at ni Huwan.	Nâkit la ko ni Pedro tan ni Huwan.
389	Nakita sila ni Pedro at ni Huwan.	Nâkit hila ni Pedro tan ni Huwan.
390	Narito sa tabi ko ang anak mo.	Iti ha dani ko yay anak mo.
391	Heto na ang presidente.	Iti yayna yay presidente.
392	Akin na ang libro ko.	Anti na yay libro ko.

Various Forms and Uses of Numerals

	Filipino	Sambal Tina
393	Isa	Âsa
394	Dalawa	Luwa
395	Tatlo	Tulo
396	Apat	Âpat
397	Lima	Lima
398	Anim	Ânom
399	Pito	Pito
400	Walo	Walo
401	Siyam	Siyam
402	Sampu	Mapulò
403	Labing-isa	Labin-âsa
404	Labing-dalawa	Labinluwa
405	Labing-tatlo	Labintulo

406	Labing-apat	Labin-âpat
407	Labinlima	Labinlima
408	Labing-anim	Labin-ânom
409	Labimpito	Labimpito
410	Labing-walo	Labinwalo
411	Labinsiyam	Labinsiyam
412	Dalawampu	Luwampulo
413	Dalawampu't isa	Luwampulo tan âsa
414	Dalawampu't dalawa	Luwampulo tan luwa
415	Tatlumpo	Tulumpulo
416	Apat na pu	Âpat a pulò
417	Limampu	Limampulo
418	Anim na pu	Ânom a pulò
419	Pitumpu	Pitompulo
420	Walumpu	Walompulo
421	Siyam na pu	Siyam a pulò
422	Isandaan	Hanyatos
423	Isandaan at isa	Hanyatos tan âsa
424	Isandaan at dalawa	Hanyatos tan luwa
425	Dalawandaan	Luwanyatos
426	Tatlundaan	Tulonyatos
427	Apat na raan	Âpat a yatos
428	Isanlibo	Hanlibo
429	Isanlibo't isa	Hanlibo tan âsa
430	Isanlibo't dalawa	Hanlibo tan luwa
431	Sampunlibo	Mapulò a libo
432	Isandaan libo	Hanyatos a libo
433	Isang milyon	Âsay milyon
434	Una	Ûna
435	Ikalawa	Ikaluwa
436	Ikatlo	Ikatulo

437	Ikapat	Ikaâpat
438	Ikalima	Ikalima
439	Ikanim	Ikaânom
440	Ikapito	Ikapito
441	Ikawalo	Ikawalo
442	Ikasiyam	Ikasiyam
443	Ikasampu	Ikamapulò
444	Ikalabing-isa	Ikalabin-âsa
445	Ikalabindalawa	Ikalabinluwa
446	Iisa	Aâsa
447	Dadalawa	Luluwa
448	Tatatlo	Tutulo
449	Aapat	Aâpat
450	Lilima	Lilima
451	Sasampu	Mâmapulò
452	Lalabing-isa	Lalabin-âsa
453	Lalabindalawa	Lalabinluwa
454	Tig-isa	Tig-âsa
455	Tigalawa	Tigluwa
456	Tigatlo	Tigtulo
457	Tigapat	Tig-âpat
458	Tiglima	Tiglima
459	Tiganim	Tag-ânom
460	Tigpito	Tigpito
461	Tigwalo	Tigwalo
462	Tigsiyam	Tigsiyam
463	Tigsampu	Tigmapulò
464	Tiglabing-isa	Tiglabin-âsa
465	Tiglabindalawa	Tiglabinluwa
466	Isa-isa	Âsa-âsa
467	Dala-dalawa	Luwa-luwa

468	Tatlo-tatlo	Tulo-tulo
469	Apat-apat	Âpat-apat
470	Sampu-sampu	Mapulò-mapulò
471	Labi-labing-isa	Labi-labin-âsa
472	Labi-labindalawa	Labi-labinluwa
473	Minsan	Minghan
474	Makalawa	Makaluwa
475	Makaitlo	Makatlo
476	Makaapat	Makâpat
477	Makalima	Makalima
478	Makaanim	Makânom
479	Makasampu	Makamapulò
480	Makalabing-isa	Makalabin-âsa
481	Siya ba ang kauna-unahan o kahuli-hulihan?	Hiya duman yay kaûna-ûnahan o kahuyot-huyutan?
482	Kalahati, katlo, o kung hindi, ikaapat na bahagi ang akin	Kapitnâ, katlo, o no kai, ikâpat a parte yay kungko.

Common Expressions and Greetings

	Filipino	Sambal Tina
484	Nagugutom ka na ba?	Mabitil kayna duman?
485	Oo.	Iyà.
486	Kakakain mo pa lang!	Kapîpipangan mo bungat!
487	Kahit na.	Maski ana.
488	Natatae ka ba, Rene?	Ampakatakâ ka duman, Rene?
489	Hindi.	Kaí.
490	Tatae ako pagkatapos mong kumain.	Manakâ ko pâmakayari/pagkayari mon mangan.
491	Sige.	Sige.
492	Natutulog na ba ang tatay mo?	Angkâlok ana duman yay tatay mo?

493	Ewan.	Hâwan.
494	Gusto mo na bang mag-asawa, Dan?	Labay moyna duman mag-ahawa, Dan?
495	Ayoko pa.	Ka ko ot labay.
496	Napakatanda mo na!	Hay tuntawo moyna!
497	Walang hiya ka.	Humin kan karingyan.
498	Saan ka pupunta?	Ayti ka makó?
499	Diyan lang.	Ison bungat.
500	Saan ka nanggaling?	Ayti ka ibat?
501	Sa simbahan.	Ha simbaan.
502	Aalis na ako, ha?	Mako koyna, ha?
503	Huwag muna.	Dukâ yapô/yapon.
504	Napakaaga pa.	Hay hakbay ot.
505	Tanghali na nga e.	Agtiawlo ana naor, ay.
506	Sige na nga.	Hige/Sige payna.
507	Salamat.	Salamat.
508	Walang anuman.	Humin bungat.
509	Sulong na.	Tuloy ana.

Inflectional Forms of Representative Verbs

	Filipino	Sambal Tina
510	Tatayo ang bata.	Mîrong yay anak.
511	Tumatayo na ang bata.	Ampîrong ana yay anak.
512	Gusto niyang tumayo ka sa tabi niya.	Labay na mîrong ka ha dani na.
513	Tumayo ka!	Mîrong ka!
514	Magsisitayo ang mga bata.	Mîpîrong ana yay aw-anak.
515	Nagsisitayo na ang mga bata.	Ampîpîrong ana yay aw-anak.
516	Kakain ng mangga ang bata.	Mangan nin mangga yay anak.

517	Kumakain ng mangga ang bata.	Ampangan nin mangga yay anak.
518	Kumakain siya ng mangga nang dumating ako.	Ampangan ya nin mangga hin nilumatô (a)ko.
519	Araw-araw siyang kumakain ng mangga.	Awlo-awlo yan ampangan nin mangga.
520	Kakanin ng bata ang mangga.	Kanon nin anak yay mangga.
521	Kinakain ng bata ang mangga.	Angkanon nin anak yay mangga.
522	Kinakain ng bata ang mangga nang dumating ako.	Angkanon nin anak yay mangga hin nilumatô (a)ko.
523	Parating mangga ang kinakain ng bata.	Pirmin mangga yay angkanon nin anak.
524	Kanin mo ito!	Kanon mo yati!
525	Bibilhin ng bata ang mangga.	Haliwon nin anak yay mangga.
526	Binibili ng bata ang mangga.	Anghaliwon nin anak yay mangga.
527	Bilhin mo ito!	Haliwon mo yati!
528	Ibibili ng bata ang dalaga ng kendi.	Ipanaliw nin anak yay dalaga nin kendi.
529	Ibinibili ng bata ang dalaga ng kendi.	Ang-ipanaliw nin anak yay dalaga nin kendi.
530	Ibili mo siya ng kendi!	Ipanaliw mo ya nin kendi!
531	Ipinsusulat niya ang lapis ko.	Ipanulat na ya lapis ko.
532	Ipinansusulat niya ang lapis ko.	Ang-ipanulat na yay lapis ko.
533	Binigyan niya ako ng bigas.	Binyan na ko nin buyah.
534	Bibigyan niya ako ng bigas.	Babiyan na ko nin buyah.

535	Binibigyan niya ako ng bigas tuwing Pasko.	Ambiyan na ko nin buyah no Pasko.
536	Bigyan mo siya ng bigas!	Biyan mo ya nin buyah!
537	Makikipag-usap ang bata sa dalaga.	Makîtutol yay anak ha dalaga.
538	Nakikipag-usap ang bata sa dalaga.	Ampakîtutol yay anak ha dalaga.
539	Kakausapin ng bata ang dalaga.	Kâtutulon nin anak yay dalaga.
540	Kinakausap ng bata ang dalaga.	Angkâtutulon nin anak yay dalaga.
541	Mamamatay ka rin.	Mati ka ot bungat. Mati ka siyempre.
542	Maraming Pilipino ang namamatay sa tibi.	Malakô a Pilipino yay ampikati ha tibi.
543	Tibi ang ikinamamatay ng maraming Pilipino.	Tibi yay ang-ikamati nin malakô a Pilipino.
544	Tibi ang ikakamatay ng bata.	Tibi yay ikamati nin anak.
545	Mag-aaway ang dalawang bata.	Miaway yay luway anak.
546	Nag-aaway ang dalawang bata.	Ampiaway yay luway anak.
547	Madadapa ang bata.	Mipalukmâ yay anak.
548	Nadadapa ang bata araw- araw.	Ampipalukmâ yay anak awlo-awlo.
549	Ang bata ang magpapakain sa aso ko.	Yay anak yay mamakan ha aso ko.
550	Ang bata ang nagpapakain sa aso ko.	Yay anak yay ampamakan ha aso ko.

551	Pakakanin ng bata ang aso ko.	Pakanon nin anak yay aso ko.
552	Pinakakain ng bata ang aso ko.	Ampakanon nin anak yay aso ko.
553	Pakanin mo ang aso ko!	Pakanon mo yay aso ko!
554	Nakabili sila ng mangga sa Sebu.	Nakahaliw hila nin mangga ha Sebu.
555	Makakabili sila ng mangga sa Sebu.	Makahaliw hila nin mangga ha Sebu.
556	Nakakabili sila ng mangga sa Sebu.	Ampakahaliw hila nin mangga ha Sebu.
557	Nabili nila ang mangga ng diyes	Nahaliw la yay mangga nin mapulò.
558	Mabibili nila ang mangga ng diyes.	Mahaliw la yay mangga nin mapulò.
559	Nabibili nila ang mangga ng diyes.	Angkâhaliw la yay mangga nin mapulò.

Addenda

	Filipino	Sambal Tina
560	Ang batang ito ang tumakbo.	Yati yay anak a nulayo.
561	Itong dalagang ito ang nagnakaw ng isda.	Yay dalagan yati yay naniba nin kunâ.
562	Ang lalaking iyon ang nanalo sa loto.	Yay lalakin yataw yay nanalo ha loto.
563	Iyong lalaking iyon ang pumatay sa artista.	Yataw lalakin yataw yay nangmati ha artista.
564	Ang batang iyan ang masipag mag-aral.	Yârin anak arin yay mahipog mag-aral.
565	Ang batang ito ang tamad magbasa.	Yati yay anak a matamlar mamasa.

566	Bata, pumatay ng pusa.	Anak, nangmati nin pusa.
567	Mga bata, hinuli ng pulis.	Aw-anak, dinakop nin pulis.
568	Nakakita ang dalaga ng mga batang hinuli ng pulis.	Nakâkit yay dalaga nin aw-anak a dinakop nin pulis.
569	Mga batang hinuli ng pulis ang nakita ng dalaga.	Aw-anak a dinakop nin pulis yay nâkit nin dalaga.
570	Batang babae, ginahasa at pinagsasaksak, patay.	Anak a babayi, ginahasa tan pinagsasaksak, nati.

Apendiks C

Transkripsiyong Ortograpiko ng mga Tugon sa Pear Film

1. Dan

Nâkit ko, main âsay tawo ampamuti yan Indian mango. Yay Indian mangon nakuwa na ang-ingka na ha tiklis. Bâyo, yay tiklis luwayna'y puno nin Indian mango. Bâyo, main nin aryan ang-ulian yatin tawon ampamuti nin Indian mango. Oh bâyo, main antumnoy nin kambing. Main papalato tawo main yan akay-akay nin kambing. Bâyo, yay lalaki nuli yaynaman ha aryan para mamuti nin anaman Indian mango. Dinumalan yati tawo main akay nin kambing itaw hagdan nin tawon ampamutin Indian mango. Main ot âsay tiklis, humin laman Indian mango. Pero yay luway tiklis main anan laman, puno ana. Bâyo, yay kambing kulay brown. Guloy-guloy na ya nin âsay lalaki. Nakalampasyayna'y lalaki. Bâyo, main anaman âsay lalakin nakabisikleta. Naku yaynaman ataw lugar nin tawon ampamuti'n Indian mango. Imparada na yay bisikleta na itaw ha tubo nin puon nu ayti ampamuti'n Indian mango. Bilang anak lawôrin.

Bâyo, yay bisikleta na kulay maroon a kulay. Bâyo, nakasumbrero ya. Ah, yataw anak a nakabisikleta, kinuwana yay âsay tiklis, ingkarga na ha bike. Bâyo, inumali yayna bitbit yay tiklis a main Indian mango. Bâyo, main anaman palato a nakabisikleta, kapihabwat hila hawanin. Habwat. Bâyo, nabalintâ ya, nihabwag a halban nin Indian mangon nakaingka ha tiklis. Yârin. Bâyo, nâkit na ya nin apat a katawo, tinambayan la ya. Pinulot la'y mawmangga, bâyo impârong la'y bisikleta na. Bâyo, tinambayan la ya, ingkarga la oman yay tiklis ha bisikleta na nin 'taw anak. Bâyo, inumali yayna yay anak, ang-itulak na'y bisikleta na. Inumali hilayna siyempre yay tuloy katawo. Bâyo, mâmot a panahon arin. Bâyo, pinaswitan la ya. Tan, ang-ikamatla kuna yay sumbrero nan nâbatì.

Hawanin, imbi la'y sumbrero kunan yay anak a nakabatì nin sumbrero. Inghulot nayna. Bâyo, inumali yayna. Mîhiwalay hilaynan yati anak siyempre a nakâpulot nin sumbrero na. Tulo hilaynan anak. [inaudible] kalamoana. Bâyo, yay anak nami ya nin Indian mango. Nami ya ya'n tulo, osa-osa hila. Habang anglalako hila, angkanon la, habang anglalako hila. itaw lalaki a nâbatì ampamuti nin Indian mango, nanao yaynaman. Bâyo, main yay naman nin âsay tiklis a puno nin Indian mango. Yay âsa humin laman. Hawanin, nilumato hila tawtuloy tawo nin tinumambay yataw anak a nabalinta. Bâyo, nilumalako hilayna papadayo ataw tuloy tawo.

2. Ded

Ampamuti ya'n mangga. Mangga duman iti? Yataw namaot âsa, yataw âsa ampaglawidya'n kambing. Ba-yo, main anak a naka-bike. Main yan nakahakbat siyempren naka-bike. Nâsagì na ya, nabûbû yataw inin, mangga ha kaing. Tinambayan ya na namaot, tinambayan hilay ampinulot yay mangga. Mangga duman ati? Piikap wamo? Kai, kaiya niikap. Nag-bike ya, inakot na yataw nâputi nin tatayna, tatay na siguro 'taw. Hawanin pabalik yayna,

nasagi ya nin yataw âsay bike. Main. Oh. Ah, yataw tulo kawkaikap niya duman ataw? Binyan na hila'n mangga. Inumaypa yayna tan ampamuti.

3. Gin

Yay tawo nagharvest yayna nin mangga lawo. Ampama-harvest yayna'n mangga ha tanim na. Gulpin inin, aw-anak a naka-bike, mîpag-bike hila. Nabalinta yataw anak a naka-bike. Nihabwag yay mawmangga. Ampulot-puluton la'y mangga tan ibalik la ha tiklis. Impârongla yataw bisikletan natumba. Pinulot-pulot la yataw nihahabwag a mawmangga. Umali yayna, yataw inin, yataw main awit 'taw mangga. Napulot ana halban mangga na. Ampaswitan la yataw anak. Imbalik la kuna yay sumbrero, ta nabati na'y sumbrero, imbi la kuna 'taw sumbrero na. Gulpi ot inin, mangga. Tan mahawa not ampamuti. Inumaypa ya, yataw lalaki. Inumpaypa ya ha ayran. Ta, ingka yayna yataw nîkîputi nan mangga. Itaw hilaynan aw-anak. Nilumaba hila itaw ha ampamuti'n mangga.

4. Lydia

Puon. Tawo. Ingka na yay mawmangga ha sako, Toy. Sako'y pinaglagyan na. Basket. Inuli na'y bungan mangga. Ingka na ha basket. Main ampakalatô a tawo, main yan awit damulag. Kambing. Main yan awit kambing. Nuli yaynaman oman. Namuti yaynaman bunga. Main nakalatô kot nakabisikleta ya. Biniliw na'y no lakô a nakuwa, nâputin mangga. Kinuwa nayna ta ingkarga na ha— Inayos na, inalsa na tan inayos na. Ah, kinuwa nayna, inggwa na ha bisikleta. Inlaho na. Inumali yayna. Nâbati yay tawon ampamuti nin bunga. Antoyna, awit-awit nayna. Iurong nayna no ayti na ayton. Mabiyat. Bilang mabiyat âwit na. Main anaman makalatô. Antoyna! Nabunlog. Mabiyat. Natumba ya. Ambo nan kaya. Abokado? Hikó man, kay ko tanda. Dinumani hila, biniliw la yay tawon narabo no nahakitan ya. Pinulot la'y manggan inggwana ha inin, âwiton na. Kaso, ingkarga naynaman imbalik laynaman ingkarga.

Inumali yaynaman. Ka' nayna kayan kinumarga bisikleta, inalakona ya tana yay âwit na. Inlalako na tana yay bisikleta, ta mabiyat a awit na. Nâbati na'y sumbrero na. Inhulol nan yataw âsay tawo. Binyan na hila mangga. Binyan na hilan bungan mangga. Inumali hilay na. Murong hilayna siguro. Ampamuti ya ot kamahawan a tawo. Main yan gamit ayran nin ulian na para makaputi ya. Humin ot laman âsa. Humin sana lawon mâputi. Main anaman nakalatô. Anya naman kari a labay la? [inaudable] ampapay.

5. Pot

Angkalngô koyna'y mawmanok. Buklayna. Ah, anya kari arin ang-ininun na? Bilang bâbâyo ko mâkit arin ah? Anya karin aw-inin, yârin amputihon na? Bilang mangga, kot humin itîrin. Laluman klasen inin arin, bunga. Dapat yati nanguwa ya'n inin, yay bilang gahang-gahang

miyentras ka' ya nairapan ha pangmuti na. Hay ayos pâmuti na. Humin nahâpak, 'nya? Ah no inin payti, no maluto, bilang main anan laluman kulay. Kalupan inin, bilang abokadon hâwan no anyay klasêrin. Ah, yati namaot namastol ya. Miano-ano hila kari iti luwa? Mîpinghan hila siguro. Yati yay âsa, mamastol ya, yati yay âsa tagaputi. Bilang lalumay lupan kambing la, 'nya? Yay inin na yati yay amputi kot inin, masyadon seryoso. Ka' na labay main mahira.

Hino ya kari ati? Anak na siguro 'ti? Anurin paytin itsuran bisikletan hinyadtaw. No anurin a bisikleta hawanin, edi umnoyna kari halagârin? Mabli siguro. Anya kari ati? Manaliw ya? Manaliw o kikuwa ya? Bilang ambo maganda'y ayos nin dulo na, 'nya? Hay kâmotan bîsa nakâ-longsleeves ya lawo. [inaudible] no tatay na. Pâno na kari mâwit arin? Ajo. Ahh, iya ta yay bisikleta na kot inin, main pâmîkaan. Hawanin lalumayna'y hitsura nin bawbisikleta ha arapan, humin basket. Humin pâmîkaan basket. Anya kari magkalasin inin arin bunga? Bilang lupan papaya, hâwan pa. Yay nadabo anay inin na. Ajo, ajo! Nibûbû ana. Mâpairapan hilan mamulot ati no hâsa-hâsawon la. Dapat ati no puluton lay halban, inin, mîtambay hila. Yârin ana. Ah, sinadya la. Sinadya la hilan iti yay inin siguro. Ah kai, tinambayan na hila. Wan ko no mîaaway hila. Labah ta tinambayan la ya. No kay la ya tinambayan kabuyutan nan mayari.

Hay kâmotan pa ot nin inin oh, nin panaon. Siguro magbalik yâtaw ati, manguwa yay naman oman. Tambayan na hilay nakuwan ati tulo ah miyentras mayari hilaynan mangakot nin inin, ilalako la. Pati sumbrero na nâbati na. Ayos ah pâmulyaw, 'nya? Angkot kari ta yay palwa humin inin, humin masyadon halita? Humin hilan masyadon, inin, anhalitaon. Nangupit hila, nanguwa hila kay na nâkit. Puwede paytin kanon ataw maskin maatâ. Wan ko no hâganon lan maluto. Naâsawan la yataw ah. Ah, bilangon na. Nag-ispanta ya. Ajo, ajo. Mîpansin na: "Ayti hila kari nanguwa nin kinan?" Makapuotan yataw paysan ta nagkulang.

6. Tin

Angkot man, 'sô? Ka' ka makîka? Oh main yan inin. Pâpaysan. Ta sunduon ko ni Mary Anne. 'Ya. 'Ya. Ampamuti ya nin prutas. Ampamuti ya'n mangga. Insalansan na ha basket. Antumnoy yay kambing. Kambing? Main ampâpakalatô nin nagpastol nin kambing. Main ampakalatô nin mâmagpastol nin kambing. Yataw lalaki, nuli ya yataw ha puon ta ampamuti ya. Yataw lalakin main awit nin kambing, ipastol na yay alaga na. Main dinumalan nin anak, naka-bike. Ampamakô kuni ama na. Yay anak na, ampakitambay kuna nin mamîsalansan nin nâputi na ha puon. Inggwanayna'n anakna ha bike yay na-putina. Malûpaw. Na-kasalubong na'n anak na yay kâbilbi na. Nîpîdumpol hila, nibantak yay awitnan basket a nakahaki ha bike na. Natumba ya ha bike. Nagkahugat ya. Oh, main tawtawon nakâkit kuna tinambayan la ya nin mamigwa uli ha amigwaan na. Oh, yay bike, impârongla. Main kaparan aw-anak nin tinumambay kuna. Oh, imbulta la'y naman yay inin ha bike, yay basket. Pinaswitanla ya'n yataw inin, tinumambay kuna ta nâbati yay sumbrerona.

Hawanin, ingkamatna kuna 'taw anak. Apay yataw? Main imbi nin, binyan na ya nin yârin, ay. Anya kot man prutas arin? Ha ibang bansa yârin, ay. Tanda mo no anya 'taw prutas?

Balâ ko, ambo lawô mangga ‘taw ta ibang bansa. Ah. Antoynan tatay na, inumaypa yayna. Gulpi nan nâputi. Ambilangon ni tatay na. Nakalato hila ‘taw tinumambay kuna. Ampag-ispanta ya lawo ta nâkit na main hilan gawgaot nin yataw pawprutas. Anlalako hila.

Apendiks D

Transkripsiyong IPA ng mga Tugon sa Pear Film

1. Dan

'naʔ.kit.ku ma.'ʔin 'ʔaʔ.saj 'ta.wu ʔam.pa.'mu.ti jan 'ʔin.djan 'meŋ.go
 jaj 'ʔin.djan 'meŋ.go na.'kwa na ʔaŋ.'ʔiŋ.kaʔ na ha tik.'lis
 'baʔ.ju ma.'ʔin nin ʔaj.'ran ʔaŋ.ʔu.'li.ʔan ja.'tin 'ta.wun ʔam.pa.'mu.ti nin 'ʔin.djan 'meŋ.go
 o 'baʔ.ju ma.'ʔin ʔan.tum.'nuj nin kam.'biŋ
 ma.'in 'ʔin.djan 'meŋ.gon na.'kwa na 'ʔaŋ.ʔiŋ.ka na ha tik.'lis
 'baʔ.ju, jaj tik.'lis lu.'waj.na.'j pu.'nuʔ nin 'ʔin.djan 'meŋ.go
 'baʔ.ju, ma.'ʔin nin ʔar.'jan ʔaŋ.ʔu.'li.ʔan ja.'tin 'ta.wun ʔam.pa.'mu.ti nin 'ʔin.djan 'meŋ.go
 o 'baʔ.ju, ma.'ʔin ʔan.tum.'nuj nin kam.'biŋ
 ma.'ʔin pa.pa.la.'tuʔ 'ta.wu ma.'ʔin jan 'ʔa.kaj.'ʔa.kaj nin kam.'biŋ
 'baʔ.ju, jaj la.'la.ki 'nu.liʔ jaj.na.'man ha ʔaj.'ran 'pa.ra ma.'mu.ti nin ʔa.na.'man 'ʔin.djan
 'meŋ.go di.nu.'ma.lan ja.'ti 'ta.wu ma.'ʔin 'ʔa.kaj nin kam.'biŋ ʔi.'taw hag.'dan nin 'ta.wun
 ʔam.pa.'mu.tin 'ʔin.djan 'meŋ.go
 ma.'ʔin ʔut 'ʔa.saj tik.'lis hu.'min la.'man 'ʔin.djan 'meŋ.go
 'pi.ru jaj lu.'waj tik.'lis ma.'ʔin ʔa.'nan la.'man pu.nuʔ ʔa.'na
 'baʔ.ju jaj kam.'biŋ 'ku.laj brawn 'gu.luj.'gu.luj na.'ja nin 'ʔa.saj la.'la.ki
 na.ka.lam.pas.'jaj.naj la.'la.ki
 'baʔ.ju ma.'ʔin ʔa.na.'man 'ʔaʔ.saj la.'la.kin na.ka.bi.sik.'le.ta
 na.'ku jaj.na.'man ʔa.'taw lu.'gar nin 'ta.wun ʔam.pa.'mu.ti'n 'ʔin.djan 'meŋ.go
 ʔim.pa.'ra.da.na jaj bi.sik.'le.ta.na ʔi.'taw ha tu.'bu nin pu.'ʔun nu ʔaj.'ti ʔam.pa.'mu.ti'n
 'ʔin.djan 'meŋ.go
 bi.'laŋ ʔa.'nak la.'wuʔ.rin.
 'baʔ.ju jaj bi.sik.'le.ta.na 'ku.laj ma.'run ʔa 'ku.laj
 'baʔ.ju na.ka.sum.'bre.ro.ja
 a ja.'taw ʔa.'nak ʔa na.ka.bi.sik.'le.ta kin.'wa.na.jaj 'ʔa.saj tik.'lis ʔiŋ.'kaʔrga na ha bajk
 'baʔ.ju ʔi.nu.'ma.li jaj.'na bit.'bit jaj tik.'lis ʔa ma.'ʔin 'ʔin.djan 'meŋ.go
 'baʔ.ju ma.'ʔin ʔa.na.'man pa.la.'tuʔ ʔa na.ka'bi.sik.le.ta
 ka.pi.hab.'wat hi.'la ha.wa.'nin
 hab.'wat
 'baʔ.ju na.ba.lin.'taʔ.ja ni.hab.'wag ʔa hal.'ban nin 'ʔin.djan 'meŋ.gon na.kaʔiŋ.'kaʔ ha tik.'lis
 'jaʔ.rin
 'baʔ.ju, 'naʔ.kit.na.ja nin 'ʔaʔ.pat ʔa ka'ta.wu ti.nam.ba.'jan la.'ja
 pi.'nu.lut.laj maw.maŋ.'ga
 'baʔ.ju im.'paʔ.ruŋ.laj bi.sik.'le.ta.na
 'baʔ.ju, ti.nam.ba.'jan la.'ja, ʔiŋ.kar.'ga.la ʔu.'man jaj tik.'lis ha bi.sik.'le.ta.na nin taw ʔa.'nak
 'baʔ.ju, ʔi.nu.'ma.li jaj.'na jaj ʔa.'nak ʔaŋ.ʔi.'tu.lak.naj bi.sik.'le.ta.na
 ʔi.nu.'ma.li hi.'laj.na 'sjim.pri jaj tu.'luj ka'ta.wu
 'baʔ.ju 'maʔ.mut ʔa pa.na.'hun ʔa.'rin
 'baʔ.ju pi.nas.wi.'tan la.'ja
 tan ʔaŋ.ʔi.'ka.mat.la 'ku.na jaj sum.'bre.ro.nan naʔ.'ba.tiʔ

ha.wa.'nin, ʔim.'bi.laj sum.'brɛ.ro 'ku.nan jaj ʔa.'nak ʔa na.ka.'ba.tiʔ nin sum.'brɛ.ro
 ʔing.'hu.lut.naj.'na
 'baʔ.ju, ʔi.nu.'ma.li.jaj.'na
 miʔ.hi.wa.'laj hi.laj.'nan ja.'ti ʔa.'nak 'sʒim.pri ʔa na.kaʔ.'pu.lut nin sum.'brɛ.ro.na
 tu.'lu hi.laj.'nan ʔa.'nak. [inaudible] ka.la.mu.'ʔa.na
 'baʔ.ju jaj ʔa.'nak na.'mi.ja nin 'ʔin.djan 'meŋ.go
 na.'mi.ja jan tu.'lu
 ʔu.'sa.ʔu.'sa hi.'la. 'ha.baŋ ʔaŋ.la.la.'ku hi.'la, 'ʔaŋ.ka.nun la, 'ha.baŋ aŋ.'la.la.ku hi.'la
 ʔi.'taw la.'la.ki a 'naʔ.ba.tiʔ ʔam.pa.'mu.ti nin 'ʔin.djan 'meŋ.go.na
 'na.ʔu jaj.na.'man
 'baʔ.ju ma.'ʔin jaj.na.'man nin 'ʔa.saj tik.'lis ʔa pu.nuʔ nin 'ʔin.djan 'meŋ.go
 jaj 'aʔ.sa hu.'min la.'man
 ha.wa.'nin, ni.lu.ma.'tuʔ hi.'la taw.tu.'luj 'ta.wu nin ti.nu.mam.'baj ja.'taw ʔa.'nak ʔa
 na.ba.lin.'taʔ
 'baʔ.ju ni.lu.ma.la.'ku hi.laj.'na pa.pa.da.'juʔ ʔa.'taw tu.'luj 'ta.wu.

2. Ded

ʔam.pa.'mu.ti ja'n maŋ.'ga
 maŋ.'ga du.'man ʔi.'ti
 ja.'taw na.ma.'ʔut 'ʔaʔ.sa ja.'taw 'ʔaʔ.sa ʔam.pag.'la.wid.jan kam.'biŋ
 'baʔ.ju ma.'ʔin ʔa.'nak ʔa na.ka.'bajk
 ma.'ʔin jan na.ka.hak.'bat 'sʒim.pri na.ka.'bajk
 naʔ.'sa.giʔ na ja, na.'buʔ.buʔ ja.'taw ʔi.'nin maŋ.'ga ha ka.'ʔiŋ
 ti.nam.ba.'jan ja na na.ma.'ʔut ti.nam.ba.'jan hi.'laj ʔam.pi.'nu.lut jaj maŋ.'ga
 maŋ.'ga du.'man ʔa.'ti
 pi.'ʔi.kap 'wa.mu
 ka.'ʔi
 ka.'ʔi ja ni.'ʔi.kap
 nag.'bajk ja ʔi.'na.kut na ja.'taw naʔ.'pu.ti nin 'ta.taj na
 'ta.taj na si.'gu.ro taw
 ha.wa.'nin pa.ba.'lik jaj.na na.'sa.giʔ ja nin ja.'taw 'ʔa.saj bajk
 ma.'ʔin o a ja.'taw tu.'lu kaw.ka.'ʔi.kap nja du.'man ʔa.'taw
 bin.'jan na hi.'lan maŋ.'ga
 ʔi.nu.maj.'paʔ jaj.'na tan ʔam.pa.'mu.ti.

3. Gin

jaj 'ta.wu nag.'haʔ.best jaj.'na nin maŋ.'ga la.'wuʔ
 ʔam.pa.ma.'haʔ.best jaj.'nan maŋ.'ga ha ta.'nim na
 gul.'pin ʔi.'nin ʔaw.ʔa.'nak a na.ka.'bajk miʔ.pag.bajk hi.'la
 na.ba.lin.'taʔ ja.'taw ʔa.'nak a na.ka.'bajk
 ni.hab.'wag jaj maw.maŋ.'ga
 ʔam.pu.lut.pu.'lu.tun la'j maŋ.'ga tan ʔi.ba.'lik la ha tik.'lis
 ʔim.'paʔ.ruŋ.la ja.'taw 'bi.sik.le.tan na.tum.'ba

pi.'nu.lut.'pu.lut la ja.'taw ni.ha.hab.'wag ʔa maw.maŋ.'ga
 ʔu.'ma.li 'jaj.na, ja.'taw ʔi.'nin, ja.'taw ma.'ʔin ʔa.'wit taw maŋ.'ga
 na.'pu.lut ʔa.'na hal.'ban maŋ.'ga na
 ʔam.pas.wi.'tan la ja.'taw ʔa.'nak
 ʔim.ba.'lik la 'ku.na jaj sum.'bre.ro ta naʔ.'ba.tiʔ naj sum.'bre.ro
 ʔim.'bi la 'ku.na taw sum.'bre.ro na
 gul.'pi ut ʔi.'nin, maŋ.'ga
 tan ma.'ha.wa nut ʔam.pa.'mu.ti
 ʔi.nu.maj.'paʔ ja ja.'taw la.'la.ki
 ʔi.nu.maj.'paʔ ja ha ʔaj.'ran
 ta ʔing.'kaʔ 'jaj.na ja.'taw niʔkiʔ.'pu.ti nan maŋ.'ga
 ʔi.'taw hi.laj.'nan ʔaw.ʔa.'nak
 ni.lu.'ma.ba hi.'la ʔi.'taw ha ʔam.pa.'mu.tin maŋ.'ga

4. Lydia

pu.'ʔun
 'ta.wu
 ʔiq.'kaʔ na jaj maw.maŋ.'ga ha 'sa.ku toj
 'sa.ku'j pi.nag.lag.'jan na 'bas.ket
 ʔi'nu.liʔ naj 'bu.ŋan maŋ.'ga. ʔiq.'kaʔ na ha 'bas.ket
 ma.'ʔin ʔam.pa.ka.la.'tuʔ ʔa 'ta.wu ma.'ʔin jan ʔa.'wit da.'mu.lag
 kam.'biq
 ma.'ʔin jan ʔa.'wit kam.'biq
 'nu.liʔ jaj.'na.'man ʔu.'man
 na.'mu.ti jaj.'na.'man 'bu.ŋa
 ma.'ʔin na.ka.la.'tuʔ kut na.ka.'bi.sik.le.ta ja
 bi.'ni.liw naj nu la.'kuʔ ʔa na.'kwa naʔ.'pu.tin maŋ.'ga
 kin.'wa naj.'na ta ʔiq.'kaʔrga na ha
 ʔi.'na.jus na, ʔi.nal.'sa na tan ʔi.'na.jus na
 a kin.'wa naj.'na, ʔiq.'gwaʔ na ha 'bi.sik.le.ta
 in.'la.ho na
 ʔi.nu.'ma.li jaj.'na
 naʔ.'ba.tiʔ jaj 'ta.wun ʔam.pa.'mu.ti nin 'bu.ŋa
 ʔan.tuj.'na ʔa.'wit.ʔa.'wit naj.'na
 ʔi.'ʔu.ruŋ naj.'na nu ʔaj.'ti na aj.'tun
 ma.'bjat
 bi.'laŋ ma.'bjat 'aʔ.wit na
 ma.'ʔin ʔa.na.'man ma.ka.la.'tuʔ
 ʔan.tuj.'na na.bun.'lug
 ma.'bjat na.tum.'ba ja
 ʔambuʔ nan 'ka.ja
 ʔa.bu.'ka.du
 hi.'ku man kaj ku tan.'daʔ
 di.nu.ma.'ni hi.'la

bi.'ni.liw la jaj 'ta.wun na.'ra.bu? nu na.ha.ki.'tan ja
 pi.'nu.lut laj maŋ.'gan ʔiŋ.'gwa? na ha ʔi.'nin ʔaʔ.wi.'tun na
 'ka.su ʔiŋ.'kaʔrga naj.'na.'man ʔim.ba.'lik lajna.'man ʔiŋ.'kaʔrga
 ʔi.nu.'ma.li jaj.'na.'man
 ka naj.'na 'ka.jan ki.nu.mar.'ga 'bi.sik.le.ta
 ʔin.'la.la.ku.na ja ta.'na jaj ʔaʔ.wit.'na
 ʔin.la.la.'ku.na ta.'na jaj 'bi.sik.le.ta ta ma.'bjat ʔa ʔa.wit.'na
 naʔ.'ba.tiʔ.na'j sum.'bre.ro.na
 ʔin.hu.'lul.nan ja.'taw 'ʔa.saj 'ta.wu
 bin.'ja.n:a hi.'la maŋ.'ga
 bin.'ja.n:a hi.'lan 'bu.ŋan maŋ.'ga
 ʔi.nu.'ma.li hi.'laj na
 'mu.rung hi.'laj.na si.'gu.ro. ʔam.pa.'mu.ti.ja ut ka.ma.'ha.wan ʔa 'ta.wu
 ma.ʔin.'jan 'ga.mit ʔaj.'ran nin ʔu.li.ʔa.n:a 'pa.ra ma.ka.'pu.ti.ja
 hu.'min ut la.'man 'ʔaʔ.sa
 hu.'min 'sa.na la.'wun maʔ.'pu.ti
 ma.'ʔin ʔa.na.'man na.ka.la.tuʔ
 ʔan.'ja na.'man ka.'riʔ ʔa la.'baj la
 [inaudable] ʔam.paj.'paj.

5. Pot

ʔaŋ.kal.'ŋuʔ.kuj.naj maw.ma.'nuk
 buk.laj.'na
 a ʔan.'ja ka.'riʔ ʔa.'rin ʔaŋ.ʔi.ni.'nu.n:a
 bi.'laŋ baʔ.baʔ.'ju.ku 'maʔ.kit ʔa.'rin a
 ʔan.'ja ka.'rin ʔaw.ʔi.'nin 'jaʔ.rin ʔam.pu.'ti.hu.n:a
 bi.'laŋ maŋ.'ga kut hu.'min ʔi.tiʔ.rin
 la.'lu.man 'kla.sin ʔi.'nin ʔa.'rin, 'bu.ŋa
 'da.pat ja.'ti naŋ.'wa.jan ʔi.'nin jaj bi.'laŋ ga.'haŋ.ga'haŋ
 'mjɪn.tras ka ja na.ʔi.'ra.pan ha paŋ.'mu.ti.na
 haj ʔa.jus paʔ.'mu.ti.na
 hu.'min na.'haʔ.pak nja
 a no ʔi.'nin paj.'ti nu ma.'lu.tuʔ, bi.'laŋ ma.'ʔin ʔa.'nan la.'lu.man 'ku.laj
 ka.'lu.pan ʔi.'nin, bi.'laŋ ʔa.bu.'ka.dun 'haʔ.wan nu ʔan.'jaj 'kla.siʔ.rin
 a ja.'ti na.ma.'ʔut na.mas.'tul ja
 mi.ʔa.nu.ʔa.nu hi.'la ka.'riʔ ʔi.'ti lu.'wa
 miʔ.'piŋ.han hi.'la si.'gu.ro
 ja.'ti jaj 'ʔaʔ.sa, ma.mas.'tul ja
 ja.'ti jaj 'aʔ.sa ta.ga.'pu.ti
 bi.'laŋ la.'lu.maj 'lu.pan kam.biŋ.'la nja
 jaj ʔi.'ni.n:a ja.'ti jaj ʔam.'pu.ti kut ʔi.'nin ma.'sja.dun sef.'jo.so
 'ka.na la.'baj ma.'ʔin ma.'hi.raʔ
 hi.'nu ja ka.'riʔ ati
 ʔa.nak.'na si.'gu.ro ti

ʔa.nu.'rin paj.'tin ʔit.'su.ran 'bi.sik.le.tan hin.jad.'taw
 nu ʔa.nu.'rin ʔa 'bi.sik.le.ta ha.wa.'nin di ʔum.nuj.'na ka.'riʔ ha.la.gaʔ.'rin
 ma.'bli si.'gu.ro
 ʔan.'ja ka.'riʔ ʔa.'ti
 ma.na.liw.'ja
 ma.na.'liw ʔo kiʔ.'kwa.ja
 bi.'laʔ ʔam.buʔ ma.gan.'daj 'ʔa.jus nin 'du.lu.na nja
 haj kaʔ.mu.'tan 'biʔ.sa na.kaʔ.log.slibs.ja la.'wuʔ
 [inaudible] nu 'ta.taj.na
 'paʔ.nu.na ka.'riʔ 'maʔ.wit ʔa.'rin
 ʔa.dʒu
 a 'ʔi.jaʔ ta jaj 'bi.sik.le.ta.na kut ʔi.'nin, ma.'ʔin paʔ.miʔ.ka.'ʔan
 ha.wa.'nin la.'lu.maj.naj hit.'su.ra nin baw.bi.sik.'le.ta ha ʔa.ra.'pan hu.'min 'bas.ket
 hu.'min paʔ.miʔ.ka.ʔan 'bas.ket
 ʔan.'ja ka.'riʔ mag.ka.'la.sin ʔi.'nin ʔa.'rin 'bu.ŋa
 bi.'laʔ 'lu.pan pa.'pa.ja 'haʔ.wan pa
 jaj na.'da.buʔ ʔa.'naj ʔi.'ni.n:a
 ʔa.'dʒu ʔa.'dʒu
 ni.'buʔ.buʔ ʔa.'na
 maʔ.pa.ʔi.'ra.pan hi.'lan ma.'mu.lut ʔa.'ti nu 'haʔ.sa.'haʔ.sa.wun.la. 'da.pat ʔa.'ti nu
 pu.'lu.tun.laj hal.'ban ʔi.'nin miʔ.tam.'baj hi.'la
 'jaʔ.rin ʔa.'na
 a si.nad.'jaʔ.la
 si.nad.'jaʔ.la hi.'lan ʔi.'ti jaj ʔi.'nin si.'gu.ro
 a ka.'ʔi ti.nam.ba.'ja.n:a hi.'la
 wan ku nu miʔ.ʔa.'ʔa.waj hi.'la
 la.'bah ta ti.nam.ba.'jan.la.ja
 nu 'kaj.la.ja ti.nam.ba.'jan ka.bu.'ju.ta.n:an ma.'ja.riʔ
 haj kaʔ.mu.'tan pa ut nin ʔi.'nin o nin pa.na.'ʔun
 si.'gu.ro mag.ba.'lik 'jaʔ.taw ʔa.'ti, maŋ.'wa.jaj na.'man ʔu.'man
 tam.ba.'ja.n:a hi.'laj na.'kwan ʔa.'ti tu.'lu a 'mjin.tras ma.'ja.riʔ hi.laj.'nan ma.'ŋa.kut nin
 ʔi.'nin, ʔi.la.la.'ku.la
 pa.'ti sum.'bre.ro.na naʔ.'ba.tiʔ.na
 'ʔa.jus a 'paʔ.mul.jaw nja
 ʔaŋ.'kut ka.'riʔ ta jaj pal.'wa hu.'min ʔi.'nin hu.'min mas.ja.'don ha.'li.taʔ
 hu.'min hi.'lan mas.'ja.don ʔi.'nin ʔan.ha.li.'ta.ʔun
 na.'ŋu.pit hi.'la naŋ.'wa hi.'la 'kaj.na 'naʔ.kit
 'pwe.de paj.'tin ka.'nun ʔa.'taw mas.'kin ma.'ʔa.taʔ
 'wan.ku nu haʔ.ga.'nun.lan ma.'lu.tuʔ
 na.ʔaʔ.sa.'wan.la ja.'taw a
 ʔa bi.'la.ŋo.n:a
 nag.ʔis.pan.'ta.ja
 ʔa.dʒu ʔa.dʒu
 miʔ.pan.'si.n:a ʔaj.'ti hi.'la ka.'riʔ naŋ.'wa nin ki.'nan
 ma.ka.pu.'ʔu.tan ja.'taw paj.'san ta nag.'ku.laŋ.

6. Tin

ʔaŋ. 'kut man su?
 ka ' ka makiʔ.ka?
 o ma. 'ʔin jan ʔi. 'nin
 paʔ.paj. 'san
 ta sun.du. 'ʔun ku ni 'me.ri.ʔan
 jaʔ jaʔ
 ʔam.pa. 'mu.ti ja nin 'pru.tas
 ʔam.pa. 'mu.ti jan maŋ. 'ga
 ʔin.sa.lan. 'san na ha 'bas.ket
 ʔan.tum. 'nuj jaj kam. 'biŋ
 kam. 'biŋ
 ma. 'ʔin ʔam. 'piʔ.pa.ka.la. 'tuʔ nin nag.pas. 'tul nin kam. 'biŋ
 ma. 'ʔin ʔam.pa.ka.la. 'tuʔ nin maʔ.mag.pas. 'tul nin kam. 'biŋ
 ja. 'taw la. 'la.ki 'nu.liʔ ja ja. 'taw ha pu. 'ʔun ta ʔam.pa. 'mu.ti ja
 ja. 'taw la. 'la.kin ma. 'ʔin ʔa. 'wit nin kam. 'biŋ ʔi.pas. 'tul.na jaj ʔa. 'la.gaʔ.na
 ma. 'ʔin di.nu. 'ma.lan nin ʔa. 'nak na.ka. 'bajk ʔam.pa.ma. 'kuʔ 'ku.ni ʔa. 'maʔ.na
 jaj ʔa.nak. 'na ʔam.pa.ki. 'tam.baj 'ku.na nin ma.miʔ.sa.lan. 'san nin naʔ. 'pu.ti.na ha pu. 'ʔun
 ʔiŋ. 'gwaʔ.naj. 'nan ʔa.nak. 'na ha bajk jaj naʔ. 'pu.ti.na
 ma. 'luʔ.paw
 naʔ.ka.sa. 'lu.buŋ.nan ʔa.nak. 'na jaj kaʔ.bil. 'bi.na
 'niʔ.piʔ.dum. 'pul hi. 'la
 ni.ban. 'tak jaj 'ʔaʔ.wit.nan 'bas.ket ʔa na.ka.ha. 'ki ha bajk. 'na
 na.tum. 'ba ja ha bajk
 nag.ka. 'hu.gat.ja
 o ma. 'ʔin taw'ta.wun na. 'kaʔ.kit 'ku.na
 ti.nam.ba. 'jan.la.ja nin ma.mig. 'waʔ 'ʔu.liʔ ha pa. 'mig.wa.ʔa.n:a
 o jaj bajk, ʔim. 'paʔ.ruŋ.la
 ma. 'ʔin ka. 'pa.ran ʔaw.ʔa. 'nak nin ti.nu.mam. 'baj 'ku.na
 o ʔim.bul. 'ta laj. 'na. 'man jaj ʔi. 'nin ha bajk jaj 'bas.ket
 pi.nas.wi. 'tan.la. 'jan ja. 'taw ʔi. 'nin ti.nu.mam. 'baj 'ku.na ta 'naʔ.ba.tiʔ jaj sum. 'bre.ro.na.
 ha.wa. 'nin ʔiŋ. 'ka.mat.na 'ku.na taw ʔa. 'nak
 'ʔa.paj ja. 'taw
 ma. 'ʔin ʔim. 'bi nin bin. 'ja.n:a. 'ja nin 'jaʔ.rin aj
 ʔan. 'ja kut man 'pru.tas ʔa. 'rin
 ha ʔi.baŋ ban. 'saʔ 'jaʔ.rin aj
 tan. 'daʔ.mu nu ʔan. 'ja taw 'pru.tas
 ba. 'laʔ.ku ʔam. 'buʔ la. 'wuʔ maŋ. 'ga taw ta ʔi. 'baŋ ban. 'saʔ
 a ʔan. 'tuj.nan 'ta.taj.na, ʔi.nu.maj. 'paʔ jaj. 'na
 gul. 'pi.nan naʔ. 'pu.ti
 ʔam.bi. 'la.ŋun ni 'ta.taj.na na.ka.la. 'tuʔ hi. 'la taw ti.nu.mam. 'baj 'ku.na

ʔam.pag.ʔis.pan.'ta.ja la.'wuʔ ta 'naʔ.kit.na ma.'ʔin hi.'lan gaw.'gaʔ.gut nin ja.'taw
 paw.'pɾu.tas
 ʔan.'la.la.ku hi.'la